TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 11 ARALIK 1964 FİATI : 250 KRŞ.

GÜNÜMÜZÜN MODASI

ELBİSELİK
PANTALONLUK

akfil
SANFOR.

RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 11 ARALIK 1964 FİATI : 250 KRŞ.

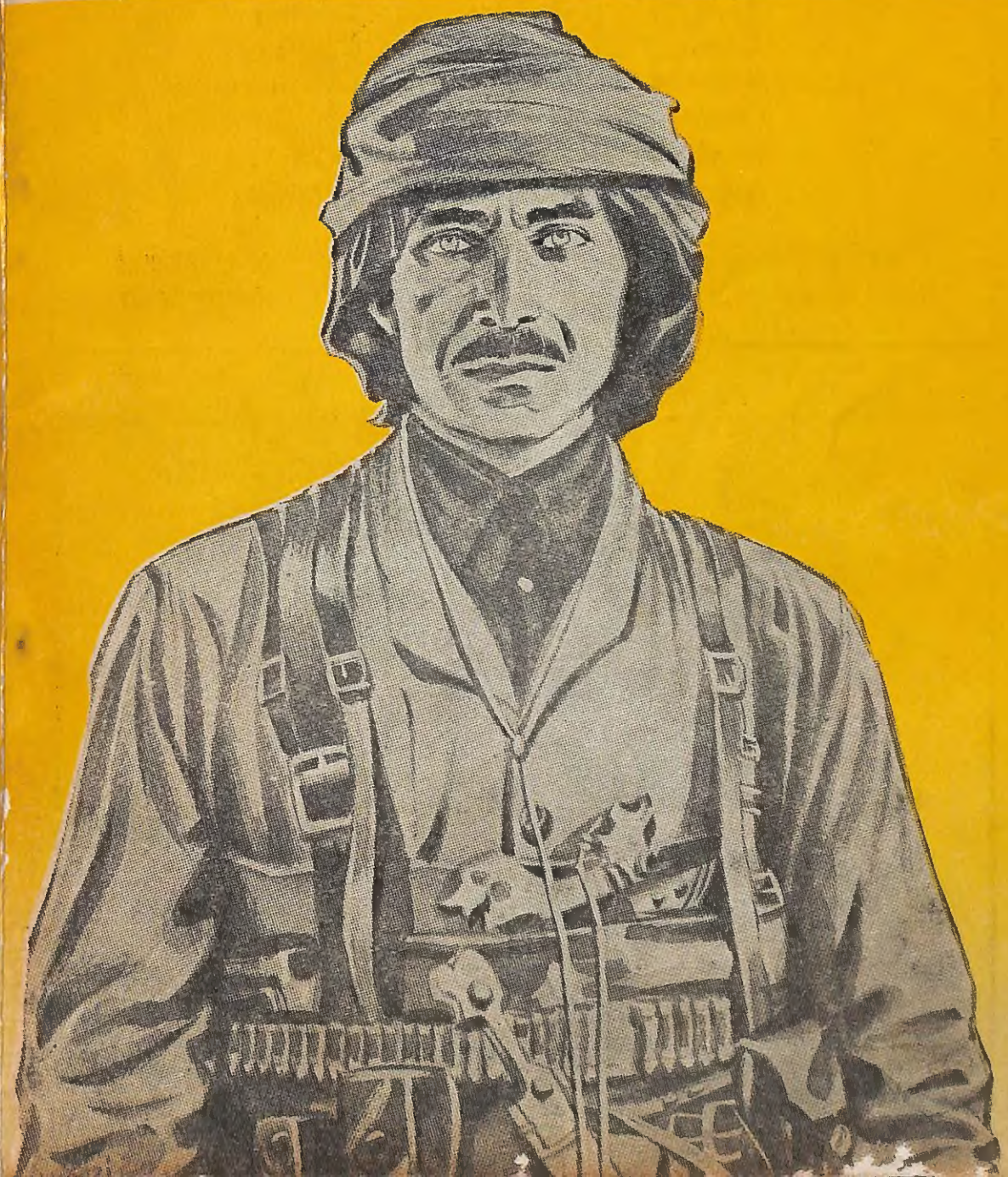

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

Cemal Kutay

TÜRKİYE İSTİKLÂL ve HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 11 ARALIK 1964 FİATI : 250 KURUŞ

Sahibi, Muharriri :
CEMAL KUTAY

★

Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

★

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

★

Muhabere ve para gönderme adresi: **Posta Kutusu 67 — İstanbul**

★

ABONE ŞARTLARI : Yıllık 24, Altı aylık 12 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

★

Bu sayı, İstanbul'da Son Telgraf Matbaasında dizilmiş, 10.000 adet basılmıştır.

★

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

★

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Şehit Ali Paşanın Öğütleri

Üçüncü Sultan Ahmet devri, İmparatorluğumuzun, Batıya kuvvet ve kudret olan konulara karşı ilgi duyduğumuz uyarma yıllarının başlangıcıdır. 1713 den 1716 ya kadar sadrıâzam olan ve Varodin'de Avusturyalılara karşı yiğitçe dövüşürken şehit düşen Damad (Şehit) Ali Paşa da bu uyanma hareketinin başına geçen, değerli, müspet ilme âşık bir devlet adamıdır. Öldüğü zaman, adları dört cild tutan yedi bine yakın kitabını vakfetmişti. Bu kitaplar arasında felsefe, tarih, edebiyat ve astronomiye ait olanlar: «— ... **Ol makule kütübün vakfı caiz değüldür, deyu...**» Şeyhülislam Ebu İshak İsmail Efendinin fetvasiyla satıldı!.. Müsbet ilme karşı bu direnme bile, şu ülkeye gerçek ilmin nasıl çetin engelleri aşarak girebildiğini anlatır: Oysa ki bu yıllarda, Fransada Ansiklopedistler, 1789 Fransız İhtilâlinin fikriyatını hazırlıyorlardı!...

İşte, bu şehit Ali Paşanın, kendisinden sonraki devlet adamlarına bazı öğütleri vardır ki, bunlar **Vesâyay-ı Şehit Ali Paşa** adıyla anılır. Ali Paşanın, kendisinden sonraki devlet büyüklerine başlıca öğüdü, yapacakları işlerde başlarının rahat olması için, halkın, tecessüs ve hattâ heyecanını ayaklandıracak bir işle meşgul edilmesidir. Bu sayede halk efkârı, devleti zorluğa sokacak asıl meselelerden uzak kalır. Yani Şark felsefesine bürülü bir çeşit Makyavelizm!...

Şehit Ali Paşanın bu öğüdünü, Osmanlı Devri içinde hangi Sadrıâzamın sadakatle takip ettiğine dair elimizde belge ve hâdise yok... Fakat, şu son üç yıldır Türkiye Cumhuriyetinde olup bitenler, **KIBRIS MESELESİ** adı altında ve bir coğrafî bölgeye maledilme ustalığı içinde olup bitenlere bir de memleketin facialar için deki asıl ve öz meselelerine bakıyoruz da, Sadrıâzam Ali Paşanın mezarından başını çıkarıp:

«— **Hey!... Paşalar, Beyler... Ben bu kadarını da dememiştim. Dikkat!... Olçü elden gidiyor!...**» diye seslenmesini «asıl öğüt» ü sayacağımız geliyor...

Cemal Kutay

İmparatorluğumuzun Yapısı

★ — «BASİT DEĞİL, BEYEFENDİ OĞLUM!..»

Talât Paşa anlatır:

«— Sultan Hamid'in huzurunda ilk defa iki saat kadar kalabilmem, 16 Kânunuevvel (Aralık) 1908 de, ilk toplantısını yapan İkinci Meşrutiyetin ilk Ayan Meclisi (Senato) suna seçilecek zevatın tesbiti için olmuştu. İttihad ve Terakki namına bu mevzuu Padişahla konuşacak dört kişilik heyette ben, Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım vardık. Reisimiz de Meclis-i Meb'usan Reisi Ahmet Rıza Bey di. Sultan Hamid devri ricali arasında, şahsiyet ve mazileri itibariyle Ayan Meclisinde bulunması zarurî görülen zevattan gayri, bizim kendilerini Ayan kadrosu içinde görmemiz gereken kimseler de vardı. Bunların sayısı, tâyin edilecek miktarın o kadar çok üstünde idi ki, kimi seçelim, kime başka münasip bir vazife verelim, tereddüt ve müşkülâtı içinde idik.

Ahmet Rıza Bey, münasip bir mukaddimeden sonra, padişaha, bizim istediğimiz zevatın isimleri olan listeyi takdim etti. Sultan Hamid, mütecessis gözlerle listeyi süzdü, dudaklarında belki gayr-i iradî bir tebessüm dolaştı. Kemal-i edeble ayakta bekliyen Başkâtip Cevad Beye teveccüh etti:

«— Başkâtib Bey... Yeddinizdeki namzet esâmisini kıraat ediniz..»

Cevad Bey, telâkki ettiği irade üzerine elindeki dosyadan listeyi okudu. İsimler okundukça bizler hayret içinde, kaçak nazarlarla bir birimize bakıyorduk. Biz, aramıza sadece bir Rum, bir Ermeni ve bir Musevî şahsiyeti almıştık. Padişah mevzuu hemen neticeye bağladı:

«— İki listeyi telif mümkündür.»

Mülâkat bitmişti. Dr. Bahattin Şakir daha sonra katî listeyi arzettiği zaman, isimler Padişahın tercihini ihtiva ediyordu. Bahattin Şakire şöyle demişti:

«— Siz Osmanlı Milletini bir millet-i vâhide farzediyorsunuz. Her ırk, kavim, din ve milliyeti böyle hâdiselerde düşünmiye mecbursunuz.»

Sonra, belki biraz sitemle, bizim daha sonra lâyıkı ile anladığımız hakikati tekrarlamıştı:

«— Bu mevzular pek basit değil Beyefendi oğlum!..»

★ — İSİMLERE BAKIŞ:

16 Aralık 1908 de ilk toplantısını yapan İkinci Meşrutiyetin ilk Ayan Meclisi (yâni senatosu) 44 kişi vardı. Reis, eski sadrıâzamlardan meşhur Sait Paşa, reis vekili, daha sonra sadrıâzam olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa idi. Eski sadrıâzam (Başvekil) lerden dördü, «âza» idiler. Altısı Müşir (Mareşal) olmak üzere on bir askerî, on dört sivil «paşa» bulunuyordu. Reis-ül ülemâ ve nakib-ül-eşraf Rıza Efendi gibi din bilginleri, Recaî zade üstad Ekrem Bey gibi edebiyatçılar, son vak'anüvis Abdürrahman Şeref Efendi gibi tarihçiler vardı.

Ekalliyet mensupları arasında Devlet Şûrası âzası Abraham Paşa, Ticaret ve Nafia Nazırı Gabriyel Nuradunkyan Efendi (daha sonra Hariciye Nazırı olan), Orman ve Maadin Nazırı Mavrokordato Efendi, Hazine-i Hassa Nazırı Ohannes Efendi, Devlet Şûrası âzasından Mavroditi Bey, Orman Heyeti Fenniye Reisi Aram Efendi, Devlet Şûrası azasından Bohor Efendi, Legofet Aristaki Bey, Devlet Şûrası azasından Yorgiyadi Efendi, Devlet Şûrası azasından Sırp Nesaroviç Efendi, Bulgar Tudof Petkof Efendi, Manastır Bulgar - Karadağ metropolidi Oksnetti Efendi, Rumanyalı Ulah muteberanından Besarya Efendi vardı.

Ayrıca, Arab aleminin muteber şahsiyetleri Abdülhamid Zöhravî Efendi, Mısırlı Prens Mehmet Ali Fazıl Paşa, İtalyan asıllı Hariciye Müsteşarı Galli Franko Bey, Cezayirli Emîr Abdülkadir zade birinci ferik Muhittin Paşa yer alıyordu. Dinî, milliyeti, kavmi başka başka olan bu insanları bir çatı altında müşterek bir vatanın meselelerini neticelendirecek en kudretli Meclis'te söz ve karar sahibi olarak görmek, şüphesiz ki mantığı rahatsız ediyordu. Amma bu, bir imparatorluğun yapılışının tabiî icabı idi.

Üç kıta üzerinde ve muhakkak ki dünyanın görebildiği en büyük devletlerden biri olan imparatorluğumuz dağıldıktan sonra, bu çeşitli din, kavim, milliyetlerin geçit resmi ne oldu?

Bazıları kendi kurdukları devletlerin sınırları içine göç ettiler.. Bazıları da yerlerinde kaldılar. Belki isim değiştirerek ve kılık kıyafet birliği içine girerek. Fakat ya kalbleri? Ya düşünceleri?

İnsan ister istemez Sultan Hamid'i hatırlıyor:

«— Bu mevzular, gözüktüğü gibi basit değil, Beyefendi oğlum!..»

★

Cumhuriyetin dış siyasetine istikamet verenler, bir «İmparatorluk kalıntısı» olduğumuzu gözönüne almış olsalardı, - meselâ Kıbrıs gibi... - dünyanın tutumuna bağlı temel dâvalarda böylecesine «yalnız ve terkedilmiş» kalır mıydık?

23 ARALIK 1876, PERŞEMBE

(Yağmur devamlı idi. Buna rağmen, kadın erkek, her din ve milliyette, imparatorluğumuzun tebeası, Bab-ı Ali'nin önünü doldurmuştu. Osmanlılar, Mithat Paşanın sesinden, Kanun-u Esasînin ilânını dinliyorlardı.)

"YENİ OSMANLILAR"ın Bahtsız Çocuğu:

Birinci Meşrutiyet'in ilânı

★ — **MASLAK MÜLÂKATI'nın GİZLİ MADDELERİ :**

Sultan Abdülhamid'le Mithat Paşa arasında, ölümlerinden sonra da devam eden mücadelenin esas kaynağı, «**Maslak mülâkatının gizli maddeleri**» idi : Hürriyet Babası için dâvâ, veliahd'ın saltanat makamına geçmesinden sonra neşredeceği «**cülûs beyannamesi**» nin Osmanlı devletinde artık, ciddî ve samimî, o nisbette milletin hafıza ve vicdanına mal edilmiş teminata sahib olması idi. Ağabeyisi Sultan Murad'ın fikrî muvazenesinin saltanat makamında kalmasına imkân bırakmıyacak kadar sarsılmış olduğu hakikati, doktor raporları ve bedbaht padişahın durumu ile belli olmasından sonra, veliahd olan Abdülhamid Efendinin «**Abdülhamidi Sanî = İkinci Abdülhamid**» unvanıyla, Osmanlı Padişahlarının otuz altıncısı olarak tahta çıkması kararlaşmıştı.

Veliahd Abdülhamid Efendi ile ilk konuşmayı, Yenikapı Mevlevihânesi Şeyhi Osman Selâhattin Efendi yapmış ve kendisinin Mithat Paşa ile konuşmasını temin etmişti. Dolmabahçe Sarayının Veliahd dairesinde görüşmeden sonra, ikinci ve sonuncu konuşma, Maslak köşkünde, o sırada Sadrıazam olan Mütercim Rüştü Paşanın da hazır bulunması ile ÜÇLÜ ol-

muş, Mithat Paşa bu konuşmada veliahd Abdülhamid Efendiden «Meşrutiyet üzerine yemin etmesini» istemiş, bununla da kanaat etmemiş, Meşrutî idarenin bütün şartlarını -bir Hoca'nın talebesine öğretircesine...- genç veliahda anlatmıştı. Mütercim Rüştü Paşa, daha sonra Manisa'daki çiftliğinde mecburî oturmıya mahkûm edildiği zaman, bu görüşme için şunları söylemişti:

«— O günün veliahdı, bugünün Padişahı olan Sultan Abdülhamid, Mithat Paşanın sözlerini büyük bir dikkatle dinledi. Yüzümüze bakmak istemiyen bir hâli vardı. Mithat Paşa, Meşrutî idarenin fazilet ve muhassenatını olduğu kadar, vecâib ve şeraitini de, çok mükemmel izah etti. Abdülhamid, Mithat Paşaya o kadar iltifat ediyor ve hürmet gösteriyordu ki, vehleten, hayretler içinde kalmıştım; Sigarasını bizzat eliyle yakmıştı. Paşa, Meşrutiyeti samimî olarak tatbik etmezsek, devlet-i aliyyenin indirâs bulacağını müteessir ve samimî bir edâ ile izah edince, dayanamamış, ayağa kalkmış, Paşanın önüne kadar gelmiş, elini öpmek istemiş, kol düğmelerini çıkarıp: «— Bu peymânımın hatıra-ı tahattürü olsun... Meşrutiyeti kemal-i itina ile tatbik etmiyecek bir idareye evvelâ ben muarızım.» demiş ve Mithat Paşanın, Mülk-ü milletin vikaye ve tealisine ait âlî ve faziletkâr söz lerini dinlerken heyecanlanmış :

«— Habeşistan'dan gelen zencilerle, Çerkezistandan gelen halayıkların elinde büyümüş bizim gibilerden ne beklenir? Sizler olmazsanız bu devlet nasıl idare edilir?» demişti.

Maslak köşkünün şâhneşinli kabul salonunda cereyan eden bu görüşmeyi takiben bizler ayrılmış idik ki, kumluğa çıkan dış merdivenleri inerken Mithat Paşanın yanına yaklaşan bir Harem Ağası, Paşanın kulağına eğilerek bir şeyler fısıldamış ve Paşa da, bana: «— Bir dakika istirahat buyurunuz...» demiş, ve Haremağasını takiben tekrar yukarı çıkmıştı. Ben de, oradaki kanapelerden birisine oturmuştum. Bir dakika sonra elime kahve tutuşturulunca, Mithat Paşanın veliahdın yanında daha bir müddet kalacağını anladım. Nitekim, asgarî yarım saat sonra iltihak eden Mithat Paşa, sadaret arabası ile uzaklaşmamızdan sonra bana, Abdülhamid Efendi ile olan mülâkatını şöylece hülâsa etti: «— Veliahd, icabat-ı Meşrutiyete azamî itina ve inkiyad göstereceğini tekrar temin etti. Benim, Mabeyn Başkitabetine Sadullah Beyin, kâtiplikler de Namık Kemal ve Ziya Beylerin tâyini hususundaki ısrarımın sebebini tekrar sordu. Kendisine, Makam-ı Saltanat ile Bab-ı Âli arasındaki bir çok hadiselerin Mabeyinden kopup gelen fitne ve tahrik ile olduğunu izah ettim. Dikkatle dinledi ve neticede nokta-ı nazarımı tamamen kabul etti. İnşaallah vaadında nükûl etmez de, Meşruriyetin ilk samimî Padişahı olur. Bizlerin de, Sultan Murad'ın akibet-i elîmesinden duyduğumuz acı iltiyâm bulur.»

Mithat Paşa ile Sultan Hamid'in, Paşanın bana bu söylediklerinden daha başka şeyler konuştuğu muhakkaktı. Fakat Paşa bunlardan bahsetmedi, ben de ısrar etmek hak ve imkânını bulamadım. Yalnız, Mithat Paşanın daha sonra uğradığı akibette bu gizli mülâkatın büyük tesiri ve hatta sebeb-i asli olduğunu söyliyebilirim.»

★ — CÜLÛS BEYANNAMESİNDE İLK MÜCADELE:

Aradan seneler geçtikten sonra, adalet tarihimiz için unutulmaz yüz karalarından olan ve kendisine bir «yüce divan» süsü verilmek istenen «Çadır köşkü mahkemesi»ne, ölüm döşeğinden sürüklenerek götürülecek olan sadrıazam Mütercim Rüştü Paşa'nın bu teşhisi, yakın tarihimizin hâlâ sır örtülü hâdiselerinden olan Sultan Hamid - Mithat Paşa mücadelesinin ilk açığa vuruluşu olan «yeni padişahın cülûs beyannamesi» ile siyaset sahnemize çıktı.

21 Eylûl 1842 de doğan ve 31 Ağustos 1876 da, otuz dört yaşının içinde tahta çıkan Sultan Hamid'in «cülûs (tahta çıkış) beyannamesi» ni Mithat Paşa hazırladı. Bu, Meşrutiyet hayatının, devlet sistemi olma yolundaki ilk belirtileri idi. Artık şahsiyet ve fikirleri ile Meşrutiyetin mânevî babası olduğu bir tarih geçeği olan Mithat Paşanın yeni Padişahın memlekete getireceklerini ilân eden

ilk bildirisini eliyle hazırlamış olması, ne ümit verici hâdise idi..

Fakat hiç de böyle olmadı...

Sultan Hamid, Mithat Paşanın hazırladığı beyannameden şu esasları çıkardı:

★ Osmanlı Devleti, Avrupa câmiası içindedir. Bu sebeple medeniyet tarzı ve yaşayışı ile garblı olmak ve düşünmek zorundadır. Şeriat hükümlerinin aslında her türlü ilerleyişi benimsiyen hususiyetlerini bu tarih ve coğrafya zarureti ile telif etmek lâzımdır. **(Sultan Hamid bu cümleyi çıkardı.)**

★ Mithat Paşa, memleketin haricî borçlarının ağırlığını ve iç hayatın iptidaîliğini anlatıyor, azamî tasarruf içinde uzun vâdeli bir derlenip toparlanmanın baş şartı olarak resmî ve hususî hayatta tam bir ekonomiye gitmeyi ilân ediyor, bu arada, Padişahın tahsisatını kısıyor, Hanedan âzasına verilen paraların bir nispet içinde maliye hazinesinden de istemişti. **Bu istek, bütün Al-i** Hassa gelirinin Devlet maliyesine devrini talep ediyordu. **(Mithat Paşa, ilk sadaretinde aynı fedakârlığı Sultan Azizden de istemişti. Bu istek, bütün Al-i Osmanın kendisine aman vermez düşman olmasına sebep olmuştu. Sultan Hamid, beyannameden bunu da çıkarmıştı.)**

★ Mithat Paşa beyannameye din, milliyet, ırk ve cinsi ne olursa olsun, bütün tebeanın bir arada okuyacağı avnı sistem mekteplerin açılacağı kaydını koymuştu. Böylelikle imparatorlukta «kültür vahdeti» sağlanacaktı. Pasa bu sistemi, bugünkü Bulgaristan ve bir kısım Sırbistanla Yunanistanın teşkil ettiği o koskoca TUNA EYALETİ'nde büvük bir başarı ile tatbik etmişti. **(Sultan Hamid, bu maddeyi de çıkardı ve daha sonra, aşırı mütaassıplar, bunu Mithat Paşanın küfürle ittihamı için hücum vesilesi yaptılar!.)**

★ Beyannamede, vergi kanunlarının tam bir adalet duygusu içinde veniden tedvini, İslâmiyete ve şeriata aykırı olan «esir ticareti» nin her şeklinin ilgası ile saraylardaki câriye ve kölelerin derhal âzâd edileceğinin ilânı, tefeciliğin ve murabahacılığın kökünün kazınacağı, Sadrıâzamlara bundan sonra, «Başvekil» denileceği ve Padişahın karşısında hükümet namına mes'ul ve salâhiyetli şahsiyet olarak Başvekilin bulunacağı, böylelikle hükümet vahdetinin teşkil, tesis ve temsil edileceği kaydı vardı. **(Sultan Hamid, Mithat Paşanın bu rejim teminatını da, beyannameden çıkardı.)**

Millete, Meşrutiyet vaadinin teminatı olan bu temelleri beyannameden atan Sultan Hamid'le Mithat Paşa arasında ilk fiilî çatışma da, Mabeyin Başkâtipliğine Sadullah Beyin ve yardımcılıklarına da vatan şairi Namık Kemal'le şair Ziya Bey (Paşa) nın verilen söze rağmen getirilmemeleri sebebiyle oldu: Sultan Hamid, daha sonra (Paşa) rütbesiyle Viyana'ya sürgün sefir olarak gönderilen ve orada vatan hasreti içinde intihar eden Tanzimat devrinin meşhur ediblerinden Sadullah Paşanın yerine, daha sonra kendisine sekiz defa Sadrıâzamlık yapan Sait Paşayı Mabeyin Başkâtipliğine getirmiş, yardımcısı olarak da Cinayet İstinaf Mahkemesi Reisi Lebib Beyi tâyin etmişti. **(Ki, bu Lebib Bey, Namık Kemali hükümeti devirme suçuyla muhakeme eden mahkemenin müddeiumumiliğini yapacak, Mithat Paşanın tevkifinde de O'nu sorguya çekecektir!.)** Üçü de, ayrı ayrı birer büyük değer olan Sadullah ve Ziya Paşalarla Namık Kemal'in, Mesrutiyetin saray içinde birer fikir ve prensip muhafızı olarak vazife görmesine mâni olması ile Padişah, bu mevzuda tahta geçtikten sonra, gerçek yüzünü ortava koyuyor ve aşırı muhafazakâr zümrenin yardımı ile Mesrutiyeti daha doğmadan yoketmiye hazırlanmış bulunuyordu.

★ — MİTHAT PAŞANIN SADRAZAMLIĞI VE İSTANBUL KONFERANSI :

Bu sırada, birisi dış, diğeri iç, iki temel hâdise vukua geldi: Meşrutiyetin ilânını ve «Yeni Osmanlılar» ın fiilen iktidara gelmelerini asla hoş görmiyen Rusya, Sırp ve Karadağlıları kışkırtmış, savaş başlamıştı. Serdar-ı Ek-

rem Abdülkerim Nadir Paşa kumandasındaki ordularımız, Sırpları ağır bozguna uğratmışlar, Aleksinaç harbini kazanarak Belgrad'a doğru ilerlemiye başlamışlardı. Bab-ı Âliye ağır bir ültimatom vermiş ve ilerleyişin durdurulmasını istemişti. Karadağ cehpesinde de ordumuz muzafferdi.

Sadrıâzam olan Mütercim Rüştü Paşa, eğer bir sulhe varılabilecekse bunun ancak Mithat Paşanın hükümet reisliği altında mümkün olacağını söylemesi ve katî olarak istifa etmesi üzerine, Mithat Paşa, 19 Aralık 1876 da, Sadrıâzam olmuştu.

Mithat Paşanın sadareti, Avrupa'da büyük bir müsbet tesir yapmış, İstanbulda bir sulh konferansının toplanması ve bu sırada Meşrutiyetin ilân edilerek, 1856 da Pariste, Âli Paşanın Osmanlı Devletinin mülkî temamiyeti bahsindeki Batılı teminatının yenilenmesi yolunda Mithat Paşanın senelerdir peşinde koştuğu dâva, gerçekleşme yoluna girmişti: Mithat Paşa, İmparatorluğumuzun içinde bulunduğu güç ve çetin dertlerin yenilmesi için, iç sükûna, hürriyete dayanan emniyet ve istikrar rejimine ve bunun Batılı Devletler tarafından garantisine zaruret görüyordu. Padişahın gerçek maksatlarının her ân ve hâdise ile biraz daha anlaşılmakta olmasına rağmen, sırf bu gaye ile, tekrar hükümet reisliğini kabul etmişti.

Daha sonra, İngiltere dış politikasını uzun zaman idare edecek olan Lord Salsburi, Fransız Dışişleri Bakanı Dük Dekaz ve Alman Başvekili Prens Bismark ile Şarkta takip edilecek müşterek siyaset üzerinde mutabık kalarak, İstanbula gelmişti.

Osmanlı Devletinin gerçekten çok nâzik bir intikal devri başlamıştı. Eğer Padişah, iyiniyetli ve vehimlerinden, gizli maksatlarından kurtulmuş olarak, Mithat Paşaya itimad edebilmiş ve büyük devlet adamını hareketlerinde serbest bırakmış, hattâ onu arkadan ve maharetle kösteklememiş olsaydı, 1856 da olduğu gibi, Batı Demokrasilerinin Osmanlı Devletinin dış siyaseti safında yer alacaklarına asla şüphe yoktu. Bu gerçek daha sonra Disraeli'nin ve Bismark'ın hâtıralarında açıkça ortaya konuldu.

Mithat Paşanın şahsiyeti, Rusya'nın kesin karşı koymasına, hattâ tehdidine rağmen, «İstanbul Konferansı» nın 23 Aralık 1876 da, İstanbulda Haliç'te, Tersane binasında hazırlanan salonda toplanmasını temin etmişti. Konferansta, İngiltereyi Lord Hanri Eliot ve Salisburi, Fransayı Kont Şodri ve Burguvan, Avusturya - Macaristanı Kont Zici, Almanyayı Baron Verter, İtalya'yı Kont Korti, Rusyayı General İğnatiyef ve Kont Nelidof temsil ediyorlardı.

Murahhas heyetimize de Hariciye Nâzırı Mehmet Esad Saffet Paşa riyaset etmekteydi.

★ — BU TOP SESLERİ, OSMANLI ÜLKESİNDE MEŞRUTİYETİN İLANINI MÜJDELİYOR..»

Osmanlı ülkesini yeni ve çetin bir harbin eşiğinden kurtarmak şeklî gayesi içinde ve Hariciye Nâzırımız Saffet Paşanın başkanlığında toplanan «İstanbul Konferansı» nı bekliyen asıl hâdise, Mithat Paşanın, Osmanlı İmparatorluğunun Meşrutiyet hayatına girme kararının millet huzurunda bütün dünyaya ve Batıyı temsil eden konferans heyetine ilânı idi. Nitekim bu sahne, müessir bir dekor içinde yerine getirildi. Rus Elçisi General İğnatiyef, Osmanlı vaadlerinin teminatının ne olabileceğini sordu ve: «— **Bugüne kadar yapılan vaadler ve ıslahat teşebbüslerinin hiçbirisi neticelendirilmemiştir. Çünkü Devlet-i Osmaniyenin siyaseti, şahısların keyfî telâkkisi içindedir. Garantisi olmıyan bir politikaya nasıl itimad edilebilir?**» Dedi. Tam bu sırada, bir senaryonun önceden hazırlanmış sahnesi imiş gibi, şehrin dört tarafını top sesleri inletmeye başladı. Saffet Paşa, vekar ile ayağa kalktı ve dedi ki:

«— **Bu duyulan top sesleri, Osmanlı ülkesinde Meşrutiyetin ilânını müjdelemektedir. Artık bizim de, hepimizin kanı ve canı bahasına muhafaza edeceğimiz bir Kanunu Esasî (Anayasa) mız vardır. Şu ândan itibaren Osmanlı İmparatorluğu da, dünyanın meşrutî ül-**

BİR ÜMİDİN SONU (Yeni Osmanlılar) Batı düzeni içinde, millî ve dinî varlıkları muhafaza ederek yaşıyabilme mücadelesinin ümidi ve himmeti idi. Bu bir avuç insanın giriştiği cesaret ve fazilet hareketinin başında, yirminci yüzyıl Türklüğünün en büyük Devlet adamlarından birisi olduğunda asla şüphe olmıyan Ahmet Şefik Mithat Paşa vardı. Hürriyet ve Adalet mücadelesinin yanıbaşında ve bu yüceliği kadar, belki ondan daha derin köklü neticeleri kapsıyan devri anlamış olmanın kudretine sahip olan «Hürriyet ve Medeniyet Babası», 1876 Birinci Meşrutiyetinin fikirde ve tatbikatta tek ümidi ve mesnedi idi. Mutlakiyet sistemi içinde ferd ve zümre istibdatlarını devam ettirme kadrosu, Mithat Paşayı yoketmekle, her şeyin biteceği zannında idiler. Bu «karşı taraf kadrosu» nun başı ve şifasız temsilcisi olan Sultan Hamid, Kanun-u Esasî (Anayasa) yı kurucusunun şahsında çiğnedi ve O'nu, vatana himmetini ve hizmetini en geniş ölçüde vereceği günlerde, 113 üncü maddeyi kendi kafasına göre tefsir ederek, anîden tevkif ettirdi. İstim üzerinde bekliyen Izzettin vapuruna bindirdi ve memleket dışına sürdürdü. Tarih 5 Şubat 1877 pazartesidir: Yani Meşrutiyetin ilânının 42. günü...

Yukarıdaki klişe, İllustraded History of theRusso - Turkish war isimli eserin 100 üncü sahifesinde çıkmıştır.

keleri arasına dahil olmaktadır. Bu tarzı intihab, bizi tenkid edenlerin çoğundan evvel milletimiz tarafından kabul edilmiştir.»

Saffet Paşa, bu sitem cümlesiyle, başta Rusya olmak üzere, bizimle bilhassa Bosna-Hersek dolayısiyle daimî ihtilâf halinde olan Avusturya - Macaristan İmparatorluğunu kastediyordu. Murahhaslar, hiç beklemedikleri ve o günkü şartlar içinde devletin en mahrem noktalarına kadar sızmış haber alma servislerine rağmen, duyamadıkları hâdisenin tesiri ve şaşkınlığı altında idiler. Mithat Paşanın aziz bir dostu olan ve kısa zaman sonra Paşa, Sultan

Hamid tarafından memleket dışına sürüldüğü sırada, kendisini evinde misafir eden İngiliz Hariciye Nâzırı Lord Salsburi ayağa kalkmış:

«— **Devlet-i Osmaniyenin bu kararını tebcil ediyorum. Bu neticeyi izhar eden şahsiyetlere cihan siyasetini yeni ve mesut bir istikamete sevketme cehidlerinden dolayı teşekküre borçlu olduğumu açıkça izhar etmek isterim. Bu iyiniyetin idrâk edilerek ârızasız devamını temenni etmek isterim»** demişti.

★ — **YAĞMUR ALTINDA, BÜTÜN BİR HAYATIN ÜMİDİNİ TAŞIYAN SES :**

Aynı saatte, Mabeyin Başkâtibi Said Bey, Padişahın Hatt-ı Hümâyunu'nu Bab-ı Âliye getiriyordu. Tarih: 23 Aralık 1876 Perşembe idi. Kış mevsiminin tam içinde olmasına rağmen, o gün İstanbulda soğuk yerine, devamlı bir yağmur vardı. Bab-ı Âli'nin, bugün kü İstanbul Defterdarlığı ve Arşiv Umum Müdürlüğü binalarına kadar olan sahası büyük bir meydan halinde idi.

Top sesleri üzerine, heyecana kapılan halk yığınları, bütün hâdiselerin merkezi olan Bab-ı Âli önüne toplanmıya başlamıştı. Artık hâdise malûmdu: Sultan Aziz'in saltanatının ilk günlerinden beri başlamış olan «Yeni Osmanlılar» hareketinin gayesi ve hedefi olan Meşrutiyet, artık bilhassa aydınlarca meçhul değildi. Halk arasında, **(Usul-ü meşveret = Danışma düzeni)** olarak yayılan fikir, medresenin münevver ve İslâmiyetin Demokrasinin kendisi olduğunu izah edebilen şahsiyetlerinin telkini ile halk arasında da geniş alâka ve çekilen dertlerden kurtuluş yolu olarak benimsenmiye başlanmıştı. Onbinlerce insanın doldurduğu koca meydanın bu kaynaşması sırasında, Mithat Paşanın etrafında nâzırlar, askerî ve sivil devlet büyükleri, azınlıkların delegeleri, esnaf mümessilleri, esraf ve âyân olduğu halde, geniş mermer sahanlığa çıktığı görüldü.

Şöhreti ve şahsiyeti vatanın ümidi haline gelmiş olan Hürriyet Babası'na kalabalık, gönülden sevgi ve minnet tezahürleri yapıyordu. Mithat Paşa, bütün bir hayatın ümidini taşıyan gür sesiyle, artık Osmanlı ülkesinde de keyfî ve şahsî devlet hayatının sonu geldiğini müjdeliyen Hatt-ı Hümâyunu okumaya başladı. Bu okuduğu, elbette ki kendisi'n düşündüğü ve hazırladığı değildi. Daha sonra, Taif zindanında boynuna takılacak yağlı kemendi beklediği o acı

Tek Cümlesi

Sarayların kendilerine mahsus komplo tarzlarından birisi ile evinden Yıldız'a davet edilen ve Küçük Mabeyn'de bir buçuk saat tek başına bir odada hapsedilip, Mabeyin Müşiri o meşhur İngiliz Said Paşa tarafından sedaret mührü elinden alınarak Padişahın kendisini kanun-u esasînin 113 üncü maddesi mucibince muhakemesiz, sorgusuz, sualsiz, mesnetsiz ve tamamen karakuşî bir hükümle millî sınırlar dışına sürme kararını öğrenen Mithat Paşa, önce suçunun ne olduğunu sormuştu. Kendisine verilen cevap: «— Fesad cemiyetiyle alâkası olan kimseleri himaye etmesi..» oldu. Bu «fesad cemiyeti» olarak adlandırılan topluluk «Yeni Osmanlılar» dı ve mensupları da Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavî, Agâh Efendi, Ebüzziya Tevfik, Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Paşa idi!

Mithat Paşa, bu hazin iftirayı bir kaç cümlede çürüttü ve korkunc bâdirelerin eşiğinde olan vatanı kurtarmanın dünya ölçülerine göre değer taşıyan bir şahsiyet ve fikir sistemi meselesi olduğunu muhatabına izah ettikten sonra, eğer Padişah hâla vehim ve şüphede ise, kendisini Yıldız Sarayında tevkif ettirmesini, fakat Meclis-i Umumî'nin kararlarını tatbike müsaade etmesini söyledi. Hayâl!.. Sultan Hamid, memleketi kökünden yıkma bahasına ondan kurtulma sabit fikrinde idi. O gece padişahtan ON BİN ALTIN mükâfat alacak olan İngiliz Said Paşa, memleket dışına sürülme kararının değişemiyeceğini kat'î bir dille söyleyince, Hürriyet Babası'nın lisanından bir mersivenin kitâbesi olarak şu cümle döküldü:

«— Allah rahmet eylesin, bu millete...»

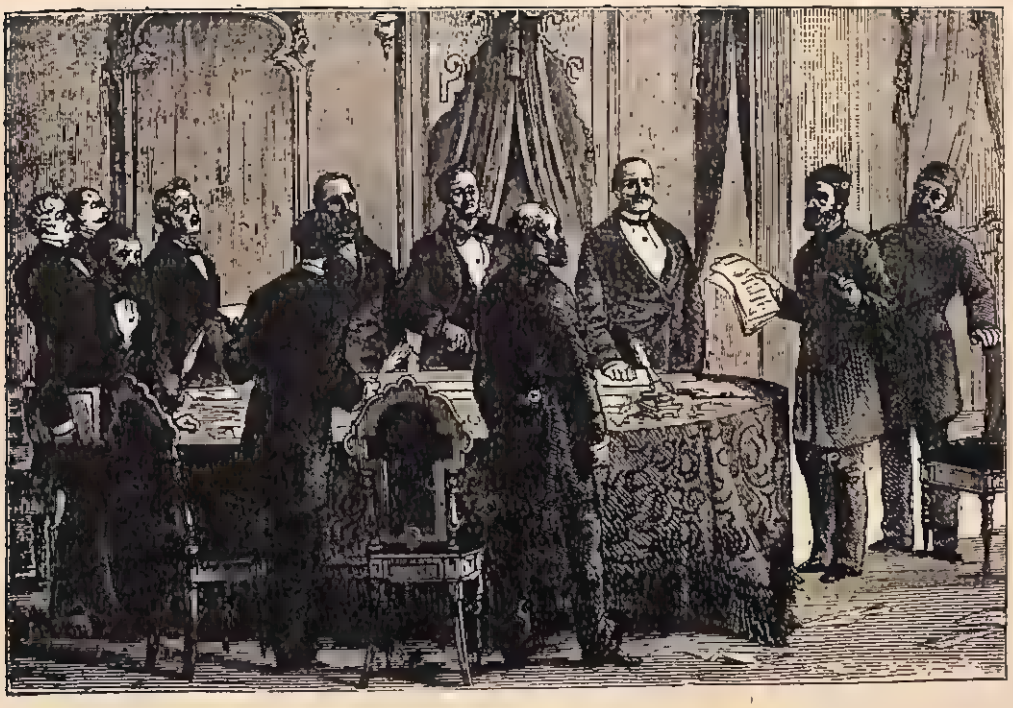

Tersane Konferansında, müttefik devlet murahhaslarının Hariciye Nazırımız Saffet Paşaya, Osmanlı Avrupasındaki ıslahat için ültimatom tebliği...

(Hristiyan Avrupanın tek ülküsü şu idi: Türklüğü Asyanın içine sürmek!.. Araların daki siyaset kavgaları, dâva, bu noktaya gelince susuyor ve Haçlı ruhunun müşterek kini ayaklanıyordu. Tarihin ibretinelütfen dikkat ediniz: Bugün Cumhuriyet Türkiyesinde günün meselesi haline getiri'mek istenen Kıbrıs, yukarıdaki «ültimatom» un peşisıra çıkan Türk - Rus harbinden sonra, aynı Saffet Paşa tarafından aynı Sir Hanri Eliot'a, İngiltere adına «emanet» edilecektir. Bir daha asıl sahibine iade edilmiyecek olan bir emanet!...)

ve elem günlerinde Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendiye emanet ettiği hâtıralarında da, daha ilk günün hayal kırıklığını içten bir edâ ve üslûp ile anlatır. Fakat bilir ki, karşısındaki Padişah, ondaki zerrece bir gerilemeyi, istibdat ve şahsî idarenin devamı namına bir çöküş yapabilmenin karar ve hasreti içinde, gözlerini ve dikkatini üzerine çevirmiştir: Şahıs ve zümre saltanatının devamında ferdî çıkarlarını ve devam halindeki aşırı menfaatlerini bulan asırların gelenekleri ise, Padişahın safı yanındadır. Kendilerine tarihin «Yeni Osmanlılar» dediği o bir avuç mücadelecinin ise, ideallerinden ve vatan sevgilerinden gayri neleri vardır? Nitekim, iki elin parmakları arasına sığacak kadar mütevazı olan bu kadro, kısa zamanda sürgünlerde, hapishanelerde, nihayet adalet için yüzkarası olan sahte ve hâyâsız mahkeme düzenlemelerinde mahkûm edilecek ve zindanlara atılanlar mesuliyetsiz cellâdların elinde insafsızca yokedileceklerdir .

Birinci Meşrutiyetimizin bu buhran safhası, bugün de ders ve ibret tarafı büyük olan hususiyetler tasır: Mithat Paşa, kendisine «Millet Babası» diyen ve böylesine sevilen, sayılan, ümit bağlanan şahsiyetine rağmen, hâkim kuvvetler önünde zayıf olduğunu pekâlâ biliyordu. Bu gerçeği hâtıralarında açıkça ifade eder. Fakat eğer sahneden çekilmiş ve böylelikle hayatını ve refahını koruyabilme yoluna girmiş olsaydı, 1 inci Meşrutiyetin mümkün olamıyacağını ve halkın kendisine bağlanmış ü-

mitlerine ihanet etmenin zilletini tarih huzurunda taşıyacağını da bilmiyor değildi. Bu sebeple, önce vatandan kovulması, daha sonra hicran senelerini takip eden emekleri, Bağdat ve İzmir Valilikleri, nihayet o içler acısı Çadırköşkü, yüce divan rezaleti, uydurma cinayet ithamları arasında önce idama, daha sonra Padişahın lûtuf ve merhamet (!) iyle ebedî hapse mahkûmiyeti ve bütün ömrü millet ve vatana tertemiz alınla, kendisinden yüz yıl sonra bile hâlâ kavranamamış ileri bir medeniyetçilik zihniyetiyle geçmiş ömrünün son günlerinde, hem de üzerinde zabit üniforması olan kiralık cellâtlara boğdurulması fiasının «mukadder netice» olduğunu hissetmiyor muydu? Eldeki bütün vesikalar ve bilgiler, bu şehit edilme neticesine doğru, Mithat Paşanın gözünü kırpmadan gittiğini göstermektedir. Çünkü, gerçek hürriyetçilik ve medeniyetçilik öyle bir bayraktır ki, zaman zaman, feragat ve fazilet, cesaret ve ahlâk örnekleri ister. Ancak bu sayede, hakikî ve lâyık takipçiler bulabilir. Mithat Paşanın mübarek sahsiyetinin en yüce tarafı budur. Başına gelenlerden hiçbir safhası, kendisince meçhul olmadan bir zulmün çarkları içinde, kendisini, hürriyet ve haysiyetin bedeli olarak kurban edebilmek!.

★ — BAB-I ÂLİ'DE MECLİS-İ UMUMÎ VE MİTHAT PAŞANIN MEMLEKET DIŞINA SÜRÜLMESİ :

Mithat Paşa, Padişahtan gelecek sabotajların ve engellemelerin kendisini bertaraf etmesinden önce, milletin vicdan ve akıl yolundan geçmiş bir kararın örneğini verebilmenin azim ve heyecanı ile Meşrutiyetin ilânından 25 gün sonra, 18 Ocak 1877 Cuma günü, Bab-ı Âli'de, Paşanın kendi tâbiriyle «**Umumî Meclis**» i topladı. Bu «Meclis-i Umumî» de kimler yoktu? Bu Meclis, 50 sene sonra, İtalya'da, Benito Mussolini'nin yarı ve ard düsünceli fikirle tatbik etmek istediği KORPORATİF SİSTEM'in bir imparatorluk bünyesi içinde, her meslek, her sınıf, her zümre, her din, her milliyet, her ırk ve her düşünce tarzı sahiplerini en iyi temsil eden ve onların «müşterek bir ülke» saydığı toprak parçasının içindeki âcil ve çetin derde çare bulabilmesi çırpınması idi. Bu toplanışı başkaları takip etti mi? Hayır!. Tarih sahifeleri, Mithat Paşanın «Bab-ı Âli Meclis-i Umumîsi» dediği bu «**karışık şartlı bir toprağı müşterek vatan sayma himmeti**» nin tek ve yalnız kaldığını gösterir. Bir tek benzeriyle: Millî Mücadeleyi yapan Birinci Büyük Millet Meclisi!. Fakat 1920, hiçbir zaman 1877 değildi. 1920 de, Osmanlı İmparatorluğu yoktu ve yaşama dâvasında olan yorgun ve dertli bir Türklük vardı. Mithat Paşa, Babil Kulesine benziyen bir tezatlar ülkesinden, aynı vahdet ve birliği arıyabilmenin cesaret ve mazhariyetini temsil eder..

Fakat Yıldız Sarayının vehimli, kuş kulu hastası için b ü t ü n bunlar tahammül edilmez şeylerdi... Mithat Paşadan kurtulmak istedi. Bu yolda kendisine güvenebileceği yardımcılar bulmada güçlük de çekmedi. 5 Şubat 1877 Pazartesi günü, Saraya davet edilen Mithat Paşa, Kanun-u Esasînin 113 üncü maddesinin gölgesine sığınılarak istim üzerinde bekliyen İzzettin vapuruna bindirildi ve memleket dışına sürüldü.

Birinci Meşrutiyetin doğmadan ölmesi olan bu fecî hâdisenin bilinmiyen ibretli sahnelerini ileride göreceğiz.

Meçhul Dostlar

Mithat Paşanın oğlu Ali Haydar Mithat Bey anlattı:

«— Babam sürüldüğü zaman parası yoktu. Brendizi'ye çıkarılınca yanındaki para, ancak Roma'ya kadar gitmesine imkân bırakıyordu. Roma'ya geldi ve kimseye tanınmak istemiyerek bir otele indi. Altın saatini satmak ve Londra'daki dostlarının yanına gitme hazırlığında idi ki, Osmanlı Bankası ile namına yüz İngiliz lirası geldiğini haber verdiler: Hem nerede olduğu öğrenilmişti, hem de yardım yapılmıştı.

Bu, kimden, ve ne için olduğu bilinmiyen âlicenab yardımlar sürgün hayatının sonuna kadar devam etti.»

1924 de Nastûrî tecavüzünü bastıran

Cafer Tayyar Paşa MUSUL'u nasıl kurtaracaktı?

★ — **ORTAYA BİR «MUSUL MESELESİ» ÇIKIYOR :**

Lozan Sulh Müzakereleri sırasında Musul Meselesi, Türkiye ile İngiltere arasında halledilecek bir mevzu olarak belirmişti. O zamanki adı ile «Cemiyeti Akvam», daha sonraki ismiyle «Milletler Cemiyeti» ne henüz âza değildik.. İmparatorluğumuzdan ayrılan mıntakalarda huzur ve istikrardan eser yoktu. Başta İngiltere ve Fransa olarak, Avrupanın en büyük ve kudretli iki sömürgecisinin idaresine geçmiş olan Asya ve Afrika topraklarımızda kaynaşmalar öylece devam ediyordu ki, Fransız Devlet adamı Puankare'nin dediği gibi: «— **Cihan, Osmanlı Devleti buralarda nasıl bir inzibat ve âsâyiş memurumuz imiş, yeni yeni anlıyor..**» du!... Fakat bu itiraf, artık hiçbir derde devâ değildi. Osmanlı İmparatorluğu Yakın ve Orta Şarkta, muhteşem muvazene unsuru olmanın cihana getirdiği sulh ve sükûn varlığı ile beraber, çöküp gitmişti. Onun ister istemez vârisi olan Türkiye Cumhuriyeti de, en buhranlı günlerde ve ümitsizliğin dört bir tarafımızı sardığı devirde, sınırları çizilmiş olan «**Millî Misak hudutları**» içine çekilmiş, harap ve dertli vatanına çareler aramakla meşguldü. Lozan'ın Büyük Millet Meclisindeki müzakeresi sırasında, en haklı ve ağır tenkidleri yapan şair Yahya Kemal'in dediği gibi, bu anlaşma «**Ne ırkî, ne millî, ne tarihî hakikatleri tatmin etmiyor**» du. Ancak **Parti disiplini** havası içinde tasdikten geçebilen Lozan'ın açık bıraktığı ve kendi kaderine terkettiği mevzulardan birisi de Musul ve çevresi idi: Kerkük'te nüfusun yüzde yetmiş üçü — Ravlinson raporuna göre — TÜRK'tü. Süleymaniye havalisi, Türklerle yüzyıllardır kader birliği yapmış en seçkin Kürd oymaklarının ülkesiydi. Buralarda yaşıyan onbinlerce insan, Lozan'ın devamı müddetince, millî kurtuluşlar devrini açan muzaffer Mustafa Kemal'e başvurmuşlar, unutulmamalarını istemişlerdi.

1924 de, Nastûrî tecavüzünü bastıran Cafer Tayyar Paşa (merhum General Cafer Tayyar Eğilmez) kumandanlıkla mebusluğun beraber olamıyacağı yolundaki karardan sonra, asker likten ayrılmış, Edirne Mebusu olarak teşrîî vazifesine devam etmişti. Yukarıdaki klişede, Cafer Tayyar Paşayı, «sivil elbise» ile görüyoruz.

Londra ile Ankara arasında «**Musul'un Kaderi**» üzerinde diplomatik yazışmalar devam ederken, hiç beklenmedik bir hâdise oldu: İngilizlerden yardım gören Nastûriler, sınırımızı geçtiler, muahedenin 3 üncü maddesine göre,

dokuz ay içinde Türkiye - Irak sınırları iki memleket arasında tesbit olunacak, anlaşılamadığı takdirde Milletler Cemiyetinin hakemliğine başvurulacaktı. Bu dokuz ayı sebepsiz bahanelerle uzatan İngiltere, hududa yığılan Nastûrîlerin sınırı tecavüzlerine göz yumdu, çapulcular hudut jandarma tabur kumandanı Binbaşı Remzi Bey de aralarında olarak, yirmi üç esir aldılar, bazı köylerimizi yaktılar, merkezi Diyarbakırda olan Yedinci Kolordu Kumandanlığının üzerlerine kuvvet sevketmesi karşısında geldikleri Irak topraklarına döndüler. Hâdise sırasında Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz çevresinde seyahatte idi. Hemen Ankaraya döndü ve hükûmet, tatilde olan Büyük Millet Meclisini fevkalâde olarak toplantıya çağırdı.

★ — **«BU BUHRANI SEN HALLEDEBİLİRSİN!...»**

Büyük Millet Meclisinin toplantıya çağırılması, dört yıl sürmüş çetin bir savaştan yeni çıkan memlekette, derin akisler yapmıştı. 1924 senesi Teşrinievvel (Ekim) ayının dokuzuncu gününde idik. Yirmi gün sonra, Cumhuriyetin ilânının birinci yıldönümü vardı ve başta Ankarada olmak üzere, geniş hazırlıklar yapılıyordu. O gün, Atina mahreçli bir telgraf haberi, İngiliz donanmasının Maltadan İstanbula hareket ettiğini ve Ankaranın Boğazları kapamak hazırlığında olduğunu bildiriyordu.

Gazetelerin manşet olarak verdikleri bu haberi, İngiliz Sefiri Sör Ronald Lindzey, yalanladı ve Hariciyemizin İstanbuldaki murahhası Nusret Bey de gazetelerimizi, mübalâğalı haberler neşrederek halkı heyecanlandırmamak bahsinde ikaz etti. Borsa'da altın yükselmiş, eshamlar esaslı şekilde düşmüştü.

Çankaya'da da büyük bir faaliyet vardı. Mustafa Kemal, Üçüncü Ordu Müfettişi Cevad Paşa ile daimî temas halinde idi. Üçüncü Ordu bölgesinin esaslı kuvvetini teşkil eden Yedinci Kolordu Kumandanlığı da Cevad Paşanın uhdesinde bulunuyordu. Mustafa Kemal, o gün, Edirne Mebusu Cafer Tayyar Paşayı kabul etti ve kendisiyle uzun ve başbaşa bir konuşma yaptı.

Mustafa Kemal, çok eski ve yakın arkadaşına durumu anlattı ve dedi ki:

«— Sen, Arnavutluk ve Makedonya'da Gerilla harblerinde yetiştin. Birinci Dünya Harbinde de, kolordu kumandanı olarak bugünkü hâdiseler mın takasında bulundun. Yeni hâdiselere mâni olabilmek için âcil ve müessir ted birlere ihtiyaç var. Bunların da neler olabileceği burada masa başında değil de, bizzat hâdise sahasında tezahür eder ve en müessir mukabelede bulunmak zaruret olur. İngilizlerin tarzını iyi bilirsin. Şimdi bir ordu kadrosu içinde olan takviyeli Yedinci Kolordu Kumandanlığını alacaksın ve istediğini yapacaksın.»

Cafer Tayyar Paşa, Harbiye sıralarından yakın arkadaşı ve ilk zabitlik yıllarının aynı saf dostu olan Türkiye Cumhuriyeti Başkumandanının ne demek istediğini, hiçbir tefsire mahal bırakmıyacak kadar derinliğine kavramıştı. Bu vazife, onun mizacına da en iyi neticeleri alacak şekilde mutabıktı.

Trakya cephesini en elverişsiz şartlar içinde hazırladığı ve Yunan kuvvetlerinin mühim kısmını Anadolu'dan üzerine çekerek sağlam bir cephe tesisinin ümitli günlerinde, beklenmedik bir talihsizlikle esir düşmüş, zaferden sonra dönmüş ve Edirne mebusu olarak Meclis faaliyetine katılmıştı. O günün şartları içinde, mebusluk, kumandanlıkla telif ediliyordu. Hemen hemen bütün ordu ve kolordu kumandanları aynı zamanda mebus idiler. Gazi'nin kendisine teklif ettiği vazifeyi minnetle kabul ettiğini ifade ve teşekkür etti:

«— Sadece bir nokta Paşam, dedi. Lozan Anlaşması hükümlerine göre, dokuz ay içinde Irak'la aramızdaki hudut tâyin ve tesbit edilecekti. Ne Şerif Hüseyin, ne de evlâdları Irakta tutunamazdı. Zannediyorum ki İngilizlerin Nastûrileri başımıza musallat etmelerinin asıl sebebi, orada iç huzurun teessüsüne kadar bizim bir müdahalemize mâni olabilmektir. Musul, Arab olmaktan çok Türk ve Kürddür. Kerkük havalisi tamamen Türk. Süleymaniye ise İmparatorluğumuzda bize en yakın Kürd aşi-

Tafsilâtını bu sahifelerde gördüğünüz hâdiselerden sonra, İngilizler, vaziyetin ciddîliğini anlamışlar, Musul'un kaderi üzerinde ikili görüşmelere önce İstanbulda, sonra Londra ve Cenevrede devam edilmişti. Yandaki klişede sağbaşta murahhas heyetimizin reisi, eski Başvekil Ali Fethi Okyar merhumla yanında, yukarıda ikinci murahhasımız Diyarbakır mebusu Feyzi ve askerî müşavirimiz Miralay Abdurrahman Nafiz (Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman) görülüyor. Başı silindir şapkalı zat, İngiliz Başmurahhası Sir Persi Kuks'tur. Uzun süren müzakereler, Musul'un da akibetini değiştirmedi ve elden çıkmış olan diğer vatan köşeleri gibi, Musul'da, bu arada o bedbaht Kerkük Türkleri de Büyük Millet Meclisinin, Hükümetin, Basının kapısını aşındırıp, «— Bizi kimlere bırakıyorsunuz?» diye feryat eden Süleymaniyeliler de kendi kaderlerine terkedildi.

(Komünist eğilimli Abdülkerim Kasımın zamanında, koyun gibi doğranan Kerkük Türklüğü, başına gelecekleri daha o günden anlamıştı: Millî sınırlar haricinde kendi iradesinin dışındaki hâdiselerin zoruyla kalmış ve bugün çoğunun izi bile bulunmıyan diğer Türk milyonları gibi...)

retleriyle meskûndur. Musul meselesi de Cemiyet-i Akvama havale edildiğine göre, bîtaraf müşavirler ve mütehassıslar, gördükleri vaziyeti tesbit ederek hüküm vereceklerdir. Şimdi siz bana, bu hakikî vaziyeti şeklî vaziyete intibak ettirmeme müsaade edecek misiniz?»

★ — «BEN, SALÂHİYETİMİ TECAVÜZ ETMİŞ OLURUM, SİZ DE İCAB EDERSE, BENİ EN AĞIR ŞEKİLDE CEZALANDIRIRSINIZ...»

Her cesaretli harekete ve fikre muhabbet ve takdir besliyen Mustafa Kemal, Cafer Tayyar Paşanın ne demek istediğini şüphesiz ki kavramıştı. Kendisine hoş gelen her teklif ve hâdise karşısında, beliren tebessüm dudaklarında dolaştı. Artık Yedinci Kolordu Kumandanı olarak Nastûrî harekâtını idare edecek olan Cafer Tayyar, izahlarına devam etti:

«— Bizim hudutlarımıza tecavüz olmuştur. Bu hudutlar, asıl hudut değildir. Biz, Milletler Cemiyetine hangi hududun asıl sınır olduğunu da bildireceğiz. Ben, bu sınır boyuna kadar inerim. Ki, Musul da bu hududun içindedir kanaatindeyim. Çünkü tarihî, coğrafî, sevkülceyşî hakikat de budur. Ben böylelikle ihkakı hak ederim. Fakat, daha sonra siyasî hâdiseler ve zaruretler bizim geri çekilmemizi emrivâki haline getirirse, ben hükûmetimden aldığım talimatı hiçe saymış ve salâhiyetimi tecavüz etmiş olurum. Hükûmet de beni, mevzuat ve kanunlar muvacehesinde cezalandırır.»

Mustafa Kemal güldü:

«— Ben senden, Nastûrîlerin tecavüzünden evvelki mevzû hudutların muhafaza ve statükonun bu esasa ircaını istiyorum» Sen, stratejik vaziyeti de derpiş etmiye mecbur mes'ul kuman-

Cesaretli Olabilmek...

Nasturî ayaklanmasını takip eden günlerde, Cenup hududlarımızdaki bu hâdiseler üzerinden iki sene geçmiş, Haliç Konferansı başlamıştı. Heyetimize başkanlık eden eski Başvekil Ali Fethi Bey, Cafer Tayyar Paşanın yakın dostu idi.

Müzakereler, neticede İngilizlerin ilk tesbit ettikleri sınırları az farklarla kabulle neticelenmiş ve Kerkük Türklüğü ile, sadık ve vefakâr Süleymaniye aşiretleri İngilterenin mandaterliği altındaki Irak'a kalmıştı. Cafer Tayyar Paşa; bu neticeden sitemle bahsedince Ali Fethi Bey şu cevabı vermişti:

«— Eğer harekât sırasında buraları elde etseymişiz bir daha çıkmıyacakmışız...»

⁂

Anlaşılıyor ki, Musul'daki kaybımız ne ilkmiş, ne de son!..

dan olarak neler yapmak istediğini bana izah etmiye kalkıyorsun.»

Cafer Tayyar, eski dostunun hususiyetlerini çok iyi bilirdi. Öğrenmesi icap edeni öğrenmiş, mutabık kalınması gereken üzerinde de tam anlaşmıştı. Mustafa Kemal ilâve etti:

«— Tabii İsmet Paşayı ve Müşiri ziyaret edersin. Zannedersem alman icap eden izahat ve direktifler vardır.»

★ — ORDUMUZUN HAREKÂTI BAŞLIYOR :

Cafer Tayyar Paşa, Başvekil İsmet Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi Müşir Fevzi Paşayı ziyaret etti. Mevzuu daha evvel aralarında kararlaştırmış olan iki şahsiyet, te'dib harekâtını idare edecek olan kumandana son vaziyeti izah ettiler. Cafer Tayyar Paşa, Mustafa Kemal'le arasında geçmiş olan mevzudan asla bahsetmiyerek, Gazi ile verdikleri kararın tatbiki sırasında çıkabilecek güçlükleri önliyecek zımnî vaadler almayı unutmadı, diğer bir tâbirle varılan kararları, bu noktada toplamaya dikkat etti.

Yedinci Kolordunun merkezi Diyarbakırdı. Cafer Tayyar Paşanın vazifeye başlaması, şahsiyetinin hâdise üzerinde Ankarayı yeni ve ciddî tedbirlere sevkettiği intibaını uyandırmaması için, basına verilmedi. Fakat, birkaç gün içinde, bilhassa Avrupa basınına intikal eden haberler, Türk ordusunun kendisine hâs kesin ve kat'î neticeli harekâta girdiğini açıkça gösteriyordu. Kuvvetlerimiz, vaktiyle hain ve âsi, nâmerd ve vefasız Şerif Hüseyin'in emrinde Türk ordusunu arkasından vuran kuvvetlerle desteklenen Nastûrileri perişan etmiş ve 1918 mütareke sınırlarını da aşarak Barsivâ - Behnûn - Şakırlı - Tüfekli hattını tutmuştu. Burası, Musul'a hâkim tepelerdi. Röyter, Türk kuvvetlerinin ileri hareketi devam ederse, Britanya'nın çok ciddî tedbirler alacağının Ankara'ya bildirildiğini haber veriyor, İngiliz Hariciyesi, Ankara Hükûmetinin Milletler Cemiyetinin hakemliğini kabul ettiğini bildirirken ileri hareketin devam etmesinin, gayritabiî karşılandığını, Iraktaki İngiliz hava kuvvetlerinin vaziyete icabında müdahele edeceğini teyid ediyordu.

İngiliz ve Fransız basını, Türk kuvvetlerinin ileri hatlarına dair fotoğraflar neşrederek, bunların mütareke hatları haritası üzerinde ne kadar ileri olduğunu fiilen gösteriyorlardı. 14 Ekim 1924 salı günü, İngiliz Sefiri Sör Lindzey, Başvekil Makdonald'ın şahsî bir mektubunu Başvekil İsmet Paşaya verdi. Büyük Millet Meclisi 18 Ekim 1924 Perşembe günü toplandı ve hükûmetin beyanatını dinliyerek alınan tedbirleri tasvip etti. Heyecanlı celsede, mebuslar Musul üzerindeki haklarımızda tam bir hassasiyet gösterilmesini hükûmetten taleb ettiler. Bilhassa Diyarbakır mebusu Feyzi Beyin beyanatı, tezahürlere sebep oldu. O akşam, hâdisenin Milletler Cemiyetine götürüldüğü resmen ifade edildi. Buhran durgunluk safhasına girmişti.

★ — NEDEN VE NİÇİN?...

Musul'a hâkim tepelere kadar işgal

CEMAL PAŞA TAŞKENT'te

Yukarıki klişede Cemal Paşayı, vatanından ayrıldıktan sonra, yeni bir hayat ve hizmetlerin peşinden, Moskofların Türk Ana - Vatanındaki idare merkezi Taşkend'de, Türkistan Emîrlerinden birisinin kıyafeti içinde görüyoruz. Ruslar, O'nun ve Enver Paşanın faaliyeti karşısında daima şüphe içinde idiler. Her zamanki siyasetlerini kullandılar, ikisini birbirine düşürmiye çalıştılar, kısmen muvaffak da oldular.

Ikinci Meşrutiyetin kurucu kadrosu, Türkçülük - İslâmcılık - Osmanlı unsurlarının birliği gibi üç ayrı görüşün tesiri altında idi. Aşırı bir Osmanlıcı olan Cemal Paşayı kader, Türkçülüğe doğru götürdü. Burada okuyacağımız yarıda kalan mektubu, öyle bir hicranın ifadesi ki...

Bu sebeple, ÜÇ PAŞALAR, vatandan ayrıldıktan sonra, vazifelerinin bittiğine asla inanmıyorlardı: Enver, Talât, Cemal Paşalar Rusyada, Almanyada ve İtalyada bir müddet kaldılar. Talât Paşa, Almanya'ya yerleşti ve Mustafa Kemal'le muhabere etti. Yaşamış olsaydı, pek sevdiği ve sevildiği Mustafa Kemal'in vefasında kendisine lâyık bir yer bulacağına şüphe yoktu. Mustafa Kemal'in Cemal Paşayı Millî Müdafaa Vekili yapmak istediği bir gerçektir. Talât Paşa, 15 Mart 1921 de bir Rus Ermenisi olan Salmaslı Salamon Taleiran tarafından şehit edilmeseydi, bütün arzusu, hür ve müstakil Türkiyede: «— **Sadece bir nahiye müdürü olmak..**» tı. ÜÇ PAŞALAR'ın adı ve faaliyeti, İmparatorluğumuzun son devrinde en çok duyulan Enver Paşa ise, şuur ve ruhuna hâkim olan gaye ile, Rusların karşısına dikildi, Türk - Anavatanındaki kurtuluş mücadelesinin başına geçti ve bu uğurda şehit oldu.

★ — BİLİNMİYEN ÜÇ YIL...

ÜÇ PAŞALAR'ın, vatandan ayrılmalarından ölümlerine kadar geçen ÜÇ YIL'ın birçok safhaları meçhul kaldı.,

Vatan, kurtuluş savaşı içinde idi. Ve bu mücadelenin İttihad ve Terakki ile bir alâkası olmadığını ortaya koymak, bizim için hayatî bir dâva idi. Çünkü düşmanlarımız, galiplerin katî olarak tasfiyesine karar verdikleri «**Harbi yapmış iktidarların**» karşılarına çıkmış olmalarını, müşterek tehlike olarak görüyordu. Anadolu'yu istilâ etmiş Yunan ordularının habaset ve tez-

vir başı olan Venizelos ise, Anadolu'da mukavemetin bir «İttihadçı Jön-Türklüğü» olduğunu ispat dâvasında idi. Bu sebeple, ÜÇ PAŞA'nın memleketi terkedişlerinden hayata vedâ ettikleri gün lere kadar olan hayatlarının en dikkate değer, hattâ sadece tarih için değil, bu günkü siyasetimiz için de ibretli olan mücadeleleri meçhul kaldı, bunlardan bahsedilmedi, edilemedi.

Enver ve Cemal Paşaların son seneleri, Rusya - Afganistan - Orta Asya'da geçti.. Enver Paşa, Türk Anavatanında Ruslara karşı ihtilâli idare ederken, Cemal Paşa, Afganistan'da idi ve bu mücadelenin zamansız olduğu inancında bulunuyordu. Hattâ bu sebep le iki eski dost arasında esaslı bir görüş ayrılığı belirmişti. Öylece ki, ikisinin de birbirine dargın öldükleri söylenir.

★ — İTTİHADÇILAR ARASINDAKİ BULUŞMALAR :

1908 İkinci Meşrutiyetinden, Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar memleketi idare etmiş olanlar arasında, münasebetlerini ve dostluklarını son âna kadar vefa ve mutlak bağlılıkla devam ettirenler de oldu. Bunların arasında, İttihad ve Terakki Fırkasının tanınmış fikriyatçısı ve Türk gazeteciliğinin unutulmaz simalarından rahmetli Hüseyin Cahit Yalçın vardır.

Hüseyin Cahit, ölümlerine kadar, Enver, Cemal, Talât Paşalarla muhabere etti. Hattâ bu yazışmalar, Yalçın'ın İngilizler tarafından Maltaya sürülmesi sırasında da devam etti. Cemal Paşanın ölümünden sonra Hüseyin Cahid'in eline geçen bir mektup ise, Paşanın hayatında son yazdığı ve yarıda kalmış satırlardır ki, âdeta vasiyeti denilebilir.

Hüseyin Cahid, bu mektubu şöyle anlatmıştır:

«— Mütarekeden sonra, İngilizler tarafından Maltaya sürülmüştüm. Buradan kurtulduktan sonra, hastalığımı tedavi için İsviçrede Manton şehrine gitmiştim. Bu sırada merhum Cemal Paşa da bazı işlerini halletmek için Afganistandan Avrupaya gelmişti. Benim Manton'da olduğumu öğrenince oraya kadar geldi. Birkaç gün beraber kaldık. Tasavvur ve faaliyetinin mahrem cephelerinden samimiyetle bahsetti. En ehemmiyet verdiği gayesi, Hindistanda İngilizler aleyhine büyük bir ihtilâl çıkarmaktı. Bu ihtilâlin neticelerinden çok ümitvardı. İnanıyorum ki, rahmetlinin bana o gün söylediklerinden bazı kısım ları, bilhassa ihtilâl ile alâkalı isimleri neşretmek bugün için bile tehlikelidir.

Cemal Paşa, Manton'dan sonra Paris'e gitti ve oradan da Afganistana geçmek üzere Moskova'ya döndü. Bana, olup bitenleri yazacağını vaadetmişti. Bunların icabında neşredilmesini de arzuladığını hissettim. Rahmetlinin bir nevi nefsini müdafaa duygusu içinde olduğunu zannediyorum. Bu his, Talât ve Enver Paşalarda da vardı. Böyle bir duygunun, ancak yaptıklarının memleket ve gayeleri için hayırlı olduğuna inanmış insanlarda bulunabileceği de malûmdur.

Metnini verdiğim aşağıdaki mektubunu, Cemal Paşanın Moskovada yazmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bitirememiş.. Tiflis'te bir komiteci kurşunu ile şehit edildiği zaman, üzerinde bulmuşlar. Dönmüş, dolaşmış, nihayet sahibi olan benim elime geldi. Mektubun yarıda kalmış olmasına rağmen, içinde öyle hakikatler var ki, bunların tarih huzurunda meçhul kalmasına gönlüm razı olmadı.»

★ — YARIDA KALAN MEKTUP :

Cemal Paşanın şehit edildiği tarih 22 Mayıs 1922 dir. Mektup 14 Mayıs 1922 tarihini taşıyor. Demek oluyor ki ölümünden sadece sekiz gün önce yazılmış ve tamamlanamamış bir mektup.. Enver Paşanın ölümü ise, bu tarihten tam üç ay sonra, 22 Ağustos 1922 dir.

Cemal Paşanın mektubunda, Enver Paşanın Türk Anavatanındaki çalışmalarından hiç de memnun olmadığını, açıkça ifade eden satırlar var. Bu arada üzerinde dikkatle ve bugün için de ibretle duracağımız gerçek, Osmanlı İmparatorluğunun son on senesine hâkim olan şahsiyetlerin, Türklüğü, bütün İslâm dünyasının kalkınmasında

Cemal Paşa'nın

Öldürülmesinden sekiz gün önce Hüseyin Cahid'e yazdığı

Bitirilememiş ifşaat mektubu

Yukarıdaki klişede, Cemal Paşayı Afganistanda olduğu 1919-1922 yılları içindeki kıyafeti ile görüyoruz. Şahsiyeti, bilgisi, enerjisi ve hizmetleri ile Asya'nın bu kapalı ülkesinin uyanışında büyük emeği oldu. Hindistan'da İngilizlere karşı İslam İhtilâl komitelerinin ayaklanmasını buradan idare edecekti. Bu sahifelerde okuyacağınız ve öldürülmesinden sekiz gün önce yazıp yarıda kalmış mektubu, bir tarihî gerçeği aydınlatmaktadır. jön - Türklük hareketlerinin, sadece Türk toprakları içinde kalmayı değil, bütün İslâm ve Türk Dünyasını kucaklıyan bir dünya düzeni olma vasfını anlatan bu bakir ifşaat, bugün de ders tarafı olan bir hayat dâvasıdır. Büyük hareketlerin zaferleri de bozgunları da BÜYÜK oluyor...

★ — BİR DEVRİN İNSANLARI VATANDAN AYRILIRKEN...

Üç Kasım 1918 gecesi idi. Yağmurlu, mağmum, kalblerde keder duygusunu ayaklandıran bir İstanbul sonbahar akşamı.. O gece, İkinci Meşrutiyetin kuruluş ve kapanışının başlıca şahsiyetleri ve Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı İmparatorluğumuzun son devrinin kanunüstü istikametçileri ÜÇ PAŞA, Talât, Enver, Cemal Paşalar, vatanlarını, bir Alman harb gemisi ile terkedeceklerdi. Bu ayrılışa, yıllarca kendilerine karşı kin ve düşmanlıklarını içlerinde saklamış olan muhalifleri ile yine senelerce nimetlerini gördükleri bir kısım beraberlerindekiler, değişen devre ayak uydurabilme vefasızlığı ve umursamamazlığı içinde: «— **Vatanı batırdılar, yıktılar, harap ettiler ve kaçtılar..**» diyeceklerdi.

Memleketi «gizlice» terkedenlerde ise bu duygu yoktu. Onlar, Osmanlı İmparatorluğunun harbe girmesinin bir zaruret olduğu, çünkü bizzat harbi yaratan «sebep» lerin başında geldiği inancında idiler. Nitekim O'nların rahat döşeklerinde değil de, Türklüğün ebedî düşmanı Moskoflar ve O'nun âleti olanlar tarafından öldürülmelerinden sonra, neşredilen yabancı vesikalar, bu gerçeği ortaya koydu: Çarlık Rusyasının, Vilhelm Almanyasının, Habsburg Avusturya - Macaristanın resmî devlet arşivi, Klemanso, Kiçner, Çurçil, Loyd Corc, Foş, Briyan, Orlando, Venizelos, Vilson ve diğerlerinin hâtıraları..

eden, İngilizlerden esaslı silâh ve malzeme yardımı görmüş, sayıca üstün Nastûrî - Irak kuvvetlerini tam bir yenilgiye uğratan Cafer Tayyar Paşa, neden Musul'u kurtarmamış ve şehre hâkim tepeler üzerinde kalmıştı?

Rahmetli General Cafer Tayyar Eğilmez, bu safhayı şöyle anlatır:

«— Harekât, tahmin ettiğim gibi, çok kısa ve seri oldu. Yedinci Kolordu, bu harekâtı ârızasız yapacak şekilde takviye edilmişti. Jandarma birliklerini de emrime almıştım. İki kolordunun süvarisi ile bir çevirme yaparak, yaygın haldeki düşmanı ihata suretiyle sıkıştırdık. Nastûrîlerle Arablara, İngiliz zabitleri kumanda ediyorlardı.

Üç yerde esaslı çarpışmalar oldu. Benim arzum, düşmanla aramızdaki mesafeyi açmadan, bir harbin tabiî icabı halinde Musul'a girmekti. Üç ayrı safhada cereyan eden çarpışmadan sonra, karşımızdakilerde mukavemet kudreti kalmamıştı. Harekâtın safhalarını Ankara'ya muntazaman bildiriyordum. Musul'a hâkim tepeleri de ele geçirmiştik ve şehri kurtarma için, bütün ihtimalleri derpiş ederek hazırlığımı ikmal ettiğim gece, ordu müfettişi Cevad Paşa, harekât sahasına kadar geldi ve olduğumuz yerde kalmamız için hükûmetin çok kat'î ve mucib sebepli emrini tebliğ etti. Ben, kuvvetlerimizi şehre girmekten menedebilecek bir karşı hareket için asgarî bir haftalık zamana ihtiyaç olduğunu bildiğimden, geri çekilme, yâni ilk hudutlarımıza d ö n m e hususundaki hükûmet emrini bir müddet oyaladım. Bu müddet içinde de Mustafa Kemal Paşadan «ayrıca bir ilham ve işaret» bekledim. Gelmedi.. Mesele, Cemiyeti Akvam'a intikal edince, mütareke sınırlarımıza çekildik. Ki, bu sınırlar, Lozan'da da aynen muhafaza edilmişti.

Bir müddet sonra Ankara'ya döndüğüm zaman, Gazi'yi ziyaret ettim. Beni tebrik etti. Ben, tebrike değil, cezaya lâyık olduğumu söyledim. Teselli etti: «— Vaziyet bir harbe sürükliyebilirdi. Musulu senin şahsen cezalandırılman, hattâ meslekten kovulmanla halledebilseydik, hepimiz sevinirdik.» dedi. Musul için Milletler Cemiyetinin kararı malûm. Bir daha anlamıştım ki, ne sebeple olursa olsun, bizden giden, bir daha geri gelemiyor.»

Kaçan Fırsat

Cafer Tayyar Paşa anlatır:

«— Hazırlıklarımızın şümul ve mânası İngilizlerce pek geç anlaşılmıştı. Daha doğrusu onlar, böyle bir harekete asla ihtimal vermiyorlardı. Fakat ben, bir cephe harbini muvaffakiyetle başarabilecek hale ifrağ ettiğim Yedinci Kolordu ile Nasturî mıntakasına karşı süratli bir harekete başlayınca, Irak cephesindeki İngiliz kuvvetlerine kumanda eden General Hull, Erkân-ı Harbiye Reisi olan Major Cardın'ı temas etmek üzere Üçüncü Ordu Kumandanı Cevad Paşaya göndermek istedi. Cevad Paşa Hazretleri, bu müracaatı bana intikal ettirdi. Kendisi ile şöyle bir karar aldık: Üçüncü Ordu Müfettişliğini, anî rahatsızlık ha sebiyle bir müddet bana tevdi edecekti, Bu sebeble, yapılan müracaatın cevabını ve mülâkat mahallini ben tayin edecektim. Nitekim İngiliz siyasî mümessiline bu cevap verildi. Ben de, hareket sahasında olduğum için görüşme mahallinin tesbitini, Ordu Müfettişliği merkezi olan Diyarbekir'e döndükten sonra tesbit edebilirdim. Gayemiz hudutları istediğimiz hâle ifrağ edinceye kadar zaman kazanmaktı. Nitekim harekât o kadar süratle inkişaf etti ki, on dört gün sonra herşey yoluna girmişti. Diyarbakır'a döndüğüm zaman heyecan verici bir çok haberlerin Ankara'yı harekâtı durdurmıya zorladığını öğrendim. Meselâ, İngiliz donanması Maltadan hareket etmiş, Çanakkaleye rota tutmuştu. Fakat Mustafa Kemal, bütün bunların birer blöf olduğunu biliyordu. Harekâtın neticelenmesine kadar vaziyeti idare ettirdi.

Nastûriler geldikleri yere def'edildikten sonra, rahatça müzakere masasına oturabilirdik... Fakat, muhakkak olan da şu idi ki, Petrol bölgesinin kendileri namına emniyetlerini teminat altına almaları halinde sınırlarımızın bugünkünden daha elverişli hale gelebileceği muhakkaktı. Birincisini başarmıştık, fakat ikincisini başaramadık.

Böyle intikal devrelerinde mümkün olduğu kadar cesur olmanın faydalarını Birinci Dünya Harbinde ve Millî Mücadelede tecrübe etmiş olmamıza rağmen.»

vazifeli görmelerinden doğan inanç ve en menfi şartlar içinde bu vazifenin yerine getirilmesinin nasıl bir zaruret olarak duyulmasıdır. Bu inançla, Türkiyemizin bugünkü pasif, tek kalmış, çaresiz gözüken ve Kıbrıs hâdisesinde acı bir uyarmaya bizi götürmesi gereken havası öylecesine duyuluyor ki...

Mektuptan anlaşıldığına göre, Cemal Paşanın Afganistan'daki vazifesine Rusya yardım etmiştir. Asıl gaye de, Hindistandaki İslâm İhtilâl Komiteleri vasıtasiyle beklenen ayaklanmayı gerçekleştirmek ve Hind yolunu Rusya'ya açmış olmaktır. Cemal Paşanın mektubundaki izahlardan anlaşıldığına göre, daha sonra Rusya'nın Ankara Büyükelçiliğini geniş yetki ile yapmış ve asıl vazifesi Rus Hariciye Komiser Muavinliği olan Ermeni asıllı Karahan, Afganistan'dan idare edilecek olan Hindistan ihtilâli üzerinde tam bir anlaşma halindedir ve Rusya bu hususta yardımlarda da bulunmuş, fakat Enver Paşanın Türk Anavatanında giriştiği hürriyet ve istiklâl hareketi karşısında, plânlarının iflâsını görerek sahneden çekilmiştir.

Şimdi, rahmetli Cemal Paşanın, merhum Hüseyin Cahid Yalçın'a, ölümünden sekiz gün önce yazdığı ve (yarıda kalmış) mektubunu - aynen - veriyoruz:

★ — «ENVER PAŞA, RUSYA'YA HARB İLÂN ETMİŞ...»

Moskova: 14 Mayıs 922

Kardeşim Cahid,

Bir hafta evvel Moskovaya muvasalat ettim. Gelir gelmez burada Çiçerin'e vekâlet etmekte bulunan Karahan ile görüştüm. Onunla ve daha sair leriyle mülâkattan istihsal ettiğim malûmatı aynen sana yazıyorum:

Enver Paşa, Buhara'dan gaybubet ettikten sonra Şarkî Buharaya ve Ferganaya gitmiş. Orada eskiden beri Ruslar aleyhine muharebe etmekte bulunan erbabı kıyam ile birleşmiş ve Rus lar aleyhine ilânı harb etmiş, Rusların iddiasına göre, Afganistan Hükümeti de Enver Paşaya yardım ediyormuş. Enver Paşanın muhtaç olduğu tüfek, fişek ve saireyi hep Afgan Hükûmeti veriyormuş. Afgan Hükûmetinin bundan maksadı, Buharanın aksamı şarkiyesini ve mümkün olursa Fergânayı işgal ve Afganistana ilhak etmek imiş. Ve yine Rusların iddiasına göre, İngilizler bu vaziyetten azamî surette istifade etmeğe başlamışlar. Ve İngilizlerin Afganistandaki nüfuzu son derece tezayüd etmiş. Hattâ Karahan, zannediyor ki Enver Paşanın bu teşebbüsatı için İngilizler para sarfediyorlarmış. Karahan diyor ki:

«Biz Enver Paşanın İngilizlerin bir âleti olarak iş görmekte olduğuna ihtimal vermiyoruz. Fakat İngilizler malûm olan şeytaniyetleri sayesinde bu teşebbüsten azamî surette istifade etmek çarelerini bulacaklardır ve bulmuşlardır. Enver Paşanın bu teşebbüsü Rusya Hükûmetinin zararını mucip olduğu nispette Türkiyenin ve bütün Asyadaki İslâm ve Türk milletlerinin de zararını mucip olacaktır.

Enver Paşa gibi bir adamın, nasıl olup da bunu takdir edememiş ve böyle yanlış bir yola sapmış olduğunu bir türlü anlıyamıyoruz. Ben bundan iki ay evvel, Enver Paşaya, bizim Şarkî Buharadaki konsolosumuz vasıtasiyle bir haber gönderdim. Ve böyle yanlış bir siyaset takip etmekten ise, gelip bizimle konuşmasını ve ne istediğini izah etmesini kendisine teklif ettim. Bana gönderdiği cevapta, Türkistan ve Buharadaki Ruslar kâmilen oralarını terk ve tahliye etmedikçe, kendisinin bizimle müzakereye katiyen yanaşmıyacağını ve hiçbir yere gitmiyeceğini bildirdi. Bunun üzerine, Rusya Hükûmeti de sureti kat'iyede âtideki cevabı verdi:

Enver Paşayı ve başına topladığı âsileri Rusya ordusu vasıtasiyle kâmilen mahvetmek. Rusya Hükûmetinin bu kararı kat'îdir. Ve bunu tebdil ve tâdil etmemize imkân yoktur. Biz Türkistan ahalisine ve bilhassa Afganistana anlatmak istiyoruz ki, bizim kuvvetimiz böyle Enver Paşalar gibilerin tevessül edebilecekleri harekâtı isyani.

yeye karşı kâfidir.

Onların akıllarını başlarına getirmeye her zaman muktediriz. Bunun için Buharaya ve Türkistana ordumuzun en güzide kıtaatını sevkettik. Bu kıtaat içinde pek çok miktarda süvari alayları vardır. Harekâtı askeriyeye pek yakın bir zamanda başlanacaktır. Neticeyi de kezalik yakın bir zamanda istihsal edeceğimize hiç şüphe etmiyoruz. Fakat mademki şimdi biz Şarkî Buharada ve Ferganada Enver Paşa ile hali harbe giriyoruz ve zannediyoruz ki Afganistan da Enver Paşaya yardım ediyor. Bu halde, evvelce sizin vasıtanızla Afganistana vermeğe razı olduğumuz top, tüfek, para ve saireyi bittabi artık vermekten sarfı nazar ettik. Ve Hindistandaki teşebbüsatımızı şimdilik tehir eyledik. Afganistan ve Hindistan işleri hakkında buradan azimetinizden evvel size vaadettiğimiz şeylerin hiç birisini artık vermiyeceğiz. Zira Afganistandaki vaziyeti siyasîyemiz bundan bir sene evvelki halini iktisap etmedikçe Afganistana muavenette bulunmayı muzır telâkki ediyoruz. Afganistana muavenet etmeyince de Afganistan dahilinde Hindistan işleri için çalışmağa imkân tasavvur edemiyoruz. Rusya Hükûmetinin bu kararı, evvelce de söylediğim veçhile gayet kat'îdir. Ve hiç bir suretle kabili tağyir ve tedbil değildir. Şu hale göre, siz ne yapmak fikrinde iseniz rica ederim, bana açıkça söyleyiniz.»

★ — «PLÂNLARIM MAHVOLDU!.»

İşte Karahanın bana söylediği şeyleri hulâsaten fakat tekmil tafsilâtiyle size yazdım. Bundan anladığıma göre, Buhara, Türkistan ve Ferganada yakın zamanda yüz binlerce Türk ve Müslümanın nâhak yere mahvedildiğini ve en mâmur Türk ve Müslüman şehir ve köylerinin harap olduklarını işiteceğimiz muhakkaktır. İş yalnız bununla da kalmıyor. Hindistan ihtilâli için Ruslardan beklediğim bütün muavenetlerden de mahrum kalıyorum. Ve Afganistan için Ruslardan alacağım silâhları alamadığım gibi, Avrupadan tedarik edebileceğimiz silâhları da Rusya tarikiyle Afganistana geçirmek mümkün olamıyacaktır. Demek oluyor ki Enver Paşanın bu teşebbüsü yüzünden, iki senedenberi yaptığım işler, hazırladığım plânlar kâmilen altüst olmuş bulunuyor.

★ — «MUSTAFA KEMAL'LE KONUŞACAĞIM...»

Şimdi bu vaziyet karşısında neye karar vermiş olduğumu izah edeyim:

Bundan sonra artık Ruslar ile çalışmak benim için mümkün olmıyacaktır. Binaenaleyh Rusya'yı terkedeceğim. Fakat onlarla kat'ı rabıta etmek, onları gücendirmek de hiç işimize gelmez. Onları gayet itina ile idare edeceğim. Bununla beraber Rusyadan Afganistanın zarar görmesine de hiç bir veçhile razı olamıyacağımdan ve diğer taraftan Afganistan'ın İngiliz nüfuzuna tâbi olmasını da istemediğimden bu iki halin ikisine de mâni olmak için behemehal Afganistana gideceğim. Lâkin Afganistana gitmezden evvel, Mustafa Kemal Paşa ile konuşmak ve onunla müşterek bir plân kararlaştırmak da isterim. Onun için, üç dört güne kadar İsmet Beyi mufassal bir mektup ile Ankaraya göndereceğim. İsmet'in hareketinden yirmi gün sonra da ben Moskova'dan Tiflise gideceğim ve oradan Mustafa Kemal Paşa ile telgraf makinesi başında muhabere ederek müşterek bir hareket plânını tesbit edeceğim. Müteakiben yanıma birkaç arkadaş alarak eğer Ruslar müsaade ederlerse Rusya tarikiyle, etmezlerse İran tarikiyle Afganistana gideceğim. Ondan sonra zuhurata ve hâdisata tâbi olarak iş görmeğe çalışacağım. Bu fikirlerimi Karahana da gayet açık bir lisan ile söyledim. Ve her ne olursa olsun, benim Hindistan ihtilâl işinden sarfı nazar edemiyeceğimi ve behemehal Afganistana gideceğimi bildirdim. «Rusya Hükûmetinden hiçbir muavenet intizar etmemek şartiyle istediğiniz gibi hareket etmekte, istediğiniz yere gitmekte serbestsiniz. Bizim size olan itimadımıza zerre kadar halel gelmemiştir. Siz verdiği söze sadık, merd bir Türk inkilâpçısısınız. Efkâr ve mü-

İkbal Günleri ...

Yukarıdaki klişede, Cemal Paşayı, Dördüncü Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı olarak Almanyaya, Birinci Dünya Harbi içinde yaptığı seyahatlerden birisinde görüyoruz. Arkadâ görülen, Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye Reisi Rauf Orbay'dır

(Zafere ve bu zaferin neticesi olarak da, sallanmakta olan Osmanlı Türklerinin dünya yüzündeki son büyük imparatorluğunu yaşatma ve kudretine kavuşturma inancı ile çetin bir harbin içine katıldığımız günler... Ne yazık ki, hislerle mantık beraber yürümüyor..)

talâatı siyasiyenizdeki isabet ve dürüstiyi takdir ederiz. Ve ne vakit vusta-i Asyadaki vaziyeti ıslah edersek ve Afganistandaki vaziyeti siyasiyemizi bir sene evvel sizin mesainiz sayesinde istihsal ettiğimiz şekle irca edebilirsek, o zaman yine size Hindistan ihtilâli noktai nazarından her türlü muavenetleri yapmakta devam ederiz. Fakat şimdiki halde bizden hiçbir şey intizar etmeyiniz» cevabını verdi.

★ — **AFGANİSTANDA HİZMET :**

Ben, mütemadiyen Rusları Enver Paşa aleyhine kuvvei askeriye sevkinden sarfı nazar ettirmeğe çalışıyor ve bu sayede yüz binlerce Türk kanının dökülmesine mâni olmak istiyordum. Bunun için de ben Afganistana giderek Enver Paşa ile temasa gelinceye kadar hiç bir askerî harekete tevessül etmemelerini Karahana ihtar ettikçe, Karahan bana, bunun artık zamanının çoktan geçmiş olduğunu ve bu hususta hiçbir ümide kapılmamaklığımı açık ve kat'î bir lisan ile tekrar ediyordu.

İşte kardeşim, iki senelik emeklerim, gayretlerim böylece tamamiyle hebâ oldu ve ben şimdi, başka çarelere tevessül etmek ve bu menhus muharebenin sonuna intizaren Ruslardan bilkülliye kat'ı ümit eylemek mecburiyetinde bulunuyorum. Fakat Afganistana behemehal gitmek hakkındaki kararım, kat'îdir. Ben, memleketim için de, Şark milletleri için de selâmet yolunu Afganistanda buluyorum. Hindistan ihtilâlini şimdi bütün kuvvetimle takviye ve

teşci edememiş olsam bile, Afganistanın peydayı intizam etmesine, kuvvetlenmesine, ordusunun tensik ve ıslahına muvaffak olursam, bir Müslüman memleketini asrileştirmek suretiyle âlem-i islâmın hayrına bir iş görmüş olurum.

(Mektup burada yarım kalmıştır.)

★ — TARİHİN HÜKMÜ :

Cemal Paşanın yarıda kalan mektubu burada bitiyor.. Daha sonra olup biten hâdiseler, kendisine hak vermiştir. Fakat bu tahminlerin isabeti yanında, Türk Anavatanındaki hürriyet kavgasının getirdiği ruh, merhum Cemal Paşanın tahminlerinden bambaşka bir safha içinde gelişmiştir: Vakıa bu savaş, Moskof zaferi ile neticelenmişse de Kazan ve Esterhan hanlıklarının sönüşünden sonra başlamış olan yenilgi ruhu, yerini eski şan ve şeref devirlerinin haysiyet ve fâtihlik şuuru ile beslenmiştir. Bugün bile Türk Anavatanında, Ahmet Yesevî'nin yedi yerde olduğuna inanılan merkadlerinin içinde, Enver Paşanın da yattığı inancı var.

Daha çok erken.. Dünyamız hâdiselere gebedir ve gelecekteki olaylar, şahıslar hakkında da, vak'alar hakkında da doğru ve gerçek hükümlerimize imkân vereceğe benzer..

NELERİ GÖRMÜŞLERDİ?

1870 Panislâvist siyasetin yüzünden, maskesini düşürdüğü yıl... İşte aynı yıl, Osmanlı ülkesinde ilk mizah dergisi çıkıyor: DİYOJEN.. Yandaki klişe, en ciddî yayının söyliyemediğini, Rusyanın ebedi rüyası olan dünyaya hâkimiyet sıtmasını, harbe hazırlık içinde uykuya dalmtş Çarın kucağına DÜNYA'yı vererek birkaç usta çizginin ifadesine bırakan da, yine bu ilk mizah mecmuası Diyojen'dir. Vatan şairi Namık Kemal'le mükemmel bir Osmanlı tipi olan Teodor Kasab'ın doksan dört sene önce çıkardıkları Diyojen'de şimşir üzerine çizilen bu klişe, doksan dört sene sonra da yaşadığımız devrin büyük gerçeği değil mi?

94 Senelik

"Güleriz ağlanacak halimize,, fiskelerinden derlemeler...

★ — **NAMIK KEMAL, TEODOR KASAP VE BİR İSİM :**

1870 senesi Mayıs ayının on yedinci günü.. Bugün vatan şairi Namık Kemal'in hayatında öylesine yer etmiş ki, zaman zaman seneleri unutmuş, görünen koca adam, bugünü, 11 sene sonra damadı Menemenlizade Rıfat Beye yazdığı mektupta şöyle anlatır:

«— O günün bergüzâr hâtırası DİYOJEN'in çıkışı oldu. DİYOJEN, Osmanlı ülkesinde ilk mizah mecmuası idi. Teodor Kasap'la ona, bir ipham-ı kabîh suretiyle oynanan hezeliyattan gayri göze ve fikre yarar nesnesi olmıyan vatanda bir mizah gazetesi neşre o gün karar verdik. Gittiğimiz Kâğıthanenin o bahar sabahı harikülâde güzelliği bize münhasıran hissiyat-ı şâirâne değil, bu hiss-i edebîler de dahil, cümle duyguların tebessüme yol olacak taraflarını bulmak, aynı zamanda ciddî olarak söylenildiği zaman, kaza belâ tufanı olacak hakikatleri, mizahî bir üslûb ile Karagöz veya Hacivad'a, şikâyetine şifa, yalnızlığına dost, yârinden vefa bulamadığı için de cümle insanlıktan tecerrüt ederek bir başına yaşamaktan gayri halâs bulamıyan kadîm Yunan filozofu Diyojen gibi dertlerimizle başbaşa kalabilmek emel ve hasretiyle çıkaracağımız mizahî gazetesinin ismini DİYOJEN koyduk ve altına da zebânzed olan niyâzını ilâve eyledik: «— Gölge etme, başka ihsan istemem!..» Amma ne çâre ki, hem gölge eylediler, hem de ihsan etmediler. Çünkü hâdisat-ı â-

DİYOJEN'in başlığı

Karşı klişede, Osmanlı İmparatorluğumuzun, bundan doksan dört yıl önce çıkmış olan ilk mizah mecmuası Diyojen'in başlığını görüyorsunuz. Klişenin altında, filozofun kendisine ne istediğini soranlara verdiği cevap var:
«— Gölge etme, başka ihsan istemem!...»

lemle alay etmek ol fasik-i mahrumları öyle tâzib eylemişti ki, seneler sonra Meclis-i Meb'usanda matbuat nizamnamesi müzakere edilirken, bazı meb'usan-ı kirâm hazeratı, mizah gazetelerini matbuat tarifi içine sokmak istemişlerdi de, Molyer'den lisanımıza tercümeler yapan ve riyaset makamında bulunan Ahmet Vefik Paşa ve Haleb mebusu Manok Efendi şefaat etmemiş olsa idiler, zavallı mizah ceridelerini âlem-i matbuattan tard edeceklerdi. Hayf ona ki, feryad edilmiye sebeb olacak halâtı, bir tebessüme sararak elemini tahfif etmiye bile müsaade etmiyor...»

★ — **DİYOJEN ÇIKIYOR!...**

Osmanlı ülkesinin ilk mizah gazetesi olan DİYOJEN, bundan doksan dört sene önce, 2 Aralık (Kânunuevvel) 1870 de, vatan şairi Namık Kemal'le mükemmel bir Osmanlı Efendisi olan Teodor Kasab tarafından, bu güç ve menfî hava içinde böylece çıkarıldı..

Aradan doksan dört sene geçti: Üç rejim geldi, geçti.. Mutlakiyet, iki Meşrutiyet ve nihayet Cumhuriyet.. Bu, yüz yıla yaklaşan zamana rağmen, o ilk «Mizah Gazetesi» nin bugün ancak, bir iki vefakâr elde olan koleksiyonunu karıştırdığımız zaman, bir mizah gazetesinin getireceği tebessüm ve ferahlığın yanında, derin, çok derin bir acı duymamak elden gelmez. O da şu: Doksan dört yıl önce, ancak mizahın müsamahasına sığınarak ortaya konulabilmiş nice nice dertler var ki, geçmiş şu üç devre rağmen, şifa bulamamış, hattâ aksine bu geçen zaman, derdin üzerine yeni acılar ve hayâl kırıklıkları ekliyerek karşımıza dikilmiştir.

DİYOJEN'i, yenileri takip etti. Mizah edebiyatımızda «Çaylak» adiyle tanınan Mehmed Tevfik'in (Çaylak) ı' KARAGÖZ'ün babası olan (HAYAL), onu ancak sekiz sayı çıkabilen ve zaptiye nezaretinin bir «emirnâmesi» ile kapatılan KAHKAHA ve nihayet DİYOJEN kapatıldığı için, Namık Kemal' le Teodor Kasab'ın çıkarttıkları ÇINGIRAKLI TATAR takip etti. Ne yazık ki, bugün tam koleksiyonları Millî Kütüphanede bile bulunmıyan ve Teodor Kasab'ın «**— Okurlarken gizli gizli güler ler, Oh.. derler, nüshalarını al, sakla, torunlar ne halde olduğumuzu görsünler de ibret alsınlar dersin, ya maazallah Zaptiye Nazırı Paşa Hazretlerinin aklına eser de evin gizli kapaklı yerlerini araştırır da «diğer saklı» nesneler de ortaya çıkar korkusuyla, sıtmaya, tauna, koleraya uğramış gibi ellerini eteklerini bizden çekiyorlar.**» diye sızlanmasının hicranı, doksan dört yıl sonra, dedelerimizin kişisel yaşayışları ile vatanın çehresi üzerinde bizi, dudaklarımızda acı-tatlı tebessümlerle uyaracak olan koleksiyonlardan mahrum bırakmış..

Hususî kütüphanemizin en kıymetli ve bir başkası bulunmıyan sayılarından

derlemeler yaparak, şimşir üzerine el emeği ve göz nuru ile oyulmuş klişelerden alarak, sizlere doksan dört yıl öncesinin **«Güleriz ağlanacak hâlimize..»** gerçeklerini iletmiye çalışacağım. Göreceksiniz ki, bazılarının tahminine, hattâ kasıtlı iftirasına rağmen, dedelerimiz, asla çatık kaşlı, nekes, aksi, fikirleri müsamahaya kapalı ve olup bitenleri sadece aşırı ciddiyet ve somurtkanlıkla karşılayan, bedbîn, karamsar, ümitsiz insanlar değillermiş. Onlar, **tevekkül'le neş'e'yi, ağırbaşlılık'la çatıkkaşlılığı** bir birinden en mükemmel ve kusursuz ölçülerle ayırmasını bilebilen insanlarmış. Doksan dört sene evvelki mizah mecmualarında öyle karikatürler, öyle fıkralar ve devrin «büyük» leri için öyle iğnelemeler var ki, o kopkoyu merkeziyetçilik ve saltanat sultası altında, kalemlerin nasıl böyle yazdığı, çizgilerin nasıl böyle işliyebildiği hayreti, bizi bu «demokrasi ve hürriyet devri» nde uzun uzun düşündürmeye değer.. Asıl düşünülecek olan da şu: O Harem - Selâmlık devrinde, kadın - erkek kafesler ve kalın duvarlarla ayrılırken, evin içindeki yaşamanın en ince teferruatı, bu mizah mecmualarının sahifelerinde nasıl yer alabilmiş? İkinci düşünülecek taraf, dini, ırkı, milliyeti, kanı, dili birbirinden böylesine ayrı ve başka, hattâ bu mizah mecmualarının çıkmaya başladıkları seneler içinde birbirlerine düşman olan o «Osmanlı Kalabalığı» nın Babil Kulesi manzarası içinden nasıl oluyor da, böylecesine müşterek duyguları bulup çıkarabilmişler .. Şaşmamak elden gelmiyor...

Şimdi müsaadenizle, bundan sonraki birkaç sahifeyi, Osmanlı İmparatorluğumuzda ilk mizah gazetesinin çıkışının doksan dördüncü yıldönümünde, söz ve çizgi olarak ONLAR'a bırakalım. Neredeyse YÜZYIL'ı dolduracak olan dedeler - nineler devrine ait tebessüm mevzuu olabilmiş konuları, ibretleri ve düşünceleri, uyarıcı ve hattâ

YANLIŞ YANLIŞ!..

Bu (yanlış) iddiası, doksan bir sene önce çıkan «Çıngıraklı Tatar» mizah mecmuasının 16 Haziran 1289 (1873) tarih ve 24 sayılı nüshasındadır. (Tatar, o devirde «postacı» ya verilen isimdi. Mecmuanın adı da, duymıyan kulaklara bile olup biteni ileten anlamına böylece alınmış.)

«Yanlış» olanı, mecmua şöyle anlatıyor:

«— Efendim, Türkçemizde bir yanlış darb-ı mesel «Atasözü» var. Baş ol da ne başı olursan ol, demişlermiş, bizim atalar.. Yok, yok, öyle şey söylemezdi bizim dedelerimiz. Yani o söz doğru ise ben, at başı, deve başı, katır başı, manda başı, hattâ estağfurullah eşek başı mı olacağım?

Dahası var efendim... BAŞ olmak illetine musâb olursam, liyakatim olmadığı halde, millete baş mı olmıya kalkışacağım? BAŞ oldum diye, arkama ehaliyi ezen bir sürü nabegâr katıp da tafra mı satacağım?

Yok efendim yok... Bizim ceddimiz böyle söz etmemiştir. Bu, AYAK olmak kudretinde olmadığı halde, BAŞ OLMAK illetine müptelâ olanların bühtanıdır.

Bendeniz ise, munis, halîm, selîm, vefakâr, faziletli, doğru özlü ve sözlü bir milletin kuyruğu olmayı böyle baş olmıya tercih ederim. Mevlâ hemen onu nasib ede, âmin...»

"HAYÂL,,in Başlığı

Yandaki klişede de, Diyojen'i takip eden «Hayal» mizah mecmuasının başlığını görüyoruz. Karagöz'le Hacivad «HAYAL» in sahifelerinde karşılaşmışlar, yurt ve dünya konularını ince bir mizahla ortaya atmışlardı ...

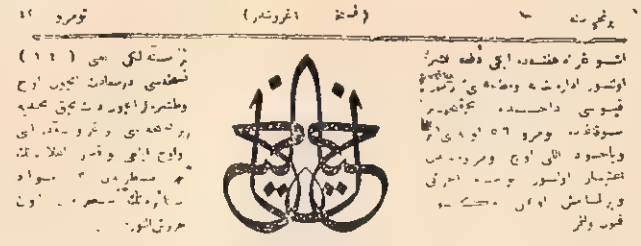

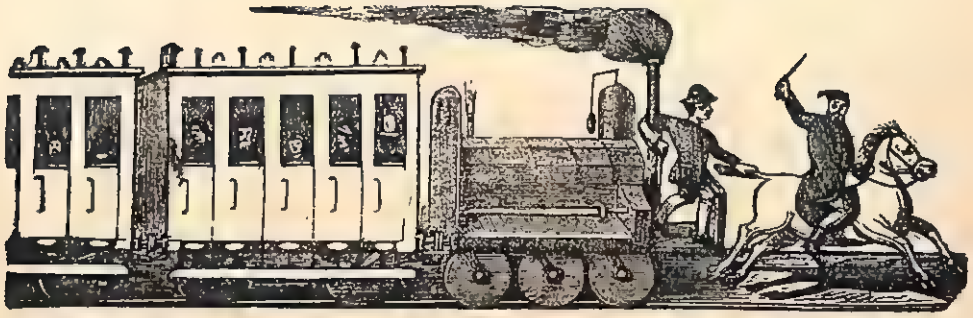

– راق به ! بنم ایشم عجله در !

Doksan sene önce, ilk treuler, beklenildiği sürat ve düzeni getirmedikleri için, tenkid ediliyordu. Yukarıki klişe, Çaylak'ın 22 Haziran 1874 tarih ve 7 No. lu sayısından alınmıştır. O zaman, işleri acele olanlar, kiralık at bekletenlere başvururlar, ata biner, istedikleri yere giderlerdi. Lokomotifi, böyle bir kiralık atın arkasına bağlayıp daha hızlı gitmek istiyen makiniste, at sahibi çıkışıyor :

«— Bırak be!... Benim işim aceledir!...»

utandırıcı hüviyetiyle kısa süren geçit resmi yaptırabilirlerse, onların ruhu şâd olur.. Çünkü doksan dört sene evvel, en ciddî mevzularda bile, muharrirlik, gazetecilik, fikir adamlığı bir çeşid havaîlik, başka işde muvaffak olamamak çâresizliği, gayri ciddîlik sayılırken, MİZAH gibi, Osmanlıcası ile «**iphâm-ı kubuh**» sayılan ve kabalıkla soytarılığın birleşmesi gibi iftiraya uğramış mevzu- da, nükte ve espri gibi, insan düşüncesinin en değerli, en seçkin, fakat muhakkak ki en güç ve zorunu denemiş olanları hayır ile yâdetmiye vesile olursa, bizim için de mutlu bir kadirbilirlik olur.

★ - SOKAKTAKİ İNSANLAR :

DİYOJEN'in 29 Haziran 1287 (1870) tarih ve 31 inci sayısında «**eşkâl târifesi**» var. DİYOJEN'in iki muharriri **(yâni Namık Kemal'le Teodor Kasab)** yolda yürüyenlerin kılık ve kıyafetlerine, yürüme şekillerine bakarak onların kişiliği üzerinde araştırmalar, tahminler yapmışlar. Bunları okuyucularına bildiriyorlar.. Şöyle diyorlar:

«— Bu tesbitler, fala bakmak gibi değil.. Bunca insanın tetkiki ve sonunda ef'alinin tesbiti ile mümkün oldu. Onun için okuyup sadece gülüp geçmeyin. Hafızanızda saklayın. Muhataplarınız içyüzlerini saklamıya uğraşsalar bile, siz elinizde bizim onların o ânda neler düşündüklerini anlatan anahtarlarımız olunca, merak etmeyin, hayâl sukutuna uğramazsınız. Şimdi sokakta yürüyenlerden başlıyoruz:

★ - Başını yukarı kaldırıp havaya bakarak gidenler, yapacakları işleri düşünürler,

★ - Tersine, başı yere bakarak yürüyenler, geçmişlerini düşünürler,

★ - Başını her gördüğüne çeviren, her gördüğünü başı zannedenler, başının içinde hiçbir şey olmıyan bahtiyâr kişilerdir!

★ - Başını bir tarafa eğmiyerek, doğru tutanlar o gününü düşünenlerdir,

★ - Dönüp sık sık arkasına bakan ve rastlanmasından korkulan birisi arıyan borçlulardır.

★ - Gayet ağır yürüyenler, ya bir hesap, ya bir cevher yumurtlamıya hazırlananlardır.

★ - Hızlı hızlı gidenler, çehrelerinde hiddet belirtileri yoksa, müjdeye şitâb edenlerdir. Koşarak gidenler, ya yangın söndürmeye veya kalblerdeki hasreti itfaya şitâbân olanlardır.

★ - Gidişi ne pek tîz ve ne pek

ağır, tavır ve hareketi ne mütekebbir, ne farfara olanlar, akıl ve irfan sahibi olanlardır ki, sokaklarımızda pek rastlanmazlar. Her vakit aceleci, kafası ile kıyafeti birbirine uymıyanlar, ya aklında bir zoru olanlardır, eğer durmadan söyleniyorlarsa gazetecidirler. Selâm ve aşinâlığında abûs yüzlü, tebessüm etmez, selâmı kendisine yük sayanlar, Devlet Büyükleri'dir. Bunların bir ânda yüzlerinin değişmesi, selâm için eğilmeleri ve zor kalkmaları da, kendilerinden makam ve rütbece bir üstte kimseye rastlamalarının delilidir.

Şimdi sizlere bir de «feslerin dili» olduğunu isbat edeceğiz. Evet efendim.. Ne zannediyorsunuz? Feslerin de dili vardır: Ermenilerin irad ve âkar sahipleri ile, sarraflar, kilise kabzımalları, açık mavi püsküllü, başından büyük fes giyerler.

Faizcilerle sonradan görme zenginler kısa, siyah püsküllü giydikleri fesleri öne doğru eğerler ve saçlarının feslerinin kenarından taşmasına ehemmiyet verirler.

Bu biçimdeki fes, öne doğru eğilmişse bu zat, yeni şık'lardandır. Lâkin arkasında alafranga setre olmak şarttır. Fransızca türkü söylemeyi ve dans etmeyi bildiklerini böylece anlatmak isterler.

Türkleri medeniyete alıştırmak için gelib burada bir yağlı kuyruk kapmak arzusunda olan Frenkler, kalıbsız ve ütüsüz fes giyerler. Bunların fes giymesi pek tuhaftır. Tıpkı, tatlısu frenklerinin şapka giymesine benzer. Koyu renk fes giyenler, teni esmer olup sık terliyenlerdir. Mavi ipekten kalın bükülmüş püsküllü, tepesi kalıpsız ve müdevver fes giyenler Mısırlı veya Tunuslu, yahut kendisini bir Arab zenginine kapılanmış göstermek istiyen Yunanlı tercümanın başındadır. Kenarı siyah şerit çekilmiş gibi iki parmak yağlı fes giyenler, Arnavutların en kibarlarıdır. Eğer birisinin başında, rengi solmuş, kaytanları çekilmiş fes görürseniz, biliniz ki dünyayı hiçe sayan bir deryâdilin karşısındasınız.»

(DİYOJEN'in fese bakarak, Osmanlı İmparatorluğu halkını anlatması, uzun sürüyor: Çünkü, fes'den sarığa, oradan şapka'ya, oradan Arab başlığı olan kefiye'ye, abani'ye, kalpak'a dönüyor ve Babil Kulesi halkı kadar çeşitli koskoca imparatorluğun binbir sâkinini, kafalarında taşıdıklarına bakarak inanılmaz incelik ve zerafetle köşelere ayırıyor, bu dış görünüş içinde onların ruh ve düşünce yapısını, usta fırçalarla çiziveriyor..)

ÖRT ÜSTÜNÜ!

Tarihlerimizin, takip ettiği aşırı Rus siyasetinden dolayı kendisine NEDİMOF dedikleri Mahmut Nedim Paşanın birinci sadrıâzamlığından azledilmesi üzerine, paşanın nimet ve lûtfunu gören Vakit gazetesi sahibi Filip Efendinin sabık sadrıâzamın meziyetlerinden bahsetmesi üzerine, Diyojen'de şu imâlı fıkra var:

«— Nasreddin Hoca'nın zevcesi vefat etmiş. Namazı kılınıp defnedile ceği zaman, imam efendi cemaate sormuş:

«— Ey cemaat... Şu hatunu nasıl bilirsiniz?»

Kimsenin cevap vermesine fırsat bırakmadan, hoca, kalabalığı yarıb, meydana atılmış:

«— İmam efendi.. Nafile yorulma.. Cemaat ne bilir? Yedi sene kahrını ben çektim. Ne kumaş olduğunu ben bilirim. Söyletme de ört üstünü.. Biraz da toprak altındakiler kahrını çeksinler...»

★ — DEVRİN LÛGATÇESİ = SÖZLÜĞÜ :

Şimdi de, 12 Mart (1871) tarihli HAYÂL mizah dergisinden «Muhtasar Kamûs» yâni «Küçük Sözlük» den bazı kelimelerin nasıl tarif edildiğini alalım.. Unutmayınız ki, bu târiflerin üzerinden doksan dört sene geçmiştir. Az zaman değil.. Şimdi, o günün târiflerinden nelerin bâki kaldığını düşünelim:

İnsan : İki ayak üstünde yürür, tüysüz bir hayvan. Bazı ukalây-ı ilme göre ceddi maymun, bazılarına göre mahiyeti meçhul bir nesnedir. Zamanımızdaki te-

KILIKTA DEVRİM!.

Yukarıdaki klişeye lütfen dikkat edini z: HAYAL mizah mecmuası, 1290 (1873) senesinde, kendisinden önceki dokşan yılda Osmanlıların kıyafetlerindeki değişiklikleri gösteriyor: 1200 senesinde (yani 1783 de. Fransız ihtilâlinden altı yıl önce) bu kıyafet, tam bir «Şarklı» hüviyeti içinde idi. Sağdaki ilk resim, bu kıyafeti göstermektedir. İkincisi 1230 (1823) dedir. Yani Nizam-ı Cedid devrinin getirdiği kıyafet .. Üçüncüsü 1260 (1853) dedir. O da, Tanzimatın getirdiği kılık... HAYAL'in asıl derdi, kendi devri olan 1290 (1873) deki aşırı Garblı kılığını ortaya koymaktır: Bu, tam bir Frenk hayranlığının garabetidir. İlk mizah mecmuamız, en nihayete, bu karikatürü neşrettiği tarihten otuz yıl sonrasında nasıl bir kılığa gireceğimiz 1320 (1900) tarihini koyduktan sonra sıraladığı (????) larla öğrenmek istiyor. Bu karikatürün asıl anlatmak istediği başka: Kılık kıyafet değişiyor amma KAFA olduğu yerde demek istiyor... Çünkü Namık Kemal, Londra'da Hürriyeti çıkartırken, hükümet, onun şapkalı bir resmini gazetelerde neşrettirmiş ve: «— Artık Avrupa'da kâfir oldu..» demek istemişti. Vatan şairinin cevabı, pek yıkıcı oldu: «— Burada şapkanın en iyisi, bir Osmanlı lirasıdır. Kim isterse alır, giyer. Fakat asıl mühimmi, o şapkanın altındaki kafayı satın alabilmektedir. Bu mümkün olsa idi, Devlet-i Osmaniyeyi kurtarmak mümkün olurdu... demişti.

Bugün de, şekilde ve kılıkta olan birçok «devrim» ler, bizlere aynı gerçeği, aynı acılıkla hatırlatmaz mı?

cellisine bakarak ikinci ihtimal daha akla yakın gelir.

Beşik : İnsanları daha yavru iken eğilib bükülmiye, kırılıb dökülmiye alıştıran bir nevi âlet, yahut mekteb-i hakikî.

Tabut : Hayatın sonundaki irtifa âleti.

Sebat : En çok iddia, fakat en az icra olunan nesne .

Cenaze : İnsanların birbirlerine ve vatana zarar vermiyecek hale gelişi.

Çeşme : Devlete müteveccih olduğu zaman gürüldiyen, eşhasın ağ-

zında olduğu zaman hırıldıyan bîinsaf.

Hükûmet : Hükümet işte.. Hükmetmenin lâfz-ı siyasîsi. Tövbe, tövbe yarabbi!..

Dünya : Ahiret yolcularının ilk ve son mevkifi.

Zekâ : Blâd-ı Garbiyede sebeb-i saadet, bizde doğuştan olursa şakîliğin, kisbî olursa hapishanenin ilâmı.

Rütbe : Görünmez bir merdiven.

Selâmet : Şimdiki halde sadece bir gazetenin ismi.

Şark meselesi: Şark'ı yoketmek ve yutmak için Garb'in iştah ilâcı.

Sadakat : Beyoğlunda sokak aralarında kapalı veya yangın yerlerinde açık geziyor.

Zaruret : Çarşı ve pazardan evlere kopub gelen fırtına .

Tabib : Azrailin gelmesine kadar sadık ve vefakâr vekili.

Aşk : Vuslatın başlangıcı.

Galata : Harita ve taksimat-ı idarede İstanbula bağlı, aslında İstanbulun karşısında olan bir memleket .

Fes : Püskülü, giyinişi, rengi ile sahibini anlatan veya gizliyen şeytan şeştarı.

Lâhna : Yalancı dolması manalı, geri kalanı mide gurultusu veren bir nevi nebat.

Muvakkat : Devletin ikram ve in'amı.

Namus : Fukaranın hayatını ziyâdar eder ebedî fânus.

Heves : Gizli sıtma.

Kafes : Evlerin tutunduğu yaşmak.

★ — BİRKAÇ FIKRA :

O günün mizah gazetelerinin «bir adam» ı vardı: Her yerde onu konuştururlardı. Daha sonra Çaylâk Tevfik, mecmualarında çıkan bu fıkraları BU ADAM adı altında bir kitapta topladı. Bu fıkralardan birkaçına göz atalım:

«— Henüz beş yaşında idi. Bir sabah babasına şöyle bir rüya gördüğünü söyledi :

«— Baba.. Bu gece rüyamda muhallebi gördüm.»

«— Hayırdır oğlum.. Eğer on paran olsaydı bana verirdin, ben de sana rüyanın manâsını anlatırdım. (o zaman muhallebinin porsiyonu on para imiş...)

«— On param olsaydı muhallebiyi rüyamda değil, karnımda görürdüm...»

★

(Bu adam) yeni evlenmişti. Evlendiği gece sabaha karşı yangın çıktı. Adam, hemen yataktan fırlayıp yeni evinde ne kadar kıymetli eşya varsa sırtladı, bir dostuna sığındı. Arkadaşı sordu :

«— Hanımını nereye bıraktın?»

«— Ah, kardeşim... Yangın anî bastırdı. İnsanın aklına kıymetli öteberisini kurtarmak geliyor. O aklıma hiç gelmedi.» (Doksan dört senedenberi bu nükte değişmemiş.)

★

(Bu adam) seyahate çıkmıştı. Bir şehre geldi. Malûmdur ki, hemen hemen bütün kasabalara mezarlıklardan girilir. (Yüz sene evvel öyle imiş.) Mezar taşı okumak ise hemen hemen bütün ahalimizde umumî meraktır. (Bu adam) da bu

Doksan dört senelik derd!... Diyojen, yukarıki klişede, susuz kalmış İstanbul'un bu şifasız derdine çâre olarak yağmur mevsiminde herkesin başına, tersine dönmüş bir şemsiye koymasını ve yaz günleri için su toplamasını tavsiye ediyor!...

(Değişen ne ki?)

HAYAL'in Sahibi...

Sultan Hamid'in Başkâtibi Kara Tahsin Paşa'nın hatıralarında da kaydedildiği gibi, Padişah'ın asla affetmediği ve Fransadaki ölümüne kadar kendisini adım adım takip ettirdiği bir «mizahcı» vardı: Osmanlı ülkesinde ilk mizah mecmuası olan Diyojen'i, daha sonra HAYAL adı ile çıkaran ve KARAGÖZ'ün de imtiyazını almış olan Teodor Kasab...

Teodor Kasab, Namık Kemal ve Ziya Paşanın yakın dostu idi. Bir gün onlara:

«— Size bir kanaatımı söyliyeyim: Şehzade Abdülhamid Efendi ile iki defa görüştüm. Bu zat hakikî düşüncesini saklamakta o kadar mâhir ki, eğer sakalı, kafasının içindekini öğrenmiye kalksa hemen traş eder... Bir gün eğer tahta geçecek olursa, kafasının içindekileri kendi bile anlıyamadığı için istikrarlı hiç bir şey olmaz. Yalnız izin verir ve müsamaha gösterirse, çehresi karikatüre öyle müsaid ki, Vallahi, bizim için de yeni bir Sirano dö Berjerak meydana çıkar...»

Teodor Kasab'ın bu sözlerini duyanlardan birisi, hemen, Şehzade Abdülhamid Efendiye yetiştirmişti. O tarihte veliahd, Murad Efendi idi ve tahtta olan Sultan Abdülaziz de, veliahdın Yeni Osmanlılarla olan münasebetlerini, kendi öz kardeşi Abdülhamid Efendi vasıtasıyla öğreniyordu. Abdülhamid Efendinin, Teodor Kasab için yaptığı şikâyeti Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşaya havale etti ve Teodor Kasab, zekâ ve kabiliyetini takdir edip kendisini himaye eden Mithat Paşa'nın himaye ve delâletiyle kurtuldu.

Fakat, 1876 Birinci Meşruiyetinin ilânından evvel, Mithat Paşa, tahta geçen Sultan Hamid tarafından sürülünce, Teodor Kasab, aynı gün, Pake vapurlarından birisine saklanarak gizlice Çanakkaleyi geçti ve Fransaya yerleşti. Tercümesine başladığı Monte Kristo'yu Pariste tamamlıyarak, Namık Kemal'e eriştirdi. Fransızcayı ana dili Osmanlıca kadar bilen, çok zeki, aynı zamanda iyi bir karikatürist olan Teodor Kasab, ömrünün sonuna kadar Fransada kaldı, Sultan Hamid'in tazyiki ile iki defa Fransadan çıkarılarak Belçika'ya sığınmıya mecbur oldu ve Hayâl'in sahibinin, Meşrutiyetten beklediği matbuat hürriyeti de, hayâl olup kaldı...

kasabanın ahalisi nasıldır, şunları mezar taşlarından anlıyayım da sıkıntı çekmiyeyim der, mezar taşlarını okumıya başlar. Okudukça hayretle gözleri açılır: «3 yaşında iken vefat eden Hacı Ömer Ağa..» Bir başkasına döner: «— Bir buçuk yaşında âlem-i fâniden göçen Hafız Ahmet Efendi...» Üçüncüsüne döner : «— Henüz yaşını doldurmamışken irtihal-i dâr-ı beka eden Molla Sıtkı Hoca...» Hayretler içinde şehre girer. Üç yaşında Hacı, bir buçuk yaşında hafız, yaşını doldurmamış Hoca nasıl olur diye düşünerek kasabanın meydan kahvesindeki kalabalıktan yaşlıca bir zatın yanına yaklaşır ve sorar: «— Efendim... Bendeniz memleketinizin garibi bir seyyahım. Üç yaşında Hacı, bir buçuk yaşında hafız, bir senesini doldurmamış Hoca nasıl olur? Mezar taşlarınızı okuyunca hayret ettim. Bu işin aslı nedir?»

Muhatabı, nargilesinden derin bir nefes çeker :

«— Bunda şaşacak ne var, evlâd, insanların ömrü demek, gamsız, derdsiz, kedersiz geçen günlerin mecmuu demektir. Biz de, ergenlik çağımızdan başlıyarak böyle günleri ömür defterine yazarız. Ölünce, vârislerimiz onları sayarlar, yekûn ne tutmuşsa mezar taşına o kadarı yazılır. Kasabamıza gelen her yabancıya da misafir kaldığı evde veya handa, ecel karşısına çıkar da burada gömülürse mezar taşına yazmamız için gamsız, kedersiz, dertsiz kaç günü geçti, onu sorarlar.»

(Bu adam) düşünür, der ki: «— Eğer Azrail sizin kasabanızda karşıma çıkarsa, benim mezarıma şu taşı dikin :

«— Anasından ölü doğan «Bu Adam»a Fatiha...»

★

Doksan dört sene önceki mizah mecmualarımızın, o taş basması, üzerinden yüz yıla yakın zaman geçtiği için «zaman» denilen amânsız kudretin sararttığı sahifeleri arasında öyle nükteler, cinâslar, esprilere rastlıyoruz ki, değişen devirlere rağmen dedelerle torunlar arasındaki müşterek duygular, onların dudaklarındaki tebessümlerin bizde devamı ile duyguların ve düşüncelerin göze görünmiyen bağlarında tecelli ediyor.

Zannediyoruzki hiç aramaz, hatta hatırlamaz olduk...

Kırk Beş Yıl Önce,
27 Aralık 1919 da:

MUSTAFA KEMAL'in ANKARA'daki BİRİNCİ GÜN'ü

★ — **ALİ FUAD PAŞA PÜRÜZLERİ YOKEDİYOR :**

Daha Erzurum Kongresinin öncesinde, Mustafa Kemal Paşa, ANADOLUNUN BAĞRINDA bir yer üzerinde kararlı idi. Fakat, açık bir tarihî gerçek olarak kaydedilebilir ki, ANKARA üzerinde ünidle durulamıyordu. Çünkü Ankara, Eskişehir ve Afyon'un İngiliz işgali altında olduğu bir ânda, yeni bir Türk devleti mücadelesinin nasıl merkezi olabilirdi? Erzurum kongresinden sonra ise Saray ve Galib Devletler, Türk milletinin hürriyet ve haysiyeti için giriştiği mücadeleye, Ankara gibi, işgalin dışında kalmış vatan parçasının ortasında, demiryolu münteha noktasını serbest bırakmaları çok güçtü. Kaldı ki, millî bir harekete karşı ortaya çıkarılacağı hiç de sürpriz olmıyan reaksiyoner kuvvetlerin harekât sahasının tesirinden Ankarayı masûn bulundurabilmek için alınması çok çetin tedbirler vardı. Bunların yerine getirilmesi için de, merkezi Ankarada olan Yirminci Kolordunun kadrosunu nazarî halden çıkarmak, Eskişehir ve Afyondan İngilizleri sürmek, Ankara halkını yeni mücadelenin atmosferine intibak ettirmek, ve başta Ankara Valisi ve vilâyet kadrosu olarak resmî ekibi karşı kuvvet olmaktan çıkarmak gerekiyordu. Bu büyük himmeti takiben de, hatta onunla muvazî olarak da, o güne kadar kabuğuna çekilmiş, hayattan uzak, basit bir step kasabası olan Ankara'yı, yeni bir devletin merkezi nüvesini teşkil edecek yapılara, teşkilâta, şartlara iletebilmenin zarureti vardı. Bütün bu zor ve aşılması maddî güç istiyen himmetler, BİR TEK ADAM'ın omuzları üzerinde idi : Yir-

Himmetin Sahibi

Milli Mücadelenin en hayati kararlarından birisi: Hey'et-i Temsiliye'nin Ankaraya gelmesi idi. Türk Milli Mücadelesi, böylelikle vatanın işgalden masun kalmış parçasının bağrında yerleşiyordu.

Bu netice, Millî Mücadelenin Orta Anadoludaki belkemiği olan Ali Fuad Paşa ile gerçekleşebildi. Paşa, önce İngilizleri Afyon ve Eskişehirden kovdu, başında olduğu yirminci kolorduyu nazarî bir kadro olmaktan kurtardı, bu kuvvetin gölgesinde Ankarayı, Hey'et-i Temsiliyeye lâyık bir belde haline getirmenin hazırlığına girişti ve muvaffak da oldu:

Bugün Ankaraya bir kadirşinaslık vazifesi düşüyor: Millî Mücadelenin İLK ÜÇ PAŞASI'ndan hayatta kalan biricik hâtıra olan muhterem Ali Fuad Cebesoy'a, Başşehrin bu büyük himmeti unutmadığını isbat etmek.. Nasıl ve ne suretle?.. Bu, şehri böylesine bir vefaya lâyık kılma vazifesini alanların düşüneceği bir vazifedir.

Yukarıdaki klişede, Ali Fuad Paşayı, Yirminci Kolordu Kumandanı ve yedinci ordu kumandan vekili olarak görüyoruz.

minci Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşanın...

Zaten, Ali Fuad Paşanın, Yirminci Kolordu kumandanı olarak mücadelenin belkemiğini teşkil etmesi tesadüf değildi: Dünya yüzünde son müstakil Türk devletinin kurulması için, varyoğunu ortaya koyarak Türk milletinin bir ölüm - kalım savaşı yapmasından gayrı çâre kalmadığını, tam bir fikir, vicdan, şuur, mantık zarureti olarak aynı zamanda ve aynı şartlarla kabul eden ÜÇ PAŞA'dan birisi de Ali Fuad Paşaydı: Kâzım Karabekir merkezi Erzurumda olan On Beşinci Kolordu için, Maveray-ı Kafkas Ordumuzun silâhını bırakmamış kuvvetlerini bütün vasıtalardan faydalanarak Erzurumda toplarken, Ali Fuad Paşa da, geri çekilmelerle Pozantı'ya kadar gelmiş, orada tıkanmış kalmış kuvvetleri derleyip toplıyarak, o günün nazarî kadrolu hayalî kolordularının topyekûn hep sinin kuvvetini aşan; eli silâhlı, ruhu zinde ve üzerine aldığı bütün çetinlikleri yenerek, Ankara'yı «**SON TÜRK MÜCADELESİNİN MİHRAKI**» yapacak emeğini başarıya götürebilecek hâle getirmişti.

Ve, bu safhadan sonra, Mustafa Kemal Paşaya, mutlak emniyet ve güven içinde neticeyi bildirdi:

«— Hey'et-i Temsiliye Ankara'ya gelebilir...»

★ — SİVAS'TAN ANKARA'YA :

Ali Fuad Paşa, Sıvasta olan Mustafa Kemal Paşaya, Millî Mücadeleyi, bundan sonra bir vilâyetin misafiri olarak devam eden talî dâva olarak değil de, bir vatan parçası üzerinde bu dâvânın maddî manevî havasını tesis etme imkân ve varlığına tam olarak sahib kılabilecek son kararını, Yirminci Kolordu Kumandanlığını vekâlet olarak, yirmi dördüncü fırka kumandanı ve kendisine kayıtsız şartsız bağlı olan Miralay Mahmut Beye bırakmış, **GARBÎ ANADOLU UMUM KUVAY-I MİLLİYE KUMANDANI** ünvanı ve selâhiyeti ile yeni karargâhına geçmişti. Bu hâdise, manâ ve gaye bakımından emsalsiz bir teşhisin ve bu ândan itibaren Ankara'da başlıyan millî hayatın adının ve varlığının cihan önünde tevsiki idi: Artık, **Kuvay-ı Milliye** tâbiri, varlığı tehlikeye düşmüş vatan köşelerinin ferdî cesaret hareketlerinin ismi değildi: Türk milletinin tarihi boyunca karşılaştığı en büyük ve çetin buhranı yenebilmesinin adı idi. Mustafa Kemal Sıvastan yola çıktığı gün, Ankara, O'nu karşılıyabilmenin bütün şartlarına tezadsız ve eksiksiz sahipti. Kayseriye kadar Kilikyanın Fransız işgaline karşı müdafaa plânını tanzim etmiş olan Ali Fuad Paşa, dönüşünde Kırşehire ve Hacı Bektaş'a uğramış, 11-12 aralık 1919 gecesini, daha sonra Birinci Büyük Millet Meclisine Kırşehir mebusu olarak iştirâk ve Meclis reis vekilliğini de yapmış olan Bektaşî Postneşini Cemalettin Çelebi'nin misafiri olarak geçirmiş, Kırşehir'in Mustafa Kemal ve arkadaşlarına lâyık kabulü yapabilmelerini de temin etmişti. Sadece Ankara değil, **BÜTÜN YOL BOYU** hazırdı.

Mustafa Kemal, gerçekten, Kayseri ve Sıvasta coşkun tezahüratla karşılandı: En bedbîn olanlar bile, haysiyet ve hürriyete sahib bir devletin vatandaşı halinde yaşamanın tek şartının «**mücadele**» olduğunu kavramışlardı. Ankaranın vali vekili ve defterdarı olan Yahya Galib Bey **(Hakan adıyla maruf, Eyub Şeyhi, Ankara mebusu merhum Yahya Galib Kargı)** hatıratında Ankara'nın hazırlanışı için şöyle der: **«— Ali Fuad Paşa İstanbulun adamı olan vali Muhittin Paşayı bertaraf ettikten sonra, beni, vali vekâletine zorladı. Ondaki karar kat'iliği ve heyecan bana da sirayet etmişti. Ordu ile sivil teşkilâtın hiç bir yerde ve başka misâlde bu kadar candan ve külfetsiz teşriki mesaî yaptığı söylenemez. Yenilmesi imkânsız görülen zorlukları, muhayyelemizin gayrı mümkünü mümkün kılan arayıp buluculuğu içinde hallediyorduk. Hey'et-i temsiliyeye yer bulduktan sonra, Birinci Büyük Millet Meclisi hazırlıklarını da aynı şevkle başarmıştık. Bugün bunları düşünüyorum da, azmin ve iradenin, vatan muhabbeti ile birleştiği zaman neler yapabileceği mevzuunda aynı heyecanı duyarım.»**

★ — MUHTEŞEM BİR MANZARA:

Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal'in An-

Ah... Mümkün Olabilseydi!..

Gerçekten, gerçekten mümkün olabilseydi de, şu yukarıdaki fotoğrafın aslını, her Türk evinin en geniş odasının, en büyük duvarını kaplıyacak kadar büyük eb'adda, her Türk evine armağan edebilseydik ...

Mustafa Kemal, çömelmiş iki devenin ortasındadır. Bir deve ..... nin üzerine oturmuş ... Hem de ne rahat ... İki tarafında iki deve var. Onlar da bu toprağın varlığı olarak, onun çevresine toplanmış halkla beraber O'nu dinliyorlar gibi... Mustafa Kemal'in çevresindeki insanlara dikkat ediniz: Bunlardan kaçı Millî Mücadelede şehid düşmedi? Kaçı sağlam çıkabildi, kaçına «malül gazi» dedik? Tanrı bilir!...

Mustafa Kemal Ankara'ya geldiği zaman, Millî Mücadele kadrosu işte bunlardı: Devletin artık «Milletin içinde» olduğunu anlatmak için Millî Mücadele liderleri neler yapmadılar? Kuvay-ı Milliye Umum Kumandanı Ali Fuad Paşanın kıyafeti, bir özenti değildi: Bu Kuvay-ı Milliyecilikle Türk Milleti, yeni devleti kendi bağrından çıkaracağına inanmıştı ...

Ah ... İlk günler, ilk günler!... Olduğu gibi, rötuşsuz, özentisiz, sonra olup bitenlerin tesirlerinden uzak, olduğu gibi, kusurları ve eksiklikleriyle, amma olduğu gibi ilk günler!...

Millî Mücadelenin kadrosu mu? Yukarıdaki klişeyi, her Türk evinin en büyük duvarı kadar büyütebiliyor musunuz?

Cevabı, bu cesaretin içindedir...

kara'ya girişini şöyle anlatır:

«— **27 Aralık 1919 günü idi. Saat onbirde Temsil Heyetinin üç otomobilden mürekkeb kafilesi, Dikmen sırtlarından geçen Kırşehir — Ankara şoşesinin Ankara'ya bakan yüksek noktasından görülmüştü. Burada yanımda vali vekili Yahya Galib Bey olduğu halde Ankara namına kendilerini karşılamıştım. Birinci otomobilde Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey** (rahmetli Orbay), **Ahmet Rüstem Bey** (sabık Vaşington sefiri) **lerle yaver Yüzbaşı Cevad Abbas Bey** (rahmetli Bolu mebusu Cevad Abbas Gürer) **vardı. İkinci otomobilde Temsil Heyetinin diğer âzaları Süreyya** (rahmetli İzmit mebusu İbrahim Süreyya Yiğit), **Mazhar Müfit** (Hakâri mebusu merhum Mazhar Müfid Kansu) **ve Hakkı Behiç** (Dahiliye ve Maliye vekilliğini yapan, Kırşehir mebusu rahmetli) **Beyler vardı. Üçüncü otomobilde, üçüncü ordu mü-**

fettişliği karargâhından Paşaya refakat etmiş olan doktor binbaşı Refik (rahmetli başvekil Dr. Refik Saydam), Erkânıharb binbaşısı Hüsrev (rahmetli Berlin büyük elçisi Husrev Gerede) Beylerle diğer bazı zevat vardı.

Otomobillerimizden inmiş, bulunduğumuz yüksek noktadan Ankarayı seyretmiştik. Etrafta dağlar karla örtülmüştü. Bizi Ankara şehrine götürecek olan yol, bugünkü Dikmen şosesinin istikametini takib ediyor, beyaz karlı tepelerin üstünden kıvrıla kıvrıla İncesu vâdisine doğru iniyordu. İstikbale gelenlerin bir ucu, bugün Harp Okulu binasının bulunduğu tepeden başlıyor, dolaşa dolaşa istasyon civarına iniyor ve oradan kıvrılarak hükûmet konağına doğru uzanıyordu. Karşıcı gelenlerin adedini otuz, kırk bine çıkaranlar olmuştur. O zamanlar Ankara'nın nüfusunun yirmi iki bini geçmediği hatırlanırsa bu muazzam kalabalığın etraftan ve uzaklardan geldiği anlaşılır. Millî müfrezelerimizin atlı miktarı da bini geçmişti. İlk defa Ankaraya gelen Mustafa Kemal Paşa, bu manzara karşısında fevkalâde mütehassis olmuş, âdeta gözleri dolmuştu. Kendisine:

«— Ankarayı nasıl buldunuz, Paşam?» diye sorunca, heyecanla ellerimi sıkmış:

«— Cidden fevkalâde.. Tebrik ederim. Ankara hakikaten millî bir merkez haline gelmiş.» cevabını vermişti. Paşanın bu sözleri, günlerdir devam eden yorgunluğumu unutturmuştu.

★ — HEY'ETİ TEMSİLİYE YERLEŞİYOR :

Mustafa Kemal Paşa:

«— Karşıcı gelenleri bu soğukta bekletmiyelim..» dedi. Otomobillere binerek hareket ettik. Paşa, vali vekili ile beni kendi arabasına almıştı. Kalabalığa yaklaştığımız sırada, başta Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Rıfat Hoca (Diyanet İşleri Reisi, rahmetli Rıfat Börekçi) olmak üzere, Kaymakam Mahmut ve Erkân-ı Harbiye Reisim Binbaşı Ömer Hâlis Beyler karşıladılar. Paşa, yol yorgunluğuna bakmaksızın otomobilinden indi, hepsinin ayrı ayrı ellerini sıktı, hâl-hatır sordu. Atlı süvari millî kuvvetlerimizden sonra, bugünkü Millî Savunma Bakanlığının olduğu yerden sağ tarafı doldurmuş aralıksız bir kitle, şehrin içlerine kadar uzanıyor, aylardanberi adını ve şöhretini işitmiş oldukları aziz misafirlerini ve arkadaşlarını bekliyorlardı.

Bu gönülden tezahürat içinde, Ankara Hükûmet Konağına (Bugünkü Ankara Valiliği binası) gelinmiş, buradan şehrin güney batısında bulunan ve Ziraat Mektebi olarak inşa edilmiş olan büyük binaya gelmiştik. Temsil Heyetinin Sivastan Ankaraya seyahati ve Ankarada karşılanması hakikaten ve tam mânasiyle millî bir tezahürat halini almıştı.»

Temsil Heyeti, sayı ve kadro olarak belki mahduttu, fakat bu ândan itibaren Heyet-i Temsiliye, müstakil bir devletin kadrosu halinde vazife görecekti. Ali Fuat Paşa aynı gece asker ve sivil bütün makamlara bu neticeyi şu telgrafla belirtti:

«— Sivas'tan Kayseri tarikiyle Ankaraya hareket eden heyet-i temsiliye, bütün güzergâhında ve Ankara'da, büyük milletimizin hâr ve samimî tezahürat-ı vatanperverânesi içinde bugün muvasalat eyledi. Milletimizin gösterdiği vahdet ve azim, memleketimizin istikbalini temin hakkındaki kanaatleri sarsılmaz bir surette kuvvetlendirici mahiyettedir. Heyet-i Temsiliyenin merkezi Ankaradır. Hürmetlerimizi takdim eyleriz, efendim.»

Bu tarihten sonra Ankara, Kurtuluş Savaşının neticesine, Türkiye Cumhuriyetine sımsıkı bağlı bir «başka toprak» oldu. Bu «başkalık», Mustafa Kemal'in hususiyetlerinden kopup gelen netice idi. Kendi kabuğuna çekilmiş, içine dönük, devletten o güne kadar kahır ve tazyikten başka şey görmemiş bu step kasabası, kendisini Millî Mücadelenin merkezi olmıya maddeten ve mânen hazırlamış «Hey'et-i Temsiliyeyi bağrına basmış olabilme» nin hâtırasını Mustafa Kemal, kendisine hâs vefasıyla aslâ unutmadı: Çankaya'dan Gazi Orman Çiftliğine kadar, Ankara'nın dört bir yanı bu hâtıralarla dopdolu...

ÇİLELERİN SONUNDA ERİŞİLEN OLGUNLUK

Bir "RUH PİŞİRME" safhasında, en basit yaşama sahnelerini bile belirli nizama bağlıyan usuller ve törenler...

Zaman zaman, çeşidli tarikatler arasında öylecesine ayrılıklar olmuştu ki, bunların aynı inanç yolunun tatbikçisi oldukları kabul edebilmek imkânsız hale gelmişti. Bu ayrılıkların başlıca sebebleri arasında, tarikatlerin fikirlerini yayma çevrelerinin özellikleri ve en çok, önde olanların milliyet duyguları hâkim olmuştu. Gerçek odur ki, Tarikatlerde hâkim kuvvetlerin temsil ettikleri fikre karşı, tarikat önderlerinin milliyet hisleri birer kalkan olmuş ve maneviyât mücadelesinin bazı safhaları, milliyet kavga ve çatışmalarının sahnesi haline gelmiştir. Temelini TÜRKLÜK'den almış tarikatlerde bu özellik Sünnî'lik hareketinin bir ARAP MİLİTARİZM'i hüviyetine büründüğü, aslında İslâmiyetle hiçbir ruhî ve dinî alâkası olmıyan Saltanat-ı Emeviye (Yezidiye) nin din'i dünya'nın hâkim kuvveti haline getirmiye çalışan sultasına karşı, Türk Milliyetçiliğini koruma hareketi olmuştur.

★ - **EMEĞE DAYANARAK!.**

Hemen hemen bütün tarikat şeyhlerinin hayırlı birer meslekleri vardı. Hiçbirisi, gayrının lûtfu ve ihsanı ile kanaat etmezler, ona baş eğmezler, kendi alın terleri ve el emekleri ile geçinirlerdi. Ziraatin her sahası, terzilik, kunduracılık, hocalık **(mânevî ve dinî bilgileri kendi inançları içinde öğretme)** hattatlık, mücellitlik, tesbihcilik, başlıca tercih ettikleri sanatlardı. Zaman zaman tekkeler, kendilerine **niyâz edilmiş** (hediye edilmiş, bağışlanmış, armağan edilmiş) arazi üzerinde kendi mensuplarına istihsal yaptırırlardı.

Her müessese gibi, onların da aslî hüviyetlerini muhafaza veya esas gayelerinden ayrılarak çığırından çıktıkları ve hedeflerini kaybettikleri devirler oldu. Fakat büyük çoğunluğu ile tarikatler, mânevî hayatın inşası için halk kitlelerini **ele, dile, bel'e** hâkim kılmak gibi, bütün devir ve zamanlarda benimsenmiş fazilet ve ahlâkî hayatı önde sayan, fikir ve vicdan hürriyetine saygı gösteren, ham softalık, gericilik, kalıplaşmış hayata karşı olan müsamaha ve nükteyi, hoş görürlüğü ön plânda tutan, dinî inançları gazaplaşmış ve azaplara yöneltmiş bir tehdit yerine ruhu ve bedeni temizleten ve aydınlatan, şefkat ve güleryüzlülüğü tercih ve telkin eden bir kudret ve ruh hâline getirmek için didinmişler, çırpınmışlardır. Bu yoldan dünya nimetlerine erişme gayretleri de olmuştur.

★ - **ÇİLE MÜDDETİNİN SONU :**

Çile müddetinin binbir gün olduğunu söylemiştik. Gerçekten de zaman mefhumu içinde binbir gün olan bu uzun nefis terbiyesi devresinin tekmil olduğunu cana, yâni dergâhın yeni mensubuna «meydancı» haber verir. Can hamama gidip bedenini de ruhu gibi temizler. Hamam, dergâha aittir.

Tekrar saka postuna oturup, kolsuz ve uzun etekleri çok kalın bir entari olan «Tennûre» yi çıkarıp derviş elbisesi giyer. Bu, **destegül** adını alan kollu salta, yahut uzun hırkasını giyer. Akşam meydan hazırlanır ve hususî lokma basılır. **Ser tarîk**, yâni baş yol gösterici de törene gelir. Fakat yemeğe iştirâk etmez. Can, önce **Ser târîk** ile daha sonra sağdaki dedelerle, nihayet soldaki dedelerle görüşür, en sonra da mutfaktaki canlar ve meydancılarla görüşür ve törenin bu kısmı nihayet bulunca, niyâza durur. Bu dua, artık çilenin bitmesi, yâni ruhun pişirilmesi devresinin başarı ile sona ermesinin ilânıdır. Ser Tarîk dede, aşağıdaki gülbengi okur:

Vakti şerif hayır ola, hayırlar fetih ola, şerler defî ola,
Derviş kardeşimizin niyâzı kabul ola,
Aşiyâne-i Mevleviyede rahatı müjdâd ola,
Demler, safalar ziyâde ola,
Dem Hazret-i Mevlâna HU diyelim, HU!..

Bütün dedeler hu der, niyâz sırasında CAN, Şeyhe doğru dönüktür. Şeyh sevdiği dervişin sikkesini öper. Can, meydanda olmıyan türbedarı arar, ona niyâzını tekrar eder. Başta Sertarîk dede, diğer dedeler kıdem sırasiyle meydandan çıkarlar, herkes hücresine döner. O CAN, mutfakta lokmasını eder, lokmadan sonra meydancı elinde çırağı alır, CAN arkasında hücresine gider. Oradaki meydancı gülbenk okur:

Vakti şerif hayırlar ola, hayırlar fetih ola, şerler defi ola,
Derviş kardeşimizin rahatı müzdâd ola,
Dem Hazret-i Mevlâna HU diyelim HU!..

Çilesini doldurmuş olan CAN, üç gün SIR olur, hiçbir yere çıkmaz, perdeler ve kapılar kapalıdır. Bu, ruhun mürakabe devrinin son safhasıdır. Hiç bir tarikat, geriye dönüşü önlemez. Müslüman tarikatlerinin Hıristiyan takatlerinden yüceliği, özgürlüğü, hürlüğü, vicdan ve düşünce serbestliği temeli üzerinde mükemmel ve kusursuz bir tefekkür nizamı olarak yükselmesinin başlıca inancası ve sağlam temeli de buradadır. **(Lâ ikrah-ı fid-dîn = dinde zorlama yoktur)** diyebilen o yüçe ulvî hürriyet inancasının devamı olan ve dine, her türlü şer ve kusurlardan korunarak ruh ve beden yıkamışlığı getirmiye çalışan, bilhassa bu mâneviyat yolunu, TÜRK kafası, TÜRK benliği, TÜRK düşüncesi ve TÜRK gelenekleri ile beziyerek müstakil yaşama düzeni haline getirme savaşına gönül dolusu heyecan ile girebilmiş olan bizim millî tarikatlerimizde, ZOR yoktur. YOL'a giren, hayatının hangi safhasında olursa olsun, girdiği YOL'dan ayrılabilir: Yarı Yoldan Dönen'e ancak acınır, o ıslâh ve ışıklandırılmıya çalışılır, fakat hiç bir Katolik tarikatinde olduğu gibi «afaroz» edilmez, hatta on birinci yüzyıldan, on yedinci yüzyıl başına kadar devam etmiş zulüm ve baskı altında ezilmez. Bu sebeble, temeli TÜRK MÜSAMAHASI olan bütün İslâm tarikatlerinde zorlama ve nihayete kadar bağlatma tazyiki yoktur. Çünkü bu yol, gönül kararı ve ruh iradesidir.

CAN'ın bu üç günlük «itikâf»ında yalnız meydancı kendisine gözükür ve yemeğini getirir. Kimseler konuşmaz. O, tam bir düşünce içindedir. Üç gün sonra meydancı hücresine varıp: «— **Cilen doldu... Gönlünün ışığına yer yüzünün ışığını ekle...**» der ve perdeleri açar. Sonra CAN'ı alıp tarikatçinin, yâni yol göstericinin yanına getirir. Tarikatçi huzurunda Derviş iki dizi üzerinde oturur. Destegülden başka üzerinde törenlere mahsus olan «resmi hırkası» vardır.

★ — ON SEKİZ GÜNLÜK HÜCRE ÇİLESİ :

YOLGÖSTERİCİ dede, yeni CAN'ı kutlar. Onun binbir günlük çile devresini başarı ile tamamlamış olmasını, ruh olgunluğu ve pişkinliğinin başarısı olarak tebrik ettiğini, fakat insanın içindeki şer kuvvetlerinin daima gizli kaldığını, O'na başkaldırma hakkı tanımamasını, bunun için de ruhunun daima uyanık olmasının şart olduğunu söyler. Bu öğütler tamamlandıktan ve CAN'daki olgun

Birinci Dünya Harbinde, Cihad-ı Mukaddes (Kutsal Savaş) ilânından sonra, Mevlevî mücahidlerinin Dördüncü Ordu kadrosu içindeki kuvvetinin kuruluşu töreni dolayısiyle, Konya'da Hazret-i Mevlâna'nın kapısı önündeki merasim.
(Mânevî inançların ruh kudretinden beden kuvvetine geçme tecrübesi.)

luk derecesini dikkatle tarttıktan sonra, ondaki pişmenin yeterliğine inanmış ise, der ki:

«— Meydan çilesini bitirdin. Kutlu olsun. Şimdi hücre çilesine gireceksin.»

Bu ÇİLE, on sekiz gün sürer. CAN, dışarı çıkmaz, sadece tekye içinde dolaşabilir. Aşçı Dede ve Mesnevîhân ile görüşür, onlardan öğütler alır. Onsekiz günlük bu çile, artık, tekye hayatının dışındaki âleme karşı olan alâkasızlığını isbat içindir. Onsekiz gün tamamlandıktan sonra Hazret-i Şems'e ziyarete gider. Dönüşünde Ser Tarîk yahut Çelebi Efendiden **evrâd-ı ezkâr** dersi alır, Bu, girdiği yolda emek vermiş ulu kişilerin hayatını öğrenme ve onlara benzeme arzusunun ifadesidir. Artık CAN, dedelik sanatının ve mertebesinin bilgilerine sahibtir. İsterse yetiştiği tekyeye yerlesir, isterse diğer tekyelerden birisine giderek orada hizmet eder. Fakat bu yeni dervişlerin çoğu, bağlandıkları fikirlerin yayılması ve yaşadıkları ülkede bir yaşama düzeyi halinde gelebilmesinin gönüllü yolcuları olduğu için, diğer tekyelerde vazife alıp hizmet görmeyi tercih ederler. Bugünden sonra, tarikatte ün salmış değerlerin ziyaretleri ve onların hayır dualarını alma töreni başlar. Görülüyor ki yeni CAN'lar için yetişme devresi bitmiş değildir. Tarikat, sonsuz ruh ve beden gelişimidir. İradenin en üst seviyesine yükselme cabasıdır. Ömür boyu devam eder ve arkasında ölümsüz anılar bırakır.

★ — **UZUN MEŞİN SOFRA ÜZERİNDE...**

Temeli TÜRK GÖRÜŞÜ olan İslâm tarikatlerinin törenleri içinde, taaa Şamanizmden kopup gelen ve Türk töresinin yeni yaşama içinde devamını gönlünde duymuş olan emeklerin didinmeleri ve çabaları vardır.

Bunlardan birisi Cuma günleri ve Cuma geceleri **elf-i sumât** denilen bir uzun meşin sofra üzerinde yenilen yemektir. Sofrada ser tarîk başta olarak dervişler karşı karşıya otururlar. Yemek üç parmak ile yenilir. Cumanın yemek listesi çorba, et, sebze, tatlı, köfte, fasulye, pirinç pilâvından yapılan lokma, nişastadan pâluze, hoşaf gibi yemeklerdir. CAN'lar niyâza durur. Kazancı, yemeğin pişmesinden sonra kapağını açar, yere indirir ve gülbenk okunur:

Vakt-i şerîf hayır ola, hayırlar fetih ola, şerler defi ola,
Tabhı şirîn ola dem Hazret-i Mevlâna Hu diyelim HU...

Yemeği kaplara kotarırlar, bazan Çelebilerin evlerine de lokma gider, bir kısmını akşama ayırdıktan sonra, tarikatçi başının tuzu ekmeğe banmasiyle yemek töreni başlar. Önce bütün CAN'lar bir lokma ekmeği tuza batırırlar ve lokma gülbenk'i okunur:

Biz Sufiler yolunun üzerindeyiz,
Biz hakikat şâhının nimetinin yiyicisiyiz,
Daim kıl Yarabbi :
Bu sofrayı, bu nimeti...
Sellâllâh-ı ves-sellem âlâ eşref-i nuru cemi-ül-enbiyâ vel-mürselîn
Ve elhamdülillâh-ı rab-bil-âlemin el-fâtihâ

Ondan sonra tarikatçibaşı duayı okur:

Elhamdü-lillâl, El-Şükrâllah,
Hak bereket vere
Erenlerin hân-ı keremleri müzdâd,
Ve sahib-ül hayrat güzeştekânın ruh-u şerifleri şâd ve hândan,
Bâkileri selâmette ola,
Demler, safalar ziyâde ola,
Dem Hazret-i Mevlâna HU, diyelim HU...

Elbette ki bütün bu törenler, duygusu, sevinci, üzüntüsü bir ve müşterek yaşamayı kurma yolunun emekleri idi.

İncelemelerimize devam edeceğiz.

HAZRET-i PİR'in HUZURUNDA

Hakikat uğruna kurbâna geldik
Soyunduk, yalınayak, meydân'a geldik,
İdüb mir'aç, tutub elden - etekten
İrüb Hak'ka, Şeh-i merdân'a geldik,
Dayandık, dönmedik ikrârımızdan
Tâ Elestten süren peymâna geldik.
Uyanmışken çerağlar gönlümüzde
Bu dergâh'a vurub mihmâna geldik.
Yokolduk, ölmeden öldük de Doost, Doost
Erüb mürşid yüzünden ehl-i aşka
O nûr'dan şevk alub Subhân'a geldik.
Mübârek merkadin ardında durduk
Bütün Türklük için Şükrâna geldik.
Fakiir Bedri Noyân erkân, edeble
Hacı Bektâş Velî Sultân'a geldik.

1963 Doç. Dr. Bedri Noyan

ümünün 28 inci

Yıldönümünde :

İstiklâl Marşı Şairinin ÖLÜM ÜZERİNE neşredilmemiş ilk ve son mektubu

★ — ÖLÜM NE ZAMAN İSTENİR?

Hayatını çok yakından bilenlerin dışındakilere, İstiklâl Marşı şairinin, bir tarafı «gizli» lik olan siyasî bir hareketin fikriyatçısı olduğunu anlatabilmek çok güçtür. Fakat Mehmet Âkif'in bu tarafı, O'nun şiirlerindeki gayeyi hayatın içinde bulabilmesi ihtimali halinde ne yaman bir mücadeleci olabileceği hakikatiyle, en büyük ve en erişilmez cephesini teşkil eder.

Mehmet Âkif'i, Birinci Dünya Harbi başında Necid çöllerine sürükliyen, Almanya'ya giderek en ileri cephe hatlarında, Osmanlı İmparatorluğunun müttefiklere karşı döşüven Müslüman asıllı askerlere gerçeği haykırtan sebep buydu.

Mehmet Âkif'in hayatında, Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât-ı Mahsusa Reisi merhum Eşref Sencer Kuşcubaşı kadar kimin sarsılmaz yeri vardır, bilinmez... O, Eşref Beyi, **güvenilir ve ardından gidilir, sevilmiye, hattâ övünülmeye lâyık kahraman ve faziletli bir kardeş gibi** sevmişti. Bu vasıflar ve tâbirler de kendisinindir.

Teşkilât-ı Mahsusa, Osmanlı Devletinin harbin dışında kalamıyacağını, elindeki inandırıcı vesikaları teyid eden hâdiselerle görünce, Devleti bu çetin savaştan mümkün olduğu kadar az sarsıntı ile kurtarabilmek için, bütün İslâm âlemini harekete getirme kararında idi. Eşref Beyle Mehmet Âkif'in birleştikleri bir «mânevî intibak hedefi» vardı: İslâm âlemi, kendisini parçalıyan yabancı propagandaları, hattâ kendi içinde bir çokları İsrailiyât'la karışmış,

AYAKTAKİ SON RESMİ

Mısır'dan ayrılmadan son yaz, Merc'e gitmiş, yukarıdaki resmi çektirmişti. Yüzünde ve bedeninde, o tahrib edici, şekil değiştirici Siroz'un tahribleri apaçık görülüyordu. ÖLÜM'ü özledi. Prens Aziz Hasan'ın kızlarının çektiği bu resmin arkasına, şu «ölümü arıyan» kıt'ayı, kendisini yaşamıya zorlıyan kendi öz nefsine ithaf etti:

Hepsi göçmüş, hani yoldaşlarının hiç biri yok
Sen mi kaldın yalnız kafileden böyle uzak?
Postu sermekse muradın yola serdirmezler.
Hadi gölgenle beraber silinip gitmene bak!

mezhep kavgalarına rağmen, büyük bir kuvvetin mânevî bayrağı altında toplanabilirdi. Bu, siyasî bir birlik olmıyabilirdi. Fakat hiç olmazsa, inanç vahdeti çevresinde birleşen Müslümanlık, Türklüğe müteveccih suikastların, imha hareketlerinin içine katılmaz, hattâ tesanüdünü bir gün fikrî sahadan siyasî sahaya da getirtirdi. Kaldı ki, Müslümanlığın İkinci Dünya Harbi öncesindeki durumu, insafsız ve zâlim bir emperyalizmin tesiri ve tazyiki altında idi.

Şiirlerinde ve yazılarında, İslâm Dünyasının hürriyet ve istiklâlini çoşkunlukla savunan Mehmet Âkif'in, bu gayesi için elinden geleni yapacağına asla şüphe yoktu. Nitekim O, 1914 den 1922 sonuna kadar, mefkûresine sımsıkı bağlı kaldı. Birinci Dünya Harbinde, Necid çöllerine yaptığı yolculuktan, Avrupada, müttefiklerimizin **«Garb Cephesi»** ni teşkil eden sınır boylarına kadar, bu imanla dolaştı. Bu mefkûre yılları da, Mehmet Âkif'i, Eşref Beye öylesine gönülden bağladı ki gurbet yıllarında ikisi kader bölümü yaptılar.

★ — «ÖLÜM ÜZERİNE» İLK VE SON MEKTUBU :

Gerçek bir Müslüman olan Mehmet Âkif'in ölümden hiç korkusu yoktu: Ebedî hayata ve ruhun ölmezliğine mantık ve vicdanı ile inandığı için!...

Bu sebeple hayatı, bir **ilâhî mevhibe** sayar, aciz ve çâresizlik içinde intiharı nefretle reddederdi. Eğer ölümü aradığı anlar olduysa bu, gayesinin ve umduğu dünyanın artık yeryüzünde rast lanmamasından doğan ümitsizlik muhasebeleri oldu. O, ümitlerini kaybetme bîçareliğini de kendi varlığında değil, yaşadığı günlerin dekorunda ve hâdiselerinde buldu.

Şimdi, bu sahifelerde, el yazılı klişesi ile metnini — **yürürlükteki YASAK kanunlarının icabı, bazı kısımlarını noktalıyarak...** — vereceğiz. Mektup, 1 Muharrem 1350 **(18 Mayıs 1931)** tarihini taşımaktadır: Mehmet Âkif, yurdu terketmiş, Mısır'dadır. Eşref Bey de o bitmez tükenmez dünya seyahatlerinden birisinin son uğrağı olarak Almanya'da... Eşref Bey, kısa zaman önce, Mısıra gitmiş, Teşkilât-ı Mahsusa'da vazifeli olan ve memleketlerinin bağımsızlık kavgasını Türk öncülüğü altında yapmış **Hizb-ül-Vatanî** Parti-

MEHMET AKİF KİMDİR?

1873 de İstanbul'da doğdu. Babası Fatih müderrislerinden İnekli Tahir Efendidir. İptidaî ve Rüştiye tahsilini Fatihte yaptı. Babasından ve Esad Dededen Arapça ve Farsça öğrendi. Fransızcasını kendi kendisine ilerletti.

Rüştiyeden sonra, Mülkiyeye girdi. Üç yıl Mülkiyede okudu. Babasının vefatı üzerine sıkıntı içinde kaldı. Mülkiyeyi bırakarak yatılı olarak yeni açılan Baytar mektebine girdi. Okulu birincilikle bitirdi. Ziraat Nezaretinde muhtelif memuriyetlerde bulundu.

Yüksek tahsilini tamamladıktan sonra, hafız oldu.

Balkan Harbinden sonra, Ziraat Nezaretindeki memuriyetinden ve Darülfünundaki Edebiyat dersleri hocalığından istifa etti. Birinci Dünya Harbinde, Teşkilât-t Mahsusa namına Almanya, daha sonra Medine ve Necid'e gitti. İstiklâl Harbi sırasında Birinci Büyük Millet Meclisinde Burdur mebusu idi.

İstiklâl Marşı, bu devrenin millete armağanıdır.

Cumhuriyetin ilânından sonra Mısıra gitti. Orada Ezher Üniversitesinde Türk edebiyatı müderrisliği yaptı. Hasta olarak döndüğü vatanında, 27 Aralık 1936 günü, havata gözlerini kapadı ve Edirnekapı şehitliğinde toprağa verildi.

Şiirlerinin toplandığı SAFAHAT altı cilttir. Nesirlerinin çoğu Sırat-ı Müstakim ve Sebil-ür Reşad dergilerinde çıktı.

Zola ve Dode'den tercümeleri vardır.

sinin iktidarda olan liderleriyle, şahsî dostu olan Kral Birinci Fuat'la görüşmüş, Prenses Kadriye'nin misafirleri olarak Mehmet Âkif'le bir müddet beraber kalmışlar, sonra Sudan'a uzanmış, oradan da şahsî dostları olan Birinci Dünya Harbinde, ordumuz kadrosunda vazife görmüş Alman askerî şahsiyetlerinin daveti ile eski müttefikimizin ziyaretçisi olmuş.. Fakat Mehmet Âkif'le şaşmaz bir vefa ve bağlılık içinde mektuplaşıyorlar. Hepsi bugün rahmetli Eşref Beyin lûtfuyla vedia olarak bana devredilen bu satırlarda neler, neler, yok..

ÖLÜM ÜZERİNE olan bu biricik mektubunu beraber okuyalım:

«— Kardeşim, iki gözüm, Eşrefciğim.

Mektupların muntazam surette geliyor. Bundan dolayı sana ne kadar teşekkür etsem azdır. Cenab-ı Hak, seni de, çoluğunu çocuğunu da âfiyetten, saadetten ayırmasın.

Hakikat o hikâye ettiğin adamcağız pek doğru söylüyor. Çok maskara şeylermişiz. Utanmak, yüzümüzü örten incecik bir riyâ perdesi imiş. (Bundan sonraki bazı cümleleri çıkartıyorum ve bir «satırbaşı» ndan devam ediyorum:)

Garblılar, o nâmütenahî kuvay-i maddîyelerine rağmen, ahlâk sukutuna çâre bulamazsak, mahvımız muhakkaktır diye feryâd ediyorlar. Biz şarklılar bu zaafımızla beraber, onların kaçmak, kurtulmak istedikleri uçuruma doğru dolu dizgin koşuyoruz. Lâ havle ve lâ kuvvet-i illâ billâh... Nedir o matbuatın hâli?. Öyle resimler basılıyor, öyle hikâyeler yazılıyor ki, bunları seyredebilmek, okuyabilmek için insanda edeb denilen, hayâ denilen devletliden zerre kadar nasib olmamak icab eder!

Meselâ bundan otuz sene evvel, kırk sene evvel efrad-ı ümmetten birinden pek şenî bir rezalet sâdır olursa, insan bu kadar alçak olabilirmiş, insanlık bu derekelere inermiş dedirtmemek için o şenaati gazetelere yazmak şöyle dursun, ağza almaktan çekinirlerdi. Şimdiki hikâyelerin, romanların bir çoğuna mevzu teşkil eden vak'alar hep o mahiyetteki şeyler.

Evvelleri seneler koşuyorken, henüz ne dünya için, ne ukbâ için bir hayırlı iş göremedim diye müteessir oluyordum. Halbuki artık yaşımın elli sekiz, elli dokuza vardığını gördükçe, ne âlâ, yakında tası tarağı toplıyacağım, diyorum, hem de seviniyorum. E-

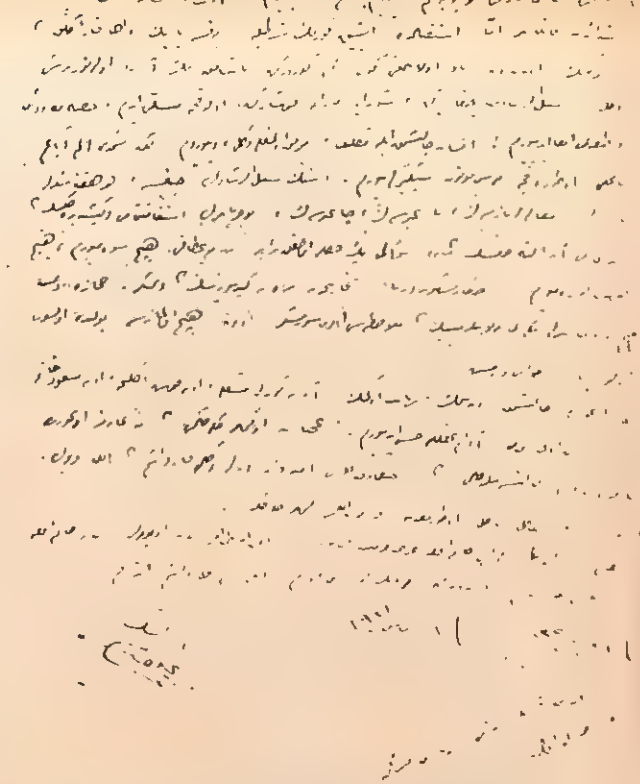

EL YAZISI

Yukarıda metninin bir kısmını bu sahifelerde okuduğumuz Mehmet Akif'in «Ölüm üzerine» olan mektubundan son sahifenin el yazısını görüyoruz. Çok düzgün, sıkıntısız, şiirleri gibi ruha ve mantığa yerleşen bir üslûbu vardı. Elimizdeki mektuplarının hiç birisinde ne bir çizik, ne bir dil sürçmesi, ne bir tekrarlama, ne de beğenmeyip de düzeltme yok ... Zaten, Eşref Bey anlatırdı ki, yazdıklarını bir daha okumazmış.

Ölümsüz âbidesi «Çanakkale Şehitleri»ni, Enver Paşanın Eşref Beye bizzat müjdelediği zafer haberini, İbn-i Reşîd'i saflarımızda tutabilmek için Necid çöllerine yaptıkları yolculuk dönüşünde, demiryolunun son durağı El-Muazzam istasyonunda öğrenmiş, o gece, çöl yıldızlarının ışığı altında, hem hıçkıra hıçkıra ağlamış, hem yazmıştı. Eşref Bey der ki : «— Sahifeler doldukça, bana uzatıyordu. Bir tek kelimesini düzeltmemiştir.»

vet!. insan hâlin her türlü şedaidine katlanır amma, istikbalde bir ışık görmek şartiyle... Yoksa yarının daha karanlık, öbür günün ondan da berbad olacağını gün gibi görürken, yaşamak pek arzu olunur bir şey değil. Sebil-ürreşad-ı çıkarırken, şuraya buraya koşarken oldukça müteselli idim, hisseme düşen vazifeyi ifa ediyorum, insan çalışmak ile mükellef, muvaffak olmakla değil, diyordum. Lâkin şimdi elim, ayağım bağlı oturdukça büsbütün sinirleniyorum. «— Senin Sebil-ür-reşad çıksa, her hafta şiirler yazsan, makaleler yazsan, bağırsan, çağırsan bu cereyanların istikametini mi değiştireceksin? Şiddetini mi azaltacaksın?» Suali pek haklı olmakla beraber, ben bu atâleti hiç sevemiyorum, hiç hoş göremiyorum. Hikâye meşhurdur ya: Karınca ya nereye gidiyorsun? demişler. «— Hicaz'a...» demiş. «— Hiç bu bacaklarla Mekke'yi bulabilir misin?» mülâhazasını ileri sürmüsler. O da: «— Hiç olmazsa yolunda olsun ölürüm ya.» cevabını vermiş.

Gaye uğrunda çalışmak, didinmek, nihayet ölmek!. Ah, ne güzel meşgale, o ne hoş eğlence, o ne mes'ut hâtime imiş. Ben onu şimdi adamakıllı hissediyorum. Acaba yine o günler gelecek mi? Yine gayemiz uğrunda canımızla, başımızla çalışabilecek miyiz? Çıkmıyan canda ümit var derler değil mi kardeşim? Allah büyük, elbet de bizim de âtıl bâtıl oturmaktan kurtulacağımız günler gelecektir.

Refikam gerek sana, gerek hanımefendiye arz-ı hürmet ediyor. Emin ile Tahir ellerinizden öpüyorlar. Ben de Hanımefendiye ihtiramlarımı takdim ederim. Feridun ile Cuyab'ın gözlerini öperim, iki gözüm kardeşim, Esref'im.

1 Muharrem 1350 - 18 Mayıs 1931

kardeşin: Mehmet Âkif

Mektubun köşesinde su hâşiye var: «— Bugün sene-i kameriyenin ibtidası. İnşallah Ümmet-i Muhammed hakkında hayırlı olur.»

★ — **HASRETİ ÇEKİLEN GÜNLERİN SONU :**

Bu mektupla, ölümü arasında beş sene altı ay yirmi dokuz gün vardır: Mehmet Âkif, 27 Aralık 1936 da öldü.. Eğer onun gözlerini kapaması ve toprağa verilmesi bir «ölüm» ise...

Bir gün, bir ân, çevresinde takdir tuğyanlarının çoştuğu, Birinci Büyük Millet Meclisinde, İstiklâl Marşının kabul edildiği zaman bile, daima hatırlanacağını, çoğu zaman anılacağını düşünmedi, bu vefa yolunda neden böyle bedbîndi, bilemiyoruz. Fakat, hiçbir seslenişi, unutulacağı yolundaki inancı kadar samimî değildir:

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da ergeç silecektir,
Rahmetle anılmak... Ebediyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir?

Hatırlanabilmesinin tek ümidi, **SAFAHAT** adını verdiği **«Hayat ve sanatının safhaları»** nda idi. Eşref Edib'in vefakâr ve bıkmak usanmak bilmez himmetiyle SAFAHAT tamamlandığı zaman, düşüncelerinin mi yanlış anlaşılmasından dertli, kendini mi düşüncelerinin arkasında bulmuştu, onu da bilemiyoruz, SAFAHAT'ı, bedeninden daha «ömürsüz» bulma bedbinliğine kapıldı:

Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın
Derdim... Sana baktıkça â bîçâre kitabım,
Kim derdi ki sen çök de, senin arkana kalsın,
Uğrunda harâb eylediğim ömr-ü hârabım!..

Ölümünün yirmi sekizinci yıldönümünde kendisini böylecesine ümitsiz ve karamsar yapan düşüncelerinin çok uzağındayız. Şükürler olsun.. O, 1936 senesinin 27 Aralık günü hayata gözlerini kapadığı zaman, Mehmet Âkif'i değeriyle bağrına basabilmek kolay değildi, hattâ cesaretti. Beyazıt meydanını kuşatıp, mübarek bedenini Türk Bayrağına sarabilmek ve onu omuzları üzerinde Edirnekapı şehitliğine götüren gençlik, **teşkilâtsız, emirsiz, lidersiz** olan bu coşkun vefası içinde O'nun aziz ruhuna: **«—Sen benim vicdanımdasın... Ölmiyeceksin!.. Unutulmıyacaksın!»** demişti. O gün bugün neler değişmedi. Amma bu SÖZ, yerinde duruyor.

281 sene önce,

20 Aralık 1683 de:

BİR BOZGUN, İKİ KİNDAR VE KESİK BİR BAŞ

★ « — BURADA TARİHİMİZİN DÖNÜŞ HÂDİSESİ MÜZESİ VARDIR!»

Sene 1919... Birinci Dünya Harbinin zafer için bir dayanma ve mukavemet devresine girdiği yıl.. Osmanlı tahtında oturan Beşinci Sultan Mehmed Reşat hasta ve veliahd da Vahidettin Efendi.. Almanlar, padişahın ölümü ile Osmanlı tahtına geçecek olan veliahdın İttihadçılara ve onların takip ettiği «Alman dostluğu» siyasetine ne kadar uzak ve hattâ düşman olduğunu biliyorlar. Alman İmparatoru İkinci Vilhelm, Vahidettin'i Almanya'ya davet ediyor. Sadrazam Talât Paşa, veliahdın bu seyahatinde yanında öyle bir şahsiyet aramıştır ki, veliahd hem kendisinden şüphelenmesin, itimad edebilsin, hem de hakikatleri öğrensin.

Mustafa Kemal Paşanın, son Osmanlı padişahı ile beraber Almanya seyahati, Talât Paşa için aranılan vasıfları taşımış olması inancı dolayısiyledir.

Heyet, Birinci Dünya Harbinde, Almanya gibi müttefikimiz olan Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun başşehri Viyana'dan geçerken, Vahidettin, Mustafa Kemal'e sormuştu:

«— Paşa, siz Viyanaya daha evvel gelmiş miydiniz?»

«— Evet efendimiz... Trablus - Garb Harbinde rahatsızlanan gözümü tedavi ettirmek için gelmiştim.»

«— Bu şehrin görülmiye sezâ olan mahalleri arasında kanaatinizce en şayan-ı dikkat neresidir?»

«— Kanaatimizce İkinci Viyana

Bu Klişenin Sahibi

Yukarıdaki klişede, Merzifonlu Kara Mustafa Paşayı görüyoruz. Bu resim, renkli bir tablo halinde Viyana müzesindedir. Değerli, cesur, fakat gerçekten talihsiz olan Türk Başkumandanı, bir ihanet, bir gaflet, ve birkaç kine feda edilmişti. Kanuni Sultan Süleyman'ın başaramadığını yüz yirmi yedi sene sonra tamamlamıya kalkan Kara Mustafa Paşa, 1634 de Merzifonda doğdu. sipahi âyanından Oruç Beyin oğlu idi. Köprülü Mehmet Paşanın yanında yetişti. Silâhtarlık, telhisçilik yaptı. 1659 da Paşa oldu. Diyarbakır Valiliği, Kaptan-ı Deryalıktan sonra, Köprülü zade Fazıl Ahmet Paşanın vefatı üzerine sadrıâzam oldu.

Muhasaramıza ait müze.. Çünkü bu müzede, tarihimizin dönüş hâdisesine ait safhalar, büyük bir itina ve bilgi ile tasnif edilmiştir ve şayan-ı ibret vesikalar ve hâtıralardan mürekkeptir.»

Vahidettin'in bu müzeyi görüp görmediğini bilmiyoruz. Fakat Mustafa Kemal'in teşhisi bir «tarih gerçeği» idi: İkinci Viyana Muhasarasının başarısızlığı, tarihimizin **«Batıdan geri dönüşü»** idi ve bunun çok hazin, ibretli bir hikâyesi vardı: Bir ihanet, bir gaflet ve iki kin... Bütün bunlara bedel olarak da kıymetli bir serdar ve vezirin ibret taşına konulan kanlı başı...

★ — 1682 DE HÂDİSELER :

Macarlar, Türk idaresinden Avusturya tahtında oturan Alman Habsburg Hadenânının idaresine geçtikleri günden beri hürriyet ve kurtuluş mücadelesi yapıyorlardı. 1682 yılında bu kurtuluş hareketinin başında olan ve Türklere dostluğu ve yakınlığı bilinen Tökeli İmre, Avusturya - Rusya kuvvetleri tarafından iki cepheden sıkıştırılınca, bize iltica etmişti. Osmanlı tahtında, ava olan aşırı merakından dolayı «avcı» olarak anılan Dördüncü Sultan Mehmet vardı ve sadrıazam da, cesaretli, değerli, gözüpek bir serdar olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idi. Bu tarihten beş yıl önce, Ukrayna kazaklarının Katman'ı **(başbuğu)** Doreçenko, bize ihanet etmiş, ordularımız, Rusya'dan yardım gören kazakları tepelemiş ve Çehrin kalesine sığınan Rus ordusu bozguna uğratılarak kale zaptedilmişti. Kara Mustafa Paşanın bizzat idare ettiği seferden sonra, Yeniçeriler, elden geldiği kadar ıslâh edilmiş, bilhassa sipahiler yeniden düzenlenmişti. Gerek Batı, gerek Doğu'daki kaleler kuvvetlendirilmiş, sınır boylarına değerli kumandanlar gönderilmişti. Moskoflar barış istemişler ve Dinyeper nehri hudud olarak barış kabul edilmişti. Ruslar, Kırım Hanı Murad Giray'ın Rusya'yı berbat ve perişan eden akınlarının durdurulmasını Osmanlı Sarayından rica etmişler. Padişah da, Kırım Hanına, bu akınlara son vermesini fermân etmişti. İşte, İkinci Viyana Muhasarasının başarısızlığının asıl sebebi, Kırım Hanının, bu emirle kırılması ve gücenmesi idi. Çünkü, Kırım Türk Hanlığı biliyordu ki, Rusya'nın derlenip toparlanmasına imkân verilecek olursa, Moskoflar, evvelâ Altın Ordu Hanlığının son kalıntıları olan Esterhan ve Kazan Hanlıklarına saldıracaklar, bundan kendilerine yönelecekler, ve daha sonra da, Batı Türklerinin kurduğu büyük Devlet, Osmanoğulları Hanlığına saldıracaklardı. Kırım Türkleri, yüzyıllar boyu bu gerçeklerin içinde idiler amma, Osmanlı Sarayı bu hakikatleri ya hiç bilmedi, ya aslı Rus olan güzel kadınların, oluk gibi Saray içine akan çeşidli büyük menfeatler ve çıkarların baskısı ile, bu temel millî politikaya gözlerini kapadı.

Bize sığınan Tökeli İmre'ye ORTA MACAR KRALI adı ve unvanı verdik ve, Macar topraklarından, Avusturyalılar elinde olanları kurtarmak için savaş açtık... İşte, tarihlerimizin İKİNCİ VİYANA SEFERİ olarak adlandırdığı savaş böyle başladı. Hatırlardadır ki, Viyana'yı ilk defa kuşatan, Kanunî Sultan Süleymanın muhteşem orduları idi.

Temmuz - Ağustos 1682 de, Budin **(Budapeşte)** Beylerbeyi İbrahim Paşa, öncü kuvvet olarak Orta Macar topraklarına girdi. Kaşar kalesini aldı ve Tökeli İmre, burada parlak törenlerle Macar tahtına oturarak tâç giydi.

Kış böylece geçti. 1683 ilk baharında Ordularımız, Davudpaşa kışlasından yola çıktı. Anadolu eyâletlerinin kuvvetleri karadan Edirnede toplandılar. Padişah Dördüncü Sultan Mehmetle, serdar ve vezir-i âzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ordunun başında idiler. Padişah, Belgrada kadar ordunun başında kaldı, serdâr ileri harekete devam etti. Padişah Belgraddan Edirneye döndü. Nisandan Temmuz ortalarına kadar Ordumuz önüne çıkan düşman kuvvetlerini ezerek, Viyanayı, 14 Temmuz 1963 de kuşatmıya başladı.

★ — BİR İHANET ve BİR GÂFLET:

Yerli ve yabancı vesikalar, en seçkin kırk bin atlısı ile savaşa katılmış olan Kırım Hanı Murad Giray'ı, 12 Eylûl 1683 de, şehrin varoşlarına kadar girmiş ve son bir hamle ile Viyana'yı alarak, tarihin akışını değiştirecek olan Türk

İŞTE KUBBEALTI!

Yüzyıllarca, İmparatorluğumuzun hayatî kararlarının alındığı, ihtilâl ve ayaklanmaların kanlı olup bittilerine şahit olan, Vezir ve Serdar başlarının bedenlerinden ayrıldığı, ayak divanlarının yapıldığı Topkapı Sarayının tarihî Kubbealtısı ... Mühr-ü Hümâyunun elinden alınacağı, yani vazifesinden uzaklaştırılacak Vezir-i âzamlara çok zaman, burada tebligat yapılır, kapıaltında alıkonurdu. Buradan en hafif ceza olarak bir çektiriye bindirilir Sakız, Midilli gibi bir Ada'ya sürgün edilir, çoğu zaman da, kesik başı, İbret Taş'ında teşhir edilirdi. Fakat siyasî hırs, öylecesine akıllara ve kalblere hâkim idi ki, boğulanın cesedi soğumadan, geridekileri, iktidar kavgası'na başlarlardı.

(Bugünkü hikâye başka: Mühr-ü Hümâyun, Rey Sandığından çıkıyor!...)

Zaferine karşı, ihanet, hiç olmazsa zafere karşı var gücü ile yardım etmemekle ittiham ederler. Murad Girayın, Moskoflar üzerine baskın hakkının kendisinden alınmasının iğbirarı ve kırgınlığı gibi bir sebeble yavaş ve isteksiz hareketini, Budin Beylerbeyi ihtiyar İbrahim Paşanın yanlış hareketi ve -yabancı tarihçilere göre de... gafleti tamamladı: Şehrin varoşlarını yağmaya girişen Yeniçerilerin disiplinsizliği, zaferi son ânda elimizden kaçırdı ve üstelik bozgun başladı. Bir zafer için hazırlanmış olan ağırlıkların geri çekilmesindeki ihmal ve kargaşalık, bir ric'at olabilmesi mümkün olan geri çekilişi panik haline soktu. Ordumuz, Belgrada doğru geriliyordu.

Kara Mustafa Paşa, Budin valisi İbrahim Paşayı idam ettirdi. Yerine geçen Kara Mehmet Paşa, bozgunumuzun başlıca sebebi olan Polonya Kralı Jan Sobyeski'yi, Ciğerdelen (Parkani) kalesi önünde çok ağır bir mağlûbiyete uğrattı. Ne yazık ki, bu zaferimiz, neticeyi değiştiremezdi.

Kanunî Sultan Süleyman devrinden beri, Avrupa içinde kudret ve varlığımızın ölçüsünü değiştirecek olan «Viyana'nın Fethi» hayâlinin son dakikada, son ânda ve **asla ciddî ve temel olmıyan sebebler yüzünden, hatta şahsî ihmal, gaflet ve hadiseye gereği gibi sarılamıyanların ferdî yetersizliklerinden** bir daha dönmemek üzere kaybolması, öylecesine yeis, hiddet, keder yaratmıştı ki, akıl ve mantık susmuş, hisler, bir mes'ul aramak, suçlu bulmak ve böylelikle teselliye kavuşmak ihtiyacında idi. İşte bu sırada,

Edirne'de olan Padişahın yanındaki iki «adam» meş'um bir rol oynadılar.

★ — YUSUF AĞA ve SARI SÜLEYMAN AĞA :

Bu «iki adam» Kapı Ağası Yusuf Ağa ile büyük mir-i ahûr boşnak Sarı Süleyman Ağa idiler. Bunlar, Kara Mustafa Paşanın şahsî düşmanları idi ve sersar'ın sukûtu için zamanlardır sebeb arıyorlardı. Viyana felâketi haberi gelince, vatanın uğradığı acıyı unutup, ikisi de, kalblerini dolduran kin ve garazın şevkiyle ayaklandılar. Silâhtar Fındıklılı Mehmet Efendi tarihinde şöyle der:

«Viyana inhizamı haberi geldikçe, Sarı Süleyman Ağa, Kapı Ağası zenci Yusuf Ağanın yanına varıp :

«— İşte düşmanımızdan intikam günü geldi. Vezirin işi bitti... Bugün bize bayram... Kalk ki bir keyf edelim...»

Demiş, o gafil dahi fırlayıp ellerine mükrimeler (ziller) alıp döne döne oynamışlar. Badehu, bir saf kişi olan Kara İbrahim Paşayı da havâlarına uydurup Sadrıazamın katli için nezd-i Padişâhide tezvirata başlamışlar. Bir sürü iğvaat ile fikr-i hümâyunu doldurmuşlar. Öylece, neki, Kara Mustafa Paşa, olup biteni hulus-ü niyetle Padişah'a arz-ı hâl edip telhiscisini Beç kalesi yâni (Viyana) nın kuşaltılması hengâmesinde ele geçen Şark Kalesi derûnunda bulunan hazineden elde edilen bin kerre yüz Frengî altun ve girânbihâ mücevherlerle gönderince Boşnak Süyleyman ve zenci Yusuf: «— Hayır... Fırsat zail olur. Böyle bir zemin bir daha gelmez...» diye Padişah nezdinde tezvîrlerine devam edüp, cümle hayâlat düzüb düzenleyüp avdan dönen Şevketlû Efendimize birbirin müteakib arzettiklerinde, Padişahımız hiddete gelüp Kara Mustafa Paşanın telhiscisini huzuruna celb ile :

«— Paşan da, Sen de kâzib bir alay mel'unlarsız. Devletim yıkılub ırzım pâyimâl eyledi. Askerim kırdırub benâm paşalarım öldürdü. Memleketlerimi kâfire aldırdı. Bre öldürülecek!... Ne yüzle huzuruma varırsız? Sen de, Paşan da katli kangıdanberi hak ettiniz... Yıkıl huzurumdan...»

itabıyla ihraç edince, Yusuf ve Süleyman Ağalar ayaklarına kapanup:

«— Bunca ahvâlin müsebbibi ol kişidir» deyu iğvaat ve ifsadata devam eyleyince, telhiscinin hapsine ve Kara Mustafa Paşanın katline fermân aldılar. Boşnak Süleymana Sadrıâzamın İstanbul'daki emlâk ve eşyasının da zaptı vazifesi verilince merkumların keyfi temam oldu. Paşanın katline de kapıcılar kethüdası Gazaz oğlu Ahmet Ağa memur oldu. Ahmet Ağa, mühr-ü humâyunla, vezir-i azamdan olan ve Orduy-u Hümâyun ile Beç kalesi önlerine gönderilen Sancak-ı Şerîf ile Mekkenin anahtarını dahi alup getirecek idi. Padişah-ı âlempenâhın hiddetinin zail ve ol merd vezirin kârını itmam fermanını iptal eylemesinden endişe eden hazele-i merkum, idamı icra edecek cellâd Gazaz oğlu Ahmet Ağayı derhal yola çıkardılar.»

★ — BİR SADRIAZAMIN KESİK BAŞI :

Yaşadığı devrin bir çok hâdiselerini, hiç bir Osmanlı tarihinde görülmeyen açıklık, doğruluk ve samimîlikle anlatan Fındıklılı Mehmet Ağa, «Silâhtar Tarihi»nde, bizzat şâhit olduğu «Kara Mustafa Paşanın ölümü»nü şöyle anlatır :

«— Henüz Belgrad'da olan Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa öğle namazına seccade döşedüb imam Mahmud Efendi sünnete sürûğ etmeğin Vezir-i âzam dahi kalkub namaza başlıyacak mahalde sokakda at şamatası oldu. Kendüleri : «Ne ola?» deyû sokağa nazır pencereden baktıkta Yeniçeri Ağası ve ardınca kapıcılar Kethüdası ve Çavuş Başıyı görücek :

«— İmam Efendi.. Namazı boz.. İş gayrı bozuk oldu.» deyüb ellerini uğuşturarak gezinmiye başladı. Onlar dahi bilâ tevakkuf Saraya girüb yukarı çıktılar. Derhal Ali Kethüda önlerine varub nutuk ve kelâm etmeden doğru vezir-i azam olduğu odaya girdiler. Yeniçeri Ağası varub dâmenin pûs (eteğini öperek) ve kapıcılar kethüdasıyla çavuşbaşı selâm verüb durdular. Vezir-i âzam dahi:

«— Ne haber? Hayırlar ola.» deyicek, Kapıcılar Kethüdası : «— Şevketlû Padişahımız Hazretleri sende emanet olan mühr-ü hümâyunla sancağı şe-

rif ve miftah-ı kâbeyi istedi.» dedi. (Sancak-ı Şerif, Peygamberimizin savaşlarda kullandığı sancak ve miftah-ı Kâbe, Mekke'deki Kâbe-i Şerif'in anahtarıdır ki, Yavuz Selim, Hilâfet unvanı ile beraber bu mukaddes eşyayı da almıştı ki, emanat-ı mukaddese adı altında, Topkapı Sarayında, Hırka-ı Şerife dairesinde itina ile muhafaza edilirdi.) **Vezir dahi bu fermanı kemâl-i hürmetle dinliyerek :**

«— Emir Parişahımın..» **deyüb koynundan mühr-ü hümâyunu çıkarub ve Sancağ-ı Şerifle miftah-ı Kâbe'yi sanduku ile getirüb teslim etti ve:** «— Bize ölüm var mı?» **dedikte:** «— Olmak gerek... Allah imandan ayırmasın..» **cevabını aldı. Ol dahi, kemâl-ı vekâr ve tevekkül ile:** «— Rıza Allahın...» **deyüb seccade kurdurdu. Onlar da taşra çıktılar. Öylece namazın kılub kendüsuna asla infial ve fütûr gelmedi. Dua edüb ellerini yüzünü sığazladıktan sonra iç hane halkına vedâlaştı :** «— Artık Sizler azâdsınız. Varın gidin. Beni duadan unutman...» **dedi, ve kendi eliyle kürkün ve sarığın çıkarub :**

«— Gelsünler... Ve şu kaliçeyi **(yâni halıyı)** kaldırın. Cesedim toprağa âlûde olsun..» **dedi ve kaldırdılar, ve Cellâdlar dahi gelüp iplerin hazırladıkta, kendi elleriyle sakalın kaldırub:** «— Bir hoş usulüyle takın...» **deyüb kazara rıza verdi. Onlar dahi yağlı kemendi** (ip)**i boynuna takub iki defa çektiklerinde teslim-i ruh eyledi. Badehû esvabın soyub aşağı Saray bahçesindeki bir köhne çadıra indirüb gusul ve tekfin ve kaldırub namazın kıldılar, ve yine ol çadıra götürüb tabut içinde cellâd, başını kesti, yüzdü, cenazesini saray karşısındaki camii şerifin avlusuna gömdüler.»**

★ **HAZİN... Fakat G E R Ç E K !..**

İşte, belki düyanın akışını, fakat muhakkak ki, Avrupanın haritasını değiştirecek olan büyük ve tarihî seferin yiğit, merd, cesur, fakat talihsiz serdarı, böylece can verdi... Bu, ne İLK'ti, ne

(Tarih - 22) (Basım: 21816)

İBRET TAŞI **Dr. Tosyalı Rıfat Osman, tıb tarihi ve Osmanlı mimârisi bilgini idi. EDİRNE SARAYI'na ait tetkikleri, bugün bir yıkıntı olan o muhteşem sanat ve umran âbidesini meçhulden kurtarmıştır. Tarihî olayları aslına uygun çizgilerle belirten rahmetli üstad yukarıdaki klişede, elemli sonunu bu sahifelerde okuduğumuz Sadrıazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın kesik başını, Edirne Sarayının «İbret Taşı»nda gösteriyor. Bedbaht Serdarın Viyana müzesindeki resminden ilham alınarak çizilmiş olan baş'ın aslına çok benzediğini merhum Halil Ethem Eldem Hocamız söylerdi. Arka plândaki yüksek bina, Cihânnüma Kasrı'dır.**

de SON!.. Bu, zaferler kazanınca itibar ve saygı gören, fakat sebebi ne olursa olsun bozgunlarda gerileyişin bedelini kendi canıyla ödiyen sert ve hatta haksız ve zâlim düzenin tecellisi idi.

Kara Mustafa Paşanın başı Edirne'ye, Padişahın huzuruna getirildi. Avcı Sultan Mehmed, serdarlığının ilk senesinde, Ukrayna'da Rusları büyük bir bozguna uğratmış olan Sadrıazamın derisi yüzülmüş başına sâkin bir tavırla baktı: «— **Avrat Pazarında binâ eylediği türbede defnolunsun...**» diye, fermân etti ve Kara Mustafa Paşanın başı bedeninden ayrı cesedi, bugün, Çarşıkapı da, yeraltı geçidinin yanındaki, içinde Fatih Enstitüsünün, Fatih ve Yahya Kemal Derneğinin faaliyette olduğu medresenin avlusuna gömüldü.

Bu arada, bedbaht serdar'ın iki kindar ve zâlim düşmanı, zenci Yusuf'la boşnak Sarı Süleyman, post kavgasını tamamlamışlar, «**kendü âdemleri bildikleri**» Kara İbrahim Paşayı sedaret makamına getirmişlerdi. Maktul sadrıazamın bütün mallarına el konulmuştu. Merzifonlu'nun İstanbul'daki serveti iki bin beş yüz kese akçe ile iki bin keselik cevahir, Belgrad'daki serveti de sekiz yüz kese «nükûd akçe ve vâfir miktarda altun» idi. Bunlar, inanılmaz bir gasıb ve müsadere adeti üzere, toptan Padişaha takdim olundu.

Saltanat-ı Şahsiye devri idi... Ve, zaman olmuştu ki, vezirlerinin, sancakbeylerinin, kaptan-ı deryâların servetlerine göz diken Padişahlar, bir fırsatını bulmuşlar, hattâ fırsat yaratmışlar, hem «baş kestirmiş»ler, hem de göz diktikleri bu servetlere sahib olmuşlardı.

1683, Orta-Avrupa içerisindeki SON GÖRÜNÜŞ'ümüz idi: Bu tarihten sonra durmadan geriliyecek, geriliyecek, nihayet bugünkü sınırlarımıza kapanacaktık...

★ — DÖNÜŞ VE BATI :

Osmanlı sarayında böylece şahsî entrikalar, kahraman rakat o nisbette talihsiz serdarın kanlı ölümüne yol açarken, Batı, olayı bambaşka ölçülerle ele aldı. Onlar böylesine bir bozguna alışmamış Osmanlı Türklerinin var güç lerini toplayıp Viyana kapılarında yeniden görünmeleri korkulu rüyası içinde idiler. Fakat Zenci Yusuf ve Sarı Süleyman, padişahı bozgun acılarının uzağında tuttular. Hıristiyan payitahtlarında kiliseler günlerce zafer çığlıkları atarken, haysiyetini ve ruhunu kaybetme yolunda olan Osmanlı payitahtı, şark tevekkülüne bürünmüş, sessiz ve donuk olup bitenlere, gaflet ve kin değil de, değişmez kader gözü ile bakıyordu.

RUH'un ölümsüzlüğü, çağımızın müspet ilminin kabullendiği bir MÜSLÜMAN İNANCI'dır. Gönülden ve yürekten «teveccüh» lere alâkasız kalmıyan ulu kişiler, kendilerine yönelen dünya sâkinlerinin niyâzını değerlendirmekte, O'nların öğrenmek istediklerini, şiir ve nesir olarak, çok zaman da hikâyeler halinde ilham etmektedirler. Ne ibrete değer hakikattir ki, bu ilhama lâyık görülenler, şiir ve kafiye ile hiç uğraşmamış kimseler olduğu halde, ilham sahibinin hayatındaki bergüzar ve berceste eserleri yadırgatmıyacak mükemmellikte «devam» olabiliyorlar.

İçinde bulunduğumuz 1964 yılı Arahk ayının on yedinci günü büyük Türk Sûfi'si Mevlâna Celâlüddin Rumî'nin 691 inci ölüm yıldönümüdür. Mevlâna, 1960 yılından beri bir Türk Kızı'na seslenmektedir. O'na teveccühün sebepleri üzerinde durmak, haddimizin ve hakkımızın üstünde... Biz, sadece buraya, bu «sesleniş» lerden şiir, fikir, nesir olarak bazı parçalar alacağız.

Ne mutlu onlara ki, feleğin kahrı içinde böyle bir mertebenin sahibidirler...

ÖLÜMÜNÜN 691 inci YILDÖNÜMÜNDE :

Mevlâna'nın bir Türk Kızına seslenişleri

★ — NE ZAMAN VE NASIL ?

Bir gün Selçuk Veziri Muinüddin Pervâne, Hazret-i Mevlânayı ziyarete gelmişti. Mevlâna'dan babası merhum Sultan-ül Ulemâ'nın (Tanrı onun ruhunu kutlasın) mezarı üzerine eşine rastlanmaz bir kubbe ve bir tak yapmak için müsaade istedi. Mevlâna dedi ki:

«— Mademki senin yapacağın kubbe, başımızı kaldırdığımız zaman gözlerimizin sonsuz boşluklarına daldığı dünyamızın gök kubbesinden daha muhteşem olamıyacaktır, o halde, bırak da O'nun mezarı, bu gök kubbesiyle kalsın. İkisinin arasına birkaç arşın boyunda olacak duvarı germek niye? Elindeki serveti hayra ve yıkık gönülleri tamire harca... Çünkü mâneviyatın kubbesi taş ve topraktan kubbelere her zaman yukarıdan bakar ve bizleri ebediyet âlemine göçtükten sonra kimlerin gönüllerinde yerimiz olursa onlara sesleniriz.»

Bu sesleniş nasıl ve ne zaman olmaktadır?

Avlonyalı Ferid Paşa, Sadrıâzam olmadan evvel, Konya'da vali idi. Konya'nın bugünkü hükümet konağı, bu değerli devlet adamının eseridir. Çayırbağı ve Mukbil Pınar sularını şehre getirirken, yollarda birçok çeşmeler açmış, bu arada Hazret-i Mevlâna'nın türbesi çevresine sıra ile şadırvanlar yaptırmak istemişti. Mevlâna bir gece uykusunda kendisine seslendi:

«— Su'yu toprak altından üste çıkarıp, sâfiyeti ve şifası ile halkın susuzluğunu gidermiye ve temizlenmesine verdiğin emekten sonra, benim hacılegâhıma harcıyacağını, bu suyu susuz çevrelere iletmiye harca... Çünkü velîlerin gönül rızaları ya bu akan suyun içinde veya kendisine dönen gönüllerdedir. Sen birincisini yaptın, İkincileri de bizi bulurlar.»

Bizim bu «bulabilmiş olanlardan birisi» olan kızımız, dört yıldır, Mevlâna'dan ilham alabilmenin mutluluğu içindedir: Şiir olarak, fikir olarak, nesir olarak... Sizlere aşağıda, koskoca bir cild tutacak kadar zengin ve engin bu «sesleniş» lerden bazı parçalar sunuyorum. Önce 1961 senesi Temmuz ayının 30 uncu gecesi bir (ilham) ında Mevlâna, genç kızımıza şöyle seslenmiştir:

«— Hak Taalâ buyurdular ki: Bir insan kendi nefsinden tecerrüt edip de bana sığındı mı, hulûsu emel le, ben ona bütün mânevî silâhları veririm, onu kendi meleklerimle korurum. Dünya afakî bir âlemdir. Sonsuzluk içinde daima döner durur. Bu dönüşlere ise insan ne akıl erdirebilir, ne de bu dönüşü durdurabilir.

Giden, gelen arasında zaman mefhumu yoktur. Hayatın sihri denilen bir zerre ki, kâinatta bu zerre mükemmel natıs vazifesini görüyor, iş-

te bu da insanın kendisidir. Kelimullah Rabbena tekabbel hümma...

(Ben vâdelinle edilen şey arasında ona malik oldum.) diyebilmek için, ilâhi aşkın onurunu muhafaza edebilmek şart.

Yer gök titrer her ân o aşkla...

Sen yolunda devam et diyorsa içindeki temiz duygular, başını geriye çevirmeden yürü...»

★ — SESLENİŞLERDEN ANA FİKİRLER:

Şimdi, dört yıl, zaman zaman ardı ardına, zaman zaman uzun fasılalarla hitaba lâyık görülen muhataba seslenişlerden ana fikirleri derliyerek sunacağız: Nasıl sağlam ve mutlu bir dünyanın temelleri olduğunu ibret ve uyarma duygularımıza emanet ederek...

Yollara düşen gölgeler vakti belli eder. ★

Bazı insanlar gölgesinden bile korkar. Korkusu güçsüzlüğünden ileri gelir ki, hiçbir zaman kendi kalıbından dışarı çıkamaz.

★

Ruhu ve aklı coşkun insanlar olmasaydı, dünya mâna varlığında tekâmüle gidemezdi.

★

Hava, su, bitki ve ne varsa, dünyayı meydana getiren insanlar için yaratılmıştır. ★

Vicdan insiyakî bir histir. Hayvanlarda da bulunur. Lâkin akıl, vicdanla bağdaşabilirse insanoğlunun bütün kötülüklere karşı gelebileceği yegâne müdafaa silâhıdır.

★

Birbirine muhtaç olan canlı varlık insandır. ★

İnsanlığın ifadesi hak, hukuk prensiplerine sadakatle meydana gelen davranıştır. ★

Dünyada cennet huzurunu bulmak istiyorsan kimseye kötülük etme. O zaman ruh selâmetine erersin ki, ruhu huzur içinde olan insan, yaşama gayretinin bütün mücadelesine rahatça devam eder. ★

Zalim ve habis bir ruha sahip olan insan, kendini terbiye edemezse, en haşmetli bir sarayda bile cehennem azabı yaşar. ★

Kimsenin cânî olmasına Allah müsaade etmemiştir. Adam öldürmek, kaderin bir cilvesi değildir. Ve mutlak azabını o insan çekecektir, emir buyurulmuştur Cenab-ı Hak tarafından.

★

Âbus bir çehre zamanla gurura yöneltir insanı. Gururlu insan, çevresi tarafından sevilmiyen adamdır.

★

İnsan karakteri ile insanlığa yükselir. ★

Hırsına mağlûp olarak zülmeden insan, artık zâlim olmuştur.

★

Büyük aşkların ıstıraplarından, büyük san'atkârlar doğar.

★

Aşkı öldüren ten ihtirasıdır.

★

Hayvanlar da sevişir, insanlar da sevişir. İnsanca sevişmek için, güzel sözler söyleyebilmesi için dil vermiştir Allah. ★

Arzu etmek, ümit etmek demek değildir. ★

Kadere boyun eğenler, kaderin kölesi olurlar. ★

Merdivenin ilk basamağından yukarı çıkmak yorucu da olsa, zevklidir. Ve insan o merdivenden mânevî varlığiyle tekrar başaşağı gelmez, yükselmeye devam ederse, ancak insanları yoran bedenî varlığıdır.

★

Hayatta bâki kalmak isterseniz, bir eser vermek için çalışın.

★

Garip kuşun duası bile insana bir felâket ânında selâmet getirir.

★

Birkaç alkış toplıyacağım diye yalancıktan meddahlığa çıkanlar, her zaman kendilerini alkışlıyacak topluluk bulamazlar. ★

Yalan, hakikate sürülen bir yaldız boyadır. Bir gün yaldız, dilin sıcağından, soğuğundan kıvrılıp dökülmeye başlayınca hakikat ortaya çıkar.

İnsanların en büyük ihtiyaç hissettikleri şey, hakikatleri kendilerine bile ifade etmiye cesaret edemedikleri için, kendilerini aldatmak ve aldatıcılara sığınmaktır. ★

Gözler insanların en temiz ve asîl şahidi ve sırdaşıdırlar.

★

Gönlün hoş gördüğünü, gözlerinle azarlama. ★

Bağışlamakta menfaatin varsa eğer, o bağışlamak büyüklük değildir.

★

Düşmanına mukabelen, onun varlığına aldırış dahi etmemen olmalıdır.

★

İftira etmek cesaretini mâneviyatında bulan insan, kendini şeytana satmış adamdır.

★

Maksatlı veya maksatsız konuşurken dahi, dilini boğazından tut.

★

Aklın dilinin kölesi olmasın. Sonra köle gibi dilinin yüzünden çok çekersin. ★

Hakkını araman için, doğruluktan ayrılma. ★

Yaşlı büyüklerine vereceğin hediye, onların sözünü dinlemekle hörmet etmen olacaktır.

★

Çocukların, çocuksu masum sevgisini kazanan insanlar, iyi insanlardır. Çünkü çocuk ruhu şeytanî değil, melek ruhlu insanlardan hoşlanır.

★

Vaktini harcarken, çok nekes olmalısın. Dünyanın en büyük zenginliği, hayattaki mahdut olan ömür süresinin anlarıdır.

★

Günlük çalışmalar hayatı refah içinde geçirmeyi sağlamaz. Maddî ve mânevî zenginliğe erişmek için, günlük çalışmaların çok ötesinde gayret sarfetmelisiniz. ★

Birisinin elindekini almayı değil, eğer çok beğendinse sen de bir tane almağa bak. ★

En büyük mânevî hazzı insana, kim senin farkına varmadan yaptığı bir iyi-

KISACA HAYATI

30 Eylül 1207 (6 Rebiülevvel 604) de Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Babası Sultan-ül Ülemâ (Bilginler Sultanı) olarak anılan Türk asıllı Hüseyin Hatibî oğlu Mehmet Bahaüddin Veled'dir. Annesi Harzemşâhlardan Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatundur.

Babasının Harzemşâhla görüş ayrılığı dolayisiyle Belh'den ayrılmasıyla, Türk Selçuklular ülkesine gelen Mevlanâ, yolculuklarının ilk durağı olan Nişapurda büyük sufî Feridüddin Attarın dikkatini çekti. İslâm dünyasının başlıca merkezlerinde devrin ünlü bilginleri ile tanışan ve onlardan feyiz alan Mevlâna, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile 1221 yılında Lârende (Karaman)a geldi.

Karaman Emiri Musa Bey, aziz misafirleri saygı ile karşıladı. Burada, babasının Medresesinde ilim ve irfan dağıtmıya başlıyan Mevlanâ, Semerkandli Şerafettin Lalâ'nın kızı Gevher Hatunla evlendi. Bilgisever Selçuk Sultanı Birinci Alâettin Keyhusrev, Sultan-ül Ulemâ ailesini Konyaya davet ve bizzat karşıladı. Konya o tarihde, İslâm dünyasının kültür merkezi idi. 12 Ocak 1231 yılında Bahaüddin Veled fânî hayata gözlerini kaparken, oğlu Mevlanâ'nın şöhreti, felsefe dünyasında parlamıya başlamıştı. Mevlanâ, babasının ölümünden sonra bütün İslâm dünyasını dolaştı. çok sevdiği Konyaya yerleşmesinden sonra da, Anadolulu anlamına (Rumî) denildi. Nitekim Osmanlı Padişahlarının bir adı da Sultan iklim-i Rûm idi.

1240 dan ölümü tarihi olan 1272 ye kadar otuz iki yıl, Mevlâna Celaleddin iyilik, insancılık, ilim, müs-**bet yolda himmet, ümid ve** nikbinlik, müsamaha ve şefkat, diğergâmlık, Tanrı sevgisi esaslarına dayanan felsefesini, erişilmez coşgunluk, şiir, edebiyat ve ifade kudretiyle yayan ve her dinliyeni cezbeden, anlıyanı büyüliyen ilim ve irfan kutbu olarak yaşadı. Eserleri olan Mesnevî, Divan-ı Kebir, Fih-i Mafih, Mecalis-i Seb'a ve Mektubatında dünyayı halâ tesirinde tutan ve kendisine hâs bir tarikatın mihrakı olan fikirlerini misilsiz kudretle anlattı.

17 Aralık 1272 (5 Cemazi ülahir 672) pazar günü akşamı, ardında doldurulmaz bir boşluk bırakarak fânî alemden beka ve can âlemine göçtü. Irk, din, mezhep farkı olmaksızın onbinlerce insanın tazim duyguları içinde, ney, kudum, rebâb sesleri arasında, çok sevdiği Konya'nın şeref ve itibar getirdiği toprağına tevdi edildi.

★ — **Bu hırka içinde oldukça ne kimseye incinir, ne kimseyi incitiriz.**

★ — **Ey dünya tâlibi!. Sen bir gündelikçisin.... Ey cennet aşıkı.. Sen bu hakikatten uzaktasın... Ey hakikatleri bilmediğinden dolayı dünya ve âhiret ile başı hoş olan kimse... Sen onların gamından ve lezzetinden haberdâr olmadığın için mazursun..**

★ — **Tanrıdan biz neden terbiye isteriz. Çünkü terbiyesizler, Rabbin lutfundan mahrumdurlar. Terbiyesiz yalnız kendisine kötülük etmez. Bütün hayâ ve fazilet ufuklarını ateşler.**

★ — **Gençlerin ayda gördüklerinden daha fazlasını ihtiyarlar bir tuğla parçasının üzerinde görürler.**

★ — **Olgun, bir lisana nükte ve lokma helâldır. Sen olgun değilsen konuşma... Sesini kes!.**

lik verebilir.

★

Maksadında kötülük yoksa, bil ki bir gün mutlak erersin o yola.

★

Düşsen de kimseye gösterme acıyan yerini, eğer yoksa gören düşerken seni, hemen kalk yerinden, gülmeden kimse emi?

★

Sıhhatini korumak kendine borcundur.

★

Nefsine zulmetme ama, ârsızlığına da müsaade etme.

★

Canının sıkıntısını gidermek istiyorsan, mutlak güzellik getiren ruhu yücelten bir san'atla uğraş. Hiçbir şey yapamazsan, güzel yazı yazmağa çalış. Hem öğrenirsin, hem en iyi işi yapmış olursun.

★

Mantık kabul etmezse, hareketlerinde hata yapıyorsun demektir. Geri dön. Ve bir de vicdanına danış. Sonra tekrarı için münasip kararı verirsin.

★

Şunu da bil ki, insan her hareketini kararına göre ayarlıyamaz. Zaman içinde sür'at vardır. Görümsüz, bilimsiz gelen bu âni durumlar karşısında, beklemesini, sabretmesini bil. O zaman karar daha uzaklardadır selâmet için...

★

Dünyaya gelişinin bir sebebi ve sorumluluğu olduğunu unutma. Ve gökten yıldız da toplamıya gelmediğine göre, yaşamış olmanın veya olabilmenin türlü vazifeleri vardır. Bunları yapmak mecburiyetindesin ve durumun ne olursa olsun, daha iyisini yapmıya çalışmalısın. Çok haris olmalısın insanlığa hizmet edebilecek arzuların için... Tanrıdan istemesini bilen insan, boş dönmez hiçbir yerden.

★

Karşılıksız verilen maddî ve mânevî her şeyin bir sadaka olduğunu unutma. Hâtıradan başka verilen şeyin karşılığını veremiyeceksen, kabul edip haysiyetini kendin çiğneme.

★

Kıskanç ve fesatsa bir insan onun selâmında bile bir zehirleyiş vardır.

★

İnsanlar, tıynetlerine göre değerlendirilirler. Faziletli insanlar vicdan hürriyetine sahip oldukları için, her şeyi hoş görürlükle karşılarlar. Onlar düşmanlarına bile hırsla bakamazlar ve acıma his-

sederler.

★

Talih kuşunun öksesi akıl ve fikirdir.

★

İnsanın ne doğması, ne de ölmesi, elinde değildir. Fakat doğup da aklı başına geldikten sonra ölünceye kadar insanca yaşaması elinde ve dirayetindedir.

★

Ağlıyan insanın gözyaşını hiç olmazsa cebinden çıkarıp vereceğin mendille sil.

★

Teselli etmesini bilen insan, teselisiz kalmaz.

★

Gönülden gelen bir emirle sevgiye düştüğünü hissedersen eğer, yücelmeğe başladığına da inan. Sevmek en ulvî bir histir.

★

Karanlık ve ışık arasındaki farkı nasıl gözlerimizle anlıyorsak, iyilik ve kötülük arasındaki farkı da yine bize bakışlar belli eder.

★

İlim sahibi olan bir insana hizmet etmek bile, ibadet yerine geçer. Çünkü ondan bu arada işitebileceğin sözler dahi feyizlidir.

★

Gururunuzu incitecek hiçbir şeyi, hattâ hediye de olsa, kabul etmeyin.

★

Bilmediğiniz bir kelimeyi öğrenmek, zikretmek kadar kıymetlidir Hak nazarında.

★

Kültürünüzü millî menfaatler uğruna harcamalı ve devamlı surette yine harcayabilmek, yani verebilmek için kazanmalısınız.

★

Deha denilen fikir üstünlüğüne sahip olanlar, çalışma ve kavramayı amaç edinmiş, inatçı bir karakteri olan insanlardır. Ve, deha da çalışmakla elde edilir.

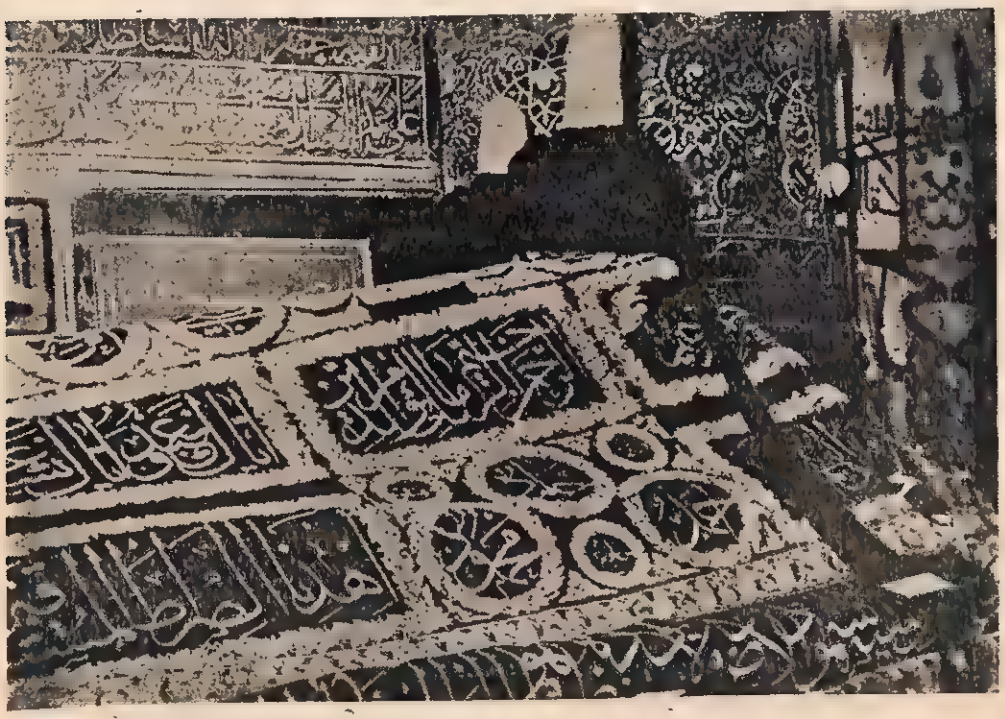

Mevlâna Celaleddin-i Rumî ve oğlu Sultan Veled'in sandukaları...
(Bedenlerinin kalıntıları bu sandukalar içinde olabilir. O, her fâninin değişmez kaderi... Fakat ya fikirleri? Ya bu sahifelerdeki gibi seslenişleri? Hangi akıl ve iz'an sahibi O'na «— Ö l m ü ş ...» diyebilir?)

Rus Çarının huzuruna çıkan herkes, artık, İstanbul ve Boğazlardan bahsediyordu...

Altıncı sayıda başladığımız ve İstanbul'la Boğazların Moskof'lara terkini kararlaştıran 1914 Rus - İngiliz - Fransız anlaşması üzerine Fransa'nın Petersburg Büyükelçisi Mösyö Paleologue'un hâtıralarını, üstad A. Cemalettin Saracoğlu'nun o devre ait vesika ve dökümanlarla tamamladığı yazı serisine devam ediyoruz. Bu sayıda, Fransız Elçisinin not defterini takip etmekteyiz ...

★ — **PARLAK ÜMİTLER :**

Çarşamba, 25 Kasım 1914 — Petrograd neşe ve heyecan içinde. Almanların Lodz ile Loviç arasında büyük kayıplar vererek kesin bir başarısızlığa uğramış oldukları ilân edildi. Alman birlikleri kendilerini bir çevirme çenberinden kurtarmak için mezbuhane gayretler sarfediyorlarmış.

Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi General Bielaief, Hariciye Nazırı Sazanof'a iki üç Alman kolunun şimdiden çenber içine alınmış olduğunu haber vermiş.

Perşembe, 26 Kasım 1914 — Sazanof neşesinden kabına sığamıyor:

— Lodz'daki zaferimiz mükemmel, nefis. Kesin ve şimdiye kadar Galiçya'da elde ettiğimiz başarıların hepsine tekabul edecek kadar tam ve mutlak diyor. Bu haberi resmen neşretmek için, neticelerin tam mânasiyle elde edilmesi bekleniyor!

Hariciye Nezaretinden çıkıp, tam karşısında bulunan, Erkânı Harbiyei Umumiye Dairesine geçiyorum. General Bielaief de Sazanof'un sözlerini tekrar lıyor:

— Zafer, büyük bir zafer avuçlarımızın içinde ama Almanlar, kuzevde kendilerine bir yol açabilmek için Bereziny ile Striköf arasında nevmidane bir sekilde savaşıyorlar. İste bu yüzden dir ki, resmî tebliğlerimizde birliklerimizin üstünlük elde etmiş olduklarını ve Almanların ric'atlerini sağlamak hususunda büyük zorluklar çekmekte olduklarını belirtmekle yetiniyoruz. Kayıpları daha şimdiden muazzamdır ve kolordularından üçü, daha şimdiden çenber içine alınmışlardır. 150 bin esirin naklini temin için bu gece sabaha kadar çalıştım. Şahsen bu zaferin neticelerine büyük ümitler beni bağlıyor.

Şehirde de neşeyi, bütün simalarda farkedip okumak kabil. Kiliselerde halk dua ile meşgul.

Cuma, 27 Kasım 1914 — Bu sabah Sazanof'un çehresi dünkü kadar neşeli görünmüyor. Lodz savaşı hakkında kendisinden tamamlayıcı bilgi istedim, bana kaçamaklı cevaplar verdi:

— Bizim için bir zafer, itiraz kabul etmez bir zafer elde ettik ama, neticelerinden henüz kesin olarak bir haber alamadık. Zaten mücadele devam ediyormuş.

— Ya üç Alman düşman kolordusunun çevrilip çenber içine alınmış olmaları?

— Bu hususta hiçbir şey bilmiyorum.

— General Bielaief'e telefon edip sorsanız..

— Biraz evvel kendisine telefon ettim, onun da bu alanda bildiği fazla birşey yok; yalnız güney Polonya'da Karakovi'nin müdafaasını yapan Avusturya orduları dün püskürtülmüşler.

Cumartesi, 28 Kasım 1914 — Lodz civarında çember içine alınmış olan Alman birlikleri pek ağır kayıplar pahasına kendilerini kurtarmışlar. Rus ordularının manevrası son dakikada General Rennen Kampf'ın bir hatası yüzünden muvaffak olamamış, bu general, durumu iyi kavrıyamamış ve faaliyet göstererememiş. Erkânı Harbiye de bir tebliğ neşrederek ulasan mübalâğalı ve pek nikbinane haberlerin ihtiyatla karşılanması gerektiğini bildirdi.

★ — **HAYAL KIRIKLIKLARI**

Pazar, 29 Kasım 1914 — Rus Umumî efkârı gerçekten pek sinirli, çok hayalperest ve çok az realist. Lodz sa-

KARADENİZ KIYILARINDA

Harbin patlaması ile beraber, beklenen Rus saldırısına karşı, Karadeniz kıyılarımızda savunma tedbirleri alınmaya başlanılmıştı. Çanakkale'deki eski sistem toplar, Krup'dan alınan yenileriyle değiştirilirken, Karadenizdeki savunma mevzilerine de bunlardan konuluyordu. Klişemiz, yasak bölge haline getirilen Boğazdışı kıyılarımızda bu toplardan birisini gösteriyor.

vaşları etrafında yanlış yola sevkedilmiş olmasından memnuniyetsizliğini belirtmesi pek tabiîdir. Fakat hayal sukutunun derinliği içinde Almanların büyük bir hezimetten kendilerini kurtarmış bulunmalarına rağmen, ne de olsa bir yenilgiye uğramış oldukları gerçeğini de unutmuş görünüyorlar. Her tarafta kötümser mütalâalarla karşılaşıyorum, yorgunluk ve ümitsizlik düşünceleri işitiyorum. Ya Hadangerde Almanlar muzaffer olsalardı ne olacaktı?

Çarşamba, 2 Aralık 1914 — Rus ordularının Lehistandaki durumları güçleşiyor. Lodz'un kuzeyinde, batı cephesinden (yani Fransız cephesinden) imdat kuvvetleri almış olan Almanlar, hissolunur bir üstünlük elde etmiş bulunuyorlar.

Ağır davranması, vaktinde harekete geçmemesi yüzünden 25 Aralıktaki mükemmel çevirme hareketinin boşuna çıkmasına sebep olan General Rennen Kamvf kumandanlıktan azlolundu. Şu son on beş gün içinde Almanlar, sapasağlam 80 bin Rus askeri esir etmiş olduklarını iddia ediyorlar. Bu suretle Rusyada ruhî hâlet yüksek olmaktan çok uzak bulunuyor. Burada, Petrograd da etrafımda rastladığım kötümserlere Moskovada, Kief'te ve Odesa'da da sık sık tesadüf olunuyormuş.

Harp aleyhtarı Kont Wiette ve benzerleri bu ruh hâletinden faydalanmayı tabii ihmal etmiyorlar. Ve Fransız ordusunun hareketsiz kalmakta olduğunu dillerine dolamış bulunuyorlar. Lehistanda, Almanların Ruslara karşı

başladıkları geniş ve şiddetli hücumların sebebini bu hareketsizlikte buluyorlar. Kont Witte mutadı olan yüksek yüksek atıp tutmaları ve dudağından eksik etmediği şeytanî tebessümü ile:

— Fransızlar döğüşmemekte yerden göğe kadar haklılar. Madem ki Ruslar onların yerine kendilerini öldürtecek kadar budala davranıyorlar, herifler neden tatlı canlarına kıydırsınlar!. Deyip duruyor, etrafına zehir saçıyormuş.

Biz Fransızların maddî ve mânevî gayretlerimizi tebarüz ettiren birkaç yazıyı basında yayınlatmaya güç belâ muvaffak olabildim. Hiçbir Rus gazetesi, Çar ordularının, Avusturya Macarlar hariç, yirmi bir Alman ordusuna karşı savaşırlarken, Fransızları ve İngilizlerin karşılarında asgarî elli iki düşman kolordusu bulunduğunu belirtmek mertliğini göstermiyor.

Cumartesi, 5 Aralık 1914 — Lodz ile Loviç arasındaki boğuşma, bütün şiddetiyle devam ediyor; Ruslar düşman savleti karşısında dayanamıyorlar. Grandük Nikola, bu duruma rağmen, Silezyada ileri harekete devam kararında ısrar ettiğini, fakat erkânı harbiyesinin reisi General Yannuşkeviç'in münakale zorluklarını ve birliklerin yorgunluklarını ileri sürerek kendisine itirazlarda bulunduğunu bana bildirdi. Bu son beş hafta içinde, 280 bini Almanlara karşı olmak üzere, tam 590 bin asker kaybettiler.

Pazar, 6 Aralık 1914 — Ruslar, Lodz'u boşalttılar, şehre Almanlar girdiler. Bu kayıp, Moskof müttefiklerimiz için hissolunur bir yenilgi. Güney Doğuda, Karakovi'de Avusturya — Macarlar geriliyorlar.

Salı, 15 Aralık 1912 — Batı Galiçya da Ruslar, bütün hat boyunca Vistül nehrine doğru ric'at ediyorlar. Bu geri çekiliş Silezya'ya karşı taarruza geçmek plânını kesin olarak suya düşürmüş bulunuyor.

Cuma, 18 Aralık 1914 — Dün, Rus topçusunun cephanesizliğini duymuştum, bu sabah piyadenin tüfenk buhranı içinde kıvrandığını haber aldım. Hemen Harbiye Nezaretindeki Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine koştum, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi General Bielaief'den beni aydınlatmasını rica ettim. Pek çalışkan, çok haysiyetli ve vicdanlı bir asker olan mumaileyh bana durumu açıkça itiraf etti:

— İnsan kaybımız muazzam olmuştur. Sadece insan kaybı bahis konusu olsaydı, buna sür'atle çare bulabilirdik, çünkü tâlim görmemiş 800 binden fazla efradı cedidemiz var ama, bu askeri talim ettirmek için elde yeter sayıda tüfengimiz yok. Harp başladığı vakit, piyade silâhı ihtiyatımızı 600 bin tüfenk olarak biliyorduk. Daha doğrusu, bunun böyle olduğunu sanıyorduk. Grandük Nikola da bunu böyle biliyor, bizzat ben dahi böyle zannediyordum. Meğer caniyane bir şekilde aldatılmışız. Bugün silâh anbarlarımızın bomboş olduklarını görüyoruz. Bu kadar elîm bir konu etrafında daha fazla izahlarda bulunamıyacağımdan dolayı beni mazur görün.

Bu açığı önlemek için, Japonyadan ve Amerikadan bir milyon tüfenk satın alacağız ve millî fabrikalarımızda da ayda yüzbin tüfenk imaline çalışacağız. Fransa ile İngiltere de, belki bize birkaç yüz bin piyade silâhı ayırabilirler...

Topçu cephanesine gelince: Durumumuz daha az acıklı değildir. Gülle sarfiyatı bütün hesap ve tahminlerimizi aşmış bulunuyor. Harbin ilânında mermi depolarımızda 7,5 santimetrelik 5 milyon 200 bin şarapnelimiz vardı. Bugün bütün ihtiyatlarımız tükenmiş bir haldedir. Orduların günde 45 bin topçu mermisine ihtiyaçları var. Halbuki fabrikalarımızın günlük istihsali, taş çatlasa, günde 13 bin mermiyi aşmamaktadır. Bu miktarın Şubatın 15 ine doğru 20 bin mermiye ulaşabileceğini ümit ediyoruz. O tarihe kadar ordularımızın durumu yalnız müşkül olmakla kalmıyacak, tehlikeli bir hal alacaktır.

Yabancı memleketlere yaptığımız siparişler ancak Mart ayı içinde gelmeye başlıyacaktır. Bunlar da gelince, 15 Nisana doğru günde 27 bin güllelik bir stoka sahip olabileceğimizi sanıyo-

Dünya Ortodokslarının ebedî hâmisi olarak ilân edilen Rus Çarı Michael Feodorovich'in başındaki «takdis edilmiş taç», Birinci Dünya Harbinde Ruslar İstanbulu işgal etmiş olsa idiler, Ayasofya'da yapılacak merasimle, İkinci Nikola'nın başına konulacaktı ...

rum. 15 Mayıstan sonra da bu miktar 40 bin mermiye yükselmiş olacak...»

İşte Sefir Bey, size söyliyebileceğim bunlardan ibarettir ve emin olun ki, sizden hiçbir noktayı da gizlemiş değilim...

Açık ve mertçe konuşuşundan dolayı kendisine teşekkür ettim, birkaç not aldım ve nezdinden ayrıldım.

Cumartesi, 26 Aralık 1914 — Bir müddet evvel Kafkasya cephesini ziyarete gitmiş olan İmparator, bugün Rusya'ya avdet edib Moskova'da bir müddet kalmış. Moskovalılar hükümdarı çok candan karşılamışlar, içten gelen sevgi tezahürleriyle alkışlamışlar.

Şehrin bütün gazeteleri de bu fırsattan faydalanıp harbin, Almanlık ezilip yere serilinceye kadar, devamı lüzumundan bahsetmişler, içlerinden bazıları da zaferi elde etmek için, saman alevi gibi parlayıp hemen sönen heyecanla değil de sürekli ve şuurlu bir irade ile bu neticenin elde edilebileceğini belirtmişler.

İmparator, yanındaki maiyetine bir kaç defalar:

— Kendimi gerçekten milletimin kalbinde hissediyorum. Moskovada da teneffüs ettiğim hava, cepheninki kadar sâf ve ceyd!. Diye tekrarlamış.

★ — **HEP İSTANBUL !.**

Pazar, 27 Aralık 1914 — Moskovada Çarın huzuruna çıkan her ferd, kendisine hep İstanbul'dan bahsetmişler, hepsi de ağız birliği etmiş gibi:

— İstanbul'un ve Boğazların elde edilmesi, imparatorluk için hayatî bir kıymeti haizdir, Bosfor'un ve Çanakkalenin tarafsız bir hale konulması gelecekte yarım, piç, hattâ Rusya için tehlikelerle dolu bir hal ve tesviye sureti olacaktır. İstanbul bir Rus şehri olmalıdır, Karadeniz bir Rus gölü haline girmelidir!. Yolunda konuşmuşlar.

Harkof ve Odesa'dan payıtahta gelmiş olan bir Fransız fabrikatörü de, oralarda da aynı dille konuşulduğunu (yani oralarda da İstanbul'un ve Boğazların Rus olmaları gerektiğini) haber verdi.

Pazartesi, 28 Aralık 1914 — Rus umumî efkârında beliren iki cereyan, gün geçtikçe daha kuvvetle hissolunuyor: Bunlardan biri, parlak ufuklara, efsanevî fütuhata yani İstanbula, Trakya'ya, Ermenistana, Trabzona, İrana teveccüh ediyor; diğeri de aşılması imkânsız Alman kayalığı karşısında duraklayıp karanlık âkibetlere, kötümserliğe, iktidarsızlığa, kaza ve kadere boyun eğişe kadar dayanıyor.

Gelecek sayıda :

★ — **Rus Parlâmentosunda İstanbul ve Boğazlar için tezahürler başlıyor.**

★ — **Rasputin de İstanbuldan ve Ayasofya'dan bahsediyor.**

★ — **Aşırı ümidlerden sonra, hayâl kırıklıkları başlıyor...**

HÂFIZANIZI VE GÖZLERİNİZİ HAKEM YAPARAK CEVAP VERİNİZ:

Bu Kimdir ?

Yanda klişesini gördüğümüz zat, Millî Mücadelenin Hariciye ve İktisat Vekilliklerini yapmıştı. Sakarya'dan sonra da, beliren sulh ihtimallerini müzakere etmek üzere Paris ve Londra'ya gitmişti. Millî Mücadeleyi zafere götüren kabinede de Hariciye Vekili idi.

Lozan Anlaşmasını Hariciye Encümeni Reisi olarak müdafaa eden bu zat, daha sonra muhalefete geçti ve 1950 de mebus seçildi. Hâlen hayatta olan en kıdemli Hariciye Vekilidir.

Lütfen hafızanızı hakem yaparak cevab veriniz:

Bu Kimdir ?

Not:

Onuncu sayımızın «Bu kimdir?» sahifesindeki PAŞA, Millî Mücadelede Millî Müdafaa ve Dahiliye Vekilliği yapan, İstanbula millî kuvvetlerimizin başında giren rahmetli General Refet Bele'dir. Klişe kendisini Millî Mücadelenin ilk günlerinde cenup cephesi kumandanı iken göstermektedir.

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
Atatürk

TÜRK SECERESİ

(Secere-i Türk)

Yâdigâr Han Oğlu Ebûl' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

— 10 —

Cengiz Handan sonra, İslâmiyeti kabul eden Moğol Hakanlığını takip eden devrede, ALTIN ORDU devletinin Batı ucunu teşkil eden Kırım Hanlığının, yüz yıllarca Rusya'ya korkulu rüya yaşatan atlısı.
(Kiyef Knezliğinden Rus Çarlığına geçişi mümkün kılabilmek için Ruslar, Osmanlı Sarayına çeşitli yollardan tesir yaptılar ve Kırım atlılarını topraklarından çektirdiler. Oysa ki KIRIM, «İstihkâm» anlamına geliyordu: Slavlığa karşı Türklüğün istihkâmı... O yıkılınca, Pan-Slavizm şahlandı.)

★ — ÖĞÜTLER GÜNÜ'nün GELİŞİ:

Harzemşahlar Sultanlığının ünlü yiğidi Celâlettin'in savaş sırasındaki kahramanlığı Moğolları iyice çökertmişti. Celâlettin'in kısa süre içinde önceden kendi egemenlikleri içindeki ülkelerden derlediği bu askerle, Moğolların en usta savaşlar görmüş tümenlerini bozguna uğratması Cengiz Han'ı şaşırtmış, bu şaşkınlık içinde Harzemşahlar Arslanına karşı duyduğu hayranlık duygusu da artmıştı.

Savaşın en kızıştığı sırada Celâlettin çevresini saran Kalduk Noyan'ı bozdu, hattâ Han'ın otağına kadar sokuldu. Eğer Tuli Hanın çevresinde bin kişi kendilerini feda ederek bir ölüler duvarı kurmasaydı, Celâlettin, Moğul Hanını da orada bitirecekti. Celâlettin'in bu zaferi ile ünü bütün dünyaya yayıldı. Tuli Han, babasının gazabından korkarak: «— **Ben Celâlettin'i bu dünyada sağ bırakırsam, onun yüzümdeki aybının yasından ölürüm**» demişti.

Celâlettin bu utkusunun çevrede yarattığı etki ile yeni bir ordu hazırlamak için İrakeyn ve Maveraünnehr'in Moğul baskısına uğramamış yerlerine doğru çekilip gitti.

Artık Turan ve İran, tamamen Moğulların elinde idi. Bu sırada Hıtay'da ayaklanma çıktığı haberleri geldi. Cengiz hemen oğulları ile noyanlarını toplayıp onlarla kurultayın önüne çıktı, dedi ki:

«— **Celâlettinden başka karşımızda duracak kişi kalmadı. Hıtay'a Okaday Kaan gitsin, Çağatay Han da Sevüktekin soyunu yola getirsin. Ben öz yurduma dönmek isterim.**»

Okaday Kaan ile Çağatay Han, kendilerine verilen ödevi yerine getirdiler. Gelen yıl baharında Cengiz Han öz yurduna döndü. Moğul bayrağının dalgalandığı uçsuz bucaksız ülkelere, ilbaylar,

komutanlar ve darogalar seçe seçe Amu - Deryâ'dan geçip Buharaya geldi. Bura dan Semerkand'e geçti. Kıpçak çöllerindeki oğlu Cuci Hana şöyle bir haber iletti:

«— Sevgili oğlum... Çöl hayvanlariyle bir sürek avının özlemi içindeyim. Hassa yiğitlerinle yola çık, çöl hayvanlarını önüne kat, sür getir de bir süren avı yapalım.»

Cuci Han babasının buyruğunu hemen yerine getirdi. Babasına getirdiği armağanlar içinde yüzbin seçkin at var dı ki yirmi bininin rengi gök, yirmi bini doru, 20 bini kara, 20 bini çıpar, 20 bini kaplan rengi idi.

Artık Cengiz Han dünya yüzünde erişecek bir düzey kalmadığını anladı. Kendi yaptıklarının kendinden sonra göçmemesi için yolunda yürüyeceklerine öğütler verme gününün geldiğini anladı.

★ — CUCİ HAN'ın ÖLÜMÜ VE AVRUPA İÇLERİNE AKIŞ :

Cengiz Han, oğlu Cuci Han'dan Örgenç'e geldiği zaman, Okaday Kaan'a bağlı kalmasını istemişti. Cuci Han, yaşça daha büyüktü. Babasının buyruğuna karşı gelmeyi aklından bile geçirmedi amma, bu bağlanma buyrultusu ile kırıldı, yeni utkular **(zaferler)** peşinde kosarak yüreğinin kırgınlığını unutmak diledi. Yüce Tanrı da, kan dökücülükten hoşlanmıyan bu yiğit kisinin dileğini onayladı, Kıpçak, Rus, Bulgar, Macar illerini ele geçirme mutluluğunu ona bağışladı.

Bu akın pek kesin oldu. Bütün Ruslar bir araya gelmişlerdi. O yıllarda İsa dinini benimsemiş olan Rus halkının başında kara sakallı papazlar vardı. Keşişler, dört bölüdeki Urus **(Rus anlamına)** halkını kışkırtarak, yüreklerini alev alev hınçla beziyerek Cuci Han'ın önüne çıkardılar. Han, yüce Tanrıdan yüreğini dolduran bir ulu sesle dinledi ki, bu gelenler insanlığın yüz karasıdır. Hiçbir güzel ve övücü duygunun sahibi değiller... Deşt-i Kıpçağın batısında, Salanga suyunun önünde yedi gün yedi gece süren görülmemiş, duyulmamış, işitilmemiş bir vuruşma oldu. Ruslar, Türk-Moğollardan on misli çokluk idiler. Cuci Han dedi:

«— Birimiz on Rusu kırmazsa kolumuz yana gelmiyecek. Analarımız bizi bugün için doğurdu. Biz tüm acunu böyle pis bir ulustan sıyırmazsak bizden sonrakilerden tamu (cehennem) ağıtı bekliyelim.»

Savaşın evreleri **(safhaları)** nı anlatan Hoca Reşidüddin, eğer kaçan olmasa idi, Ruslardan eli silâh tutmuş hiç bir kimse kalmıyacağı ve eğer Cuci Han'ın yufka yürekliliği üstün gelmese idi yer yüzünde Rus adının bırakılmıyacağını söyler. Böylecesine Rus kırılmıştı ki, Cuci Han, salgın hastalıkların çevreyi sarmaması için Moğollara ölülerin tüm gömülmeden ileri yürünmiyeceği buyruğunu verme zorunda kaldı.

Artık ileri yollar açılmıştı. Türk - Moğol orduları yıldırım gibi Macar ovalarına kadar aktı. Yol üzerinde Bulgar Uruğu **(Bugünkü Bulgarların Türklüğü üzerinde Ebül Gazi Bahadır Han'ın soysop incelemesi vardır.)** da öne katılarak, yine Türk aslından olan Macarlar ayaklandırıldı, daha yukarılara akın hazırlığı yayıldığı sırada idi ki, bir ulakçı Mangıt çıka geldi: Cengiz Han, artık oğlunu isterdi .

Cuci Han, babasının hasta döşeğinde yattığını öğrenince hemencecik geri döndü amma, ölümün kime, nerede, ne zaman çarpacağı bilinmez... Yüce Tanrı, bunca utkular ve basarıları kendisine armağan ettiği Cengiz'e, en sevdiği oğlunun ayrılığının acısını tatmasını da öğretti: Cuci Han, yolda iken hastalandı, kısa süreli hastalıkla ecel onu dünyadan çekti, aldı. Ardında söylenilecek değerde nice nice üstünlük Türküleri bırakarak ölüler acunundan ölüm süzler acununa göç etti.

Bu kara haber, Han'a geldikte öylecesine ağladı ki, çevresindekiler saştılar, kaldılar. Kocadı mı insan yüreği yufkalaşır. Herkes anladı ki Han da artık bu dünyadan elini ayağını çekecektir. O da bu düşünce ile oğullarını ve noyanlarını toplayıp onlara dünya üzerindeki son öğütlerini verdi.

DAHA SONRA... **Cengiz'in devrinde Türk - Moğul Devleti, Türklüğe hâs sadelikler içinde idi. Şark'a doğru yayıldıkça İran ve Bizans âdetleri, bu sade hayatı, ihtişam, merasim, debdebeye boğmaya başladı. Altın Ordu Devrinde, HAREM teşekkül etmişti: Dünyanın dört tarafından Türk Hakanlıklarına «güzel kadın» akını başladı. Saray entrikalarının bu temel vasıtası, en hayatî mevzularda tesirini göstermeye başladı.**

Yukarıdaki Moğul minyatüründe, Sultan'a kahve ikram edilişini görüyoruz.

★ — ÜÇ IRMAĞIN ÇIKTIĞI YER:

Bu toplantı, Cengiz Han'ın töresini ve devletini dünya Hanlığı hâline getirmesinden sonra yaptığı en ulu Kurultay oldu: Oğulları, Oğullarının oğulları, Noyanları, bir oymak halinden çıkarak yüce bir hanlık olabilme yolunda kendisine hizmet etmiş olanların tümü toplanmıştı. Kafası son nefesine kadar eksiksiz işliyen Han, o ilk günlerde ve çetin zamanlarda yanından ayrılmıyan dost kisiler içinde kendisinden önce göçmüş olanların oğullarını ve torunlarını Kurultaya çağırdı, baş köşelere oturttu, konukseverlik gösterdi. Kendisi de pek iyiliğini gördüğü ve sonra da erkinden ürkerek gizlice öldürttüğü Gökçe'nin armağanı olan deve kalpağının üstüne Harzemşâhlar Sultanlığının som altun tahtını oturtarak üzerine çıktı. Bu alttaki ile üsteki birbirinden büyük değer farkı olan iki ayrı tahttı. Han, önce ona işmarlayıp söze başladı:

«— Şu ikisine bakın... Biri tahtın üzerine deri geçirilmiş, ötekisi arı altun... Değeriyle koca bir şehir yapmıya yeter. Amma Tanrı bana, bundan buna geçmemi bağışladı. Çünkü ben onun gösterdiği yiğitlik, uğraşma, didinme ve çaba yolunda gittim. Ülküm için tüm rahatlıklardan el çektim. İşte size en unutulmaz yaşama sınavı... Yüce işlere el ve gönül atacağınız zaman bunu hatırlayın, yeter....» dedi. Sonra onlara en aşılmaz ve kırılmız kuvvetin birlik ve beraberlik olduğunu söyledi:

«— Sakın birbirinize dünya işleri için incinmeyiniz. Biriniz gönlünüzde öte kisine karşı kırgınlık duyarsa hemen onu kökünden çıkarıp atınız. Çünkü gönül kırgınlığı öyle bir hastalıktır ki o, içerde durdukça yerinde yeşil bitmez,

iyiliğin sürgünü yeşermez. O zaman da pusuda olan düşman bunu sezinlenir, gelir, bu kırgınlığın üzerinde kendi dağıtıcı, ezici tohumunu eker. Ben artık aranızdan ayrılacağım. Benim yerime Okaday Kaan'ı Han yapınız, onun çevresinde toplanınız. Ben sizlere yasalarımı eksizsiz gediksiz gösterdim. Unutmayın ki, daha iyisini ve güzelini buluncaya kadar yürütülenleri tutup değiştirmek aklın yolu değildir.»

Bu sırada Tangut İlbayı Şidorku ayaklanmıştı. Cengiz Han ona haber iletmiş, kendisini bağışlıyacağını, yalnız yanına gelip elini öpmesini, bağışlık dilemesini istemişti. Şidoruk da yola çıktığını bildirmişti. Han dedi ki:

«— Ben bu adamı Onbaşı iken böylece Noyan yaptım. Bir insanın yüreği temiz olmazsa, kafasının içindekinin hiç değeri yoktur. Benim döşekte ölümle yüzyüze olduğumu bildiği halde yediği ekmeği, gördüğü iyiliği çiğnedi. Böylesinden hayır gelmez. Ben öldüğüm zaman ölümümü ulusdan saklayın, gizli tutun. Şidork gelince çevresindekilerle beraber bir şölen sonunda onu öldürün, sonra ölümümü halka bildirin. Ak Sakallar bilirler: Borhan Kaldun dağlarının birleştiği yerde bir büyük ağaç vardır. Ben gençliğimde orada hem avlanır, hem de bugünleri düşümde görürdüm. Orada bana Yüce Tanrı gideceğim yol için yüreğime erk ve kudret verdi. Beni oraya gömün. Şimdi size dediklerimi tekrarlayın ve and için. Ben ancak böyle olursa rahat gözlerimi kapar, size hakkımı bağışlarım!»

Oğullar ve Beyler, gözleri yaşlı, yürekleri kısılmış olarak Han'ı dinlediler. Savaş boylarında gözünü kırpmadan nice nice ölümleri yenmiş olan yiğitlerden birçokları bu sözlerden ağlar olmuştu. Hepsi, Han öldükten sonra Okaday Kaan'ı HAN bilip çevresinde toplanacaklarını, ne buyruğu olursa onu söz etmeden yerine getirileceğini tekrarladılar, and içtiler. Yıl 614 idi. Ramazanın on dördüncü günüydü. Cengiz Han, Kurultaydaki tahtından indi, Hıtay'lı ustaların duvarlarını işlediği sarayına çekildi, yatağına uzandı, son olarak bir kımız içti, yanına kimseyi istemedi, kimbilir belki yetmiş üç yılı bulan ömrünün olup bitenlerini gözü önünden geçirmek istedi. Güneş batıncaya kadar kimsenin odasına girmemesini buyurdu. Güneş batınca, kapının önünde bekliyenler, dayanamadılar, içeri girdiler: Acunun görebildiği Hakanların en yiğidi, yaşama kuşunu ten kafesten uçurmuştu: Domuz yılında doğmuş, domuz yılında tahta oturmuş, domuz yılında göçmüştü. Türklerde Domuz, kuvvet ve döleni (azim, irade) anlatırdı.

Borhan Kaldun sıra dağlarının birleştiği yerde tüm vakit yeşil olan, kışın karlarla dolduğu zaman bile dağlarındaki yeşilliğin kaybolmadığı o ulu ağacı buldular. Buranın çevresinde coşkun sular vardı, Onan, Kerolan, Tula ırmakları buradan çıkar, çevreye canlılık verirdi. Cengiz Han oraya gömüldü. Günler, haftalar, aylarca acunun dört yanından başsağlığına kurullar geldi. Burası artık, Hanların ve Beylerin dünyadan el ayak çektikleri zaman birleştikleri yer oldu. Herkes oraya bir fidan dikti. Kısa zaman sonra ağaçlar öylece sıklaştı ki, ok işliyemez oldu. Cengiz Han, ağacı ve yeşilliği pek severdi. Savaşlar sırasında şehirlerin yıkılması, yanması, insanların öldürülmesinden çok ormanların yakılmasına kızardı. Yasasına orman yakanlar için ölüm cezası koymuştu. Bunlar, yaktıkları ağaçların dibinde öldürülürler, bağırsakları yanmış ağaç kütüklerinin çevresine sarılır, öylece bırakılırdı. Borhan Kaldun'a yüz yıla varmadan yeni bir ad bulundu: **Han Mezarlığı** denildi.

Böylece yüce bir hanlık kuran kişinin adından kendisini utkulara götürmüş bir «yasa» sı vardı. Bu «yasa» nın özü Türk Hanlıklarının göçme sırasında, yok yok, burada göçme sözü doğru olmadı, birbirini kovalama ve birbirinden ulusa ödevlerini başarma sırasında elden ele aldıkları töreleri daha da düzenliyerek meydana koyduğu yasalar, Hanın ölümünden sonra Okaday Kaan'ın buyrultusu ile bir bir yazıldı. Gelecek sayıda, Ebül Gazi Bahadır Han'ın ifadesiyle bu yasaları dinliyeceğiz.

Büyük Zafer ve Nureddin Paşanın plânı

Birinci Ordu Kumandanı

Mesta - Karasu

hattını işgal hazırlığında idi...

★ — **BİR SORUNUN CEVABI :**

İzmir'in kurtarılışından sonra, Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa ile, Erkân-ı Harbiye arasında bir görüş anlaşmazlığı olduğu söylenegelmiştir. Bunun aslı ne idi?

Başından sonuna kadar, belirli bir görüşün hâkimiyeti altında hazırlanmış olan Türk taarruzunun böylesine ayrılık ifade etmesi mümkün mü idi ve ihtilâfın sebebi ne idi?

Şurası muhakkaktır ki, vatanın en karanlık günlerinde, ancak birkaç ümid ve imkân sahibinin kafasında ve vicdanında yer alabilen **Misak-ı Millî hudutları**'nın, stratejik, etnik, geopolitik gerçeklere göre mevziî de olsa, gözden geçirilmesi, hâdiselerin sürüklediği hakikat olmuştu. Nurettin Paşanın «ne istediği» aşağıda okuyacağımız şahsî hâtıranın metni içindedir. Hâtıranın sahibi, rahmetli kumandanın itimad ve sevgisini kazanmış sayın Muharrem Giray'dır.

Kendisini dinliyelim:

★ — **MESTA - KARASU HATTI**

Birinci Ordu Kumandanı Nurettin İbrahim Paşa, ordusu ile girdiği İzmiri düşmandan temizledikten sonra, Trakya'ya geçmek üzere, İzmit'e gelmiş ve ordumuz karargâhını da oraya naklet-mişti.

Beni bir akşam yemeğine alıkoyan merhum, yemekten sonra ordu karargâh erkânının da geleceklerini söyledi

Rahmetli Nurettin İbrahim Paşanın, bu sahifelerdeki dikkate değer hâtıranın sahibi sayın Muharrem Giray'a zaferden sonra İzmit'te İstanbula giriş hazırlığı günlerinde «— Muharrem Beyefendiye» ithafiyle verdiği fotoğrafı.

(Sadece, vatanına hizmeti, hiçbir fâni ve şahsî hisse bağlı kalmadan, bir insan takatinin son gücü içinde başarabilmiş bir hayatın sahibi ...)

ler ve benim İstanbuldan getirdiğim haberlerden başka gruplardan gelen raporlarda yeni ve önemli bir haber olup olmadığının inceleneceğini de ilâve ettiler. Kendisi akşam yemeklerine pek rağbet etmez, ekseriya çay ve hafif çerezlerle yetinirlerdi, yine öyle yaptılar. Ben karşılarına oturarak yemeğimi yedim. Bana ayrıca iğtinam edilen sigara

ve çikolatalardan da ikram ettiler. Yemekte hep (Trikopis) in nasıl esir edildiğini anlattılar. Yemekten sonra ordu kurmay başkanı Şefik Paşa, Topçu Kumandanı, Levazım Reisi ve İstihbarat Müdürü Yarbay Rahmi (Babaeski) Bey ve daha birkaç büyük rütbeli erkân geldiler, gruplardan gelen istihbarat da incelendi ve şu neticeye varıldı: Düşman, Trakya'ya geçirebildiği firarî ve bozgun askerden üç, dört fırka teşkil ve teçhiz ederek hudutlarımıza yığmıştır. İstanbul müstevlileri ise işgal kuvvetlerini, nakliye gemilerine yüklemek üzere, hazır bulundurmakta imişler.

Nurettin Paşa, istihbarat hakkındaki düşünce ve kanaatler birleştikten sonra, aynen şu sözleri söylediler:

— Fesübhanallah, ne garip tecelli, ya ben geç kaldım, yahut Ankara acele etti...

Merhum Paşanın bu sözleri, toplantıda bulunanların üzerinde bir bilmece tesiri yaptı. Hepimiz bu bilmeceyi çözebilmek için birbirimizin yüzüne bakıyor ve birbirimizden medet umuyorduk. Nurettin Paşa, hepimizin yüzünde ayrı ayrı göz gezdirdikten sonra, bu bilmeceyi yine kendisi çözdü:

— Tarihin şimdiye kadar kaydetmediği iki hafta gibi en kısa bir zamanda, vatanı müstevlilerden kurtararak düşmanı kâmilen denize döken ve daha hızlı bir yürüyüşle, İzmir'den İstanbul cephesine dönen ordumuzun, birkaç gün dinlenmek hakkı değil miydi? Ben de onlara kısa bir müddet için istirahat vermiştim. Fakat aradan henüz on iki saat bile geçmeden, aldığım bir emirde, burada kalmaklığım ve ileri hareketine devam etmemekliğim bildirili yordu. Halbuki benim kararım da tamamen bunun aksi idi. Büyük Zaferin verdiği neşe ile yorgunluğunu değil, hattâ hastalığını bile unutan ordumla, hiç durmadan Trakya'ya geçmek ve Mesta - Karasu hattını tutmaktı, dediler...

Hepimiz çok müteessir olmuştuk. Salonda derin bir sessizlik başlamıştı ve o hüzünlü hava devam ediyordu. Nihayet çaya çok meraklı olan Paşa yaverine, (1) misafirlere çay ikram edilmesini rica etmek suretiyle bu havayı dağıttılar.

Çaylar içilirken, yazı masasının çekmecesinden çıkardıkları, İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendiye yazdıkları mektubun örneğini bana vererek, okumaklığımı emrettiler. Salonda bulunan ordu erkânı, okumaya başladığım mektubu göz kırpmadan dinliyorlardı. Mektup nihayetlenirken, Paşanın ölümünden sonraki temennilerine ait olan,

«Maruzatıma şurada nihayet verirken, tul-ü emel ile meşhun olan beşeriyetin aciz ve zaafını bana bir kere daha hissettiren bir arzuyu arz edeceğim. Mübarek İzmir'de inşa olunacak câmi-i şerif ve mekteple, müştemilâtının bir kenarında iki arşınlık bir toprağa tasaruf etmek, emr-i hak vukuunda oraya defnolunarak cesed ve ruhumla, din ve vatanın o ulvî kapısında haksız ve muhteris Garba karşı mânevî ve ebedî nigehban olmak...» bu cümleler hepimizi birden coşturdu ve ağlattı, salon yine hüzünlü bir hava ile dolmuştu. Misafirlerden bazıları müsaade istiyerek ayrıldılar.

Rahmetli Paşanın yanında Levazım Reisi Baki Bey, İstihbarat Müdürü Rahmi Bey, yaver Hamdi Bey, bir de ben kalmıştım. Merhum Paşa, Rahmi Beye:

— Rahmi Bey, sizden bir dosya rica etmiştim getirdiniz mi? Dediler, Rahmi Bey:

— Getirdim efendim. Deyince, Paşa merhum okumasını emrettiler. Rahmi Bey evrak çantasından kırk elli yaprak lık oldukça büyücek bir dosya çıkararak dosyanın ilk kâğıdı olan ihbarnameyi okumaya başladı. İhbarname şöyle yazılmıştı:

Birinci Ordu Kumandanlığı makam-ı âlisine :

Maruzdur:

On beş, yirmi günden beri, ordu kumandanı Paşa Hazretlerinin etrafında ve ordu kumandanlığı yaverlik odasiyle sıhhiye reisliği ve muavinliği makamlarında dolaşan ve sık sık İstanbula

---

(1) Emekli General Hamdi Koyutürk

ÜÇ KUMANDAN **Yukarıki klişede, Büyük Taarruzda, en çetin vazifeyi omuzlarında taşıyan Birinci Ordu'nun üç muzaffer ve değerli kumandanını görüyoruz. Ortadaki, Ordu Kumandanı Birinci Ferik (Orgeneral) rahmetli Nurettin İbrahim Paşadır. Asîl bir soysop sülâlesinin, vatana unutulmaz hizmetler yapmış bu necib evlâdının sağında, daha sonra Berlin Büyük elçisi olan Kemalettin Sami Paşa, solunda zaferden sonra İstanbul kumandanı olan Şükrü Naili Paşa görülüyor. İkisi de, Birinci ordunun iki kolordusunun başında, düşmanı denize döken o misilsiz ilerleyişin öncüleri idiler. Bugün üçü de aramızda değil ve üçü de tarihin sinesinde ... Aziz hâtıralarını minnetle tebcil etmek vazifesi, kadirşinaslık duygumuzun tazelenmiye değer hâtırası olmalıdır.**

gidip gelen orta boylu, yuvarlak çehreli, sarışın, altın gözlüklü ve yeni terhis olunmuş bir ihtiyat zabiti dolaşmakta ve hattâ kumandan Paşa Hazretlerinin hususî ikametgâhlarına da girerek gece otele dönmektedir.

Bir İngiliz casusu olması ve hafazanallah kumandan paşa hazretlerine suikastte bulunması kaviyyen melhuz bulunduğundan, bu şahsın tevkifine ve hakkında takibatta bulunulmasına emir ve müsaade buyurulmasını ehemmiyetle arzeylerim efendim...

Polis Komiseri: Ali

İhbarnamenin okunması biter bitmez, rahmetli Paşa, yüzüme bakarak:

— Bu zat acaba kim? Dersiniz... dedi, ben hiç tereddüt etmeden:

— Bendenizim Paşam... Dedim. Rahmetli Paşa, kaşlarını kaldırarak:

— Amma da yaptınız ha... Sahi mi? Diyerek bana takıldılar ve Rahmi Beye de:

— Rahmi Bey, lütfen devam eder misiniz? Diyerek evrakın okunmasını emrettiler. Rahmi Bey:

— Efendim, bu ihbarname acele tahkiki işaretiyle Ordu Erkânı Harbiye İstihbarat Şubesine havale buyurulmuş ve gizli bir surette yapılan tahkikat ve komiser Ali Efendinin alınan ifadesi sonunda, ihbarname eşkâli bildirilmiş olan zatın Kocaeli mülga tetkik heyetleri müdür muavini Muharrem Bey oldu-

ğu anlaşılmıştır. Mumaileyh, millî kuvvetlerin ilk teşekkülünde Kocaeli ve havalisi Kuvay-i Millîye Kumandanı Eşref Kuşçubaşı Beyin müfrezesine iltihak ederek o günden zaferin tahakkukuna kadar muhtelif harekâtta ve Yozgat isyanının tenkilinde ve bilâhare Garp Cephesi emrinde teşekkül eden (G. P.) teşkilâtının muhtelif müdürlüklerinde ve mürettep kolordu emrinde bulunduğu ve zaferin tahakkuku ile Muharrem Beyin de terhis olunduğu ve halen Ordu İstihbaratı ve Millî Emniyetçe verilen vazifeleri fahrî olarak yapmakta bulunduğu neticesine varıldığı... şeklinde evrakın sağ köşesine iliştirilen tahkikat özetini okumuştu.

Bu özetin okunması esnasında rahmetli Nurettin Paşa da, biyık altından gülümsiyerek bana bakıyorlardı. Okuma sona erer ermez, Paşa gayet tatlı ve müşfik bir sada ile:

— Bu tahkikattan gücenmedin ya... Bu zat neden sonra, belediye oteli müstecirlerini de ihbar etti. Zavallı çocuk, 4 üncü Fırka Kumandanı Şehid Nâzım Beyin kardeşi ve bizim Salih Beyin (1) de yaveri imiş. Bu komiser hakkında da ben tahkikat yaptırdım. Selânik Merkez Kumandanı ve Enver Paşanın eniştesi olan Nâzım Beyin maiyetinde inzibat çavuşu iken polis yazılmış ve ikinci komiserliğe kadar yükselmiş. Bu zatın ordu mıntakasından uzaklaştırılmasını istedim. Kendisine imâen dahi olsun, bir şey söylemeyin, kimsenin kırıldığını istemem.. dediler.

★ — AYRILIŞ HAZIRLIĞI İÇİNDE İDİLER :

Ben de ertesi günü, erkenden İstanbula gideceğim için, bir emirleri olup olmadığını sordum, tatlı ve müjdeli haberler getirmekliğimi temenni ettiler.

İstanbuldan, İzmite dönüşümde, iyi haberler getiriyordum. Müstevliler, Gebze'de tesis olunan işgal hattı boyundaki ağırlıklarını İstanbula naklettikleri ve bu işin tarafımızdan farkına varılmaması için de üstlerine muşamba çekilmiş kamyonları gece karanlığından istifade ederek şafaktan evvel sevkettikleri idi. Bu kamyonlar aynı tertiple gündüz Gebze'ye geri çevriliyorlar ve bu suretle aldatma yaptıklarını sanıyorlardı. Şu anlaşılıyordu ki, müstevliler işgal mıntakasını boşaltacaklar ve vapurlara atlıyarak birdenbire çekilip gideveceklerdi.

İstanbuldaki azınlık unsurlarının da taşkınlıkları tavsamış, başlarını önlerine eğmeğe başlamışlardı. İstanbula girmek üzere hazırlıklarını yapmakta olan (Ejder) in yani Birinci Ordunun şakası olmadığını İzmir'den kaçıp kurtulmıya muvaffak olan kılıç artıklarından öğrenmişlerdi.

İzmite döndüğüm vakit Ordu Kumandanımızı, çok meşgul bulunduklarından, ancak akşam ziyaret edebilmiştim. Pek keyifli ve neşeli göreceğimi zannettiğim rahmetli Paşayı, düşünceli ve müteessir buldum. Sebebini sormaya vakit bulamadan bu durumu kendileri açıkladılar:

— Geç kaldık efendim, geç kaldık... Bütün projelerimi değiştirmeğe mecbur oldum, demiri tavında döğecektik, ben İstanbula istediğim şekilde giremiyeceğim gibi, Garbî Trakya'yı da kurtaramıyacağım. İşte Ankara ile anlaşamadığımız asıl nokta da bu ya... dediler.

Ordu yeni bir harbe girecekmiş gibi hazırlanmaya başlamıştı. Her tarafta aynı çalışma göze çarpıyordu. Birkaç gün sonra büyük bir manevra başlıyacaktı. Başkumandan Paşa ile Kâzım Karabekir Paşanın da manevralarda hazır bulunacakları haber alınmıştı.

Manevralar başlamadan bir gün evvel, Kumandan Paşanın yaverlik arkadaşı olan Abid Süreyya Bey (2) Paşayı ziyarete gelmiş ve öğle yemeğine çağırılmıştık. Abid Süreyya Bey, Beyoğlunun meşhur şekercilerinden aldığı konyaklı çikolata kutusunu kâtibi Nuri Beyin e-

---

(1) Eski Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak.

(2) Başkâtip Süreyya Paşanın oğlu ve merhum (Abid) efendinin damadı olan Ihsan Abid Bey çok genç yaşında rahmeti rahmana kavuşmuş, asîl ve çok kibar bir üsteğmendi.

linden alırken, Paşanın istihzalı bakışlarından durumu çabuk kavrıyarak, hemen şu izahatta bulundu:

— Paşam, konyaklı çikolatayı, zatı âliniz için değil, misafirlerinize ikram edilmesi için getirdim, sizin için konyak sızı da var... dedi. Paşa da hemen şu iltifatta bulundu:

— Kibarlık cibillîdir beyim. Zahmetlerinize teşekkürler ederiz... dediler. Rahmetli Paşa ne içki, ne de sigara kullanır, diğer mükeyyifata da iltifat etmez di. En büyük zıddı da hediye idi. Pek samimî veya yakini olanlardan, maddî kıymeti olmamak şartiyle ufak şeylere ses çıkarmazdı.

Abid Süreyya Beyin ısrarı ve Paşa merhumun müsaadeleri üzerine, manevralardan önce İstanbula dönmüştük. Manevraların İstanbulda haber alınması üzerine, işgal kuvvetlerinden mühim bir kısmının daha yola çıkmasını sağlamış, Haydarpaşa garında işgal kuvvetleri pek azalmış, Beyoğlunda pek çok dolaşan kollarında kırmızı band bulunan bir polis ve iki neferden müteşekkil devriyeler de hemen hemen kalmamıştı. Memleketin hakikî sahiplerine iadesi artık bir gün meselesi olmuştu.

★ — ORDU, İSTANBULA GİRMEYE HAZIRLANIRKEN...

Manevralar başlamıştı, İzmite dönmek için İbrahim Bey adında bir arkadaşımla köprüden Haydarpaşa vapuruna binmiştik, vapur Haydarpaşadan sonra Kadıköyüne de uğrıyacağı için, çok kalabalıktı. Güverteye çıkmıştık, fakat güvertede bile ayakta duracak yer yoktu. Kadınlara mahsus paravanın önünde, (İtilâf zabitanına mahsustur) tabelâsiyle ayrılmış iki sıralı banklarda kimseler yoktu, yalnız bir tek adam, o da gezinı yor ve eldeki tenis raketini sallayıp duruyordu.

İbrahim Bey önde, kalabalığı yararak, ilerledi, ben de onu takip ediyordum. Kapısında tente bezinden yapılmış iki taraflı perde bulunan bu memnu mıntakaya biz de girdik. Bizden önce de iki Türk genci girerek bankın sağ nihayetine oturmuşlar. Biz de perdeli kısmın yanına oturduk. Müstevlilere mensup bir subay olduğunu anladığımız bu sivil şahıs elindeki raketle kalabalığın arasında bulunan, kolu kırmızı bandlı iki polise işaret ederek, yanına çağırdı, polislere başlarında fes bulunan iki genci göstererek, ingilizce bir şeyler söyledi. Polisler derhal iki gencin yanına giderek, işaretle oradan kalkmalarını anlattılar. Gencin birisi hemen cebinden biletini çıkararak gösterdi, diğeri polislerin emrine uyarak oradan kalkmak taraftarı idi. Arkadaşı, mütemadiyen korkaklık göstermemesini ve kendisiyle hareket birliği yapmasını ısrarla söylüyordu. Nihayet ecnebi polis, gencin yakasından tutarak kaldırmak isteyince arkadaşım İbrahim Bey fransızca:

— Çek elini... diye sertçe bağırdı! Bu sırada kalabalığın arasından yaşlıca bir zat, yalvaran bir sesle:

— Yapmayın evlâtlarım, şurada bir kaç gün kaldı, sabırlı olun, mütecaviz bizden olmasın... Diye yalvardı. O esnada yerde sürünerek gelen beş on kişiye gözüm ilişti, bunlar askerî tıbbiye okulu öğrencileri idi, bize yardıma geliyorlardı. Bunu görünce ben daha ciddî bir duruma geçerek, polislere gelenleri gösterdim ve neticenin kötü olacağını anlatarak hemen savuşmalarını söyledim. Oradaki sivil subayı da yanlarına alarak kalabalığın arasına daldılar, Haydarpaşaya da yanaşmak üzere idik. Yerde sürünerek gelen ateş parçası Tıbbiyeliler ayağa fırlıyarak kapının yanlarında sallanan perdeleri ve üstünde asılı olan tabelâyı koparark denize attılar ve firar eden polislerin arkasından ilerlediler amma, polisler yan kamaralarının üstündeki davlumbazdan iskeleye atlıyarak çoktan sıvışmışlardı.

İzmite vardığım vakit, manevra bitmiş ve Başkumandan Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa da avdet etmişlerdi. Ordu Kumandanı Paşa, İzmit'in imar projesi üzerinde meşgul olmıya başlıyarak sahil kısmı ve ana caddenin düzeltilmesi için istimlâk işleri üzerinde incelemeler yapıyorlardı. İzmit'te kaldıkları müddetçe bu imar plânını, imkân nisbetinde, tatbike çalışmışlardı.»

MİLLİ TASARRUFUN SENBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

«Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perişanımıza..»

★ — **BİRİNCİ HÂDİSE:**

Altı yüz yılı aşan son İmparatorluğumuzun hayatında, en dikkate değer hâdiselerden birisi, **KIRIM HARBİ**'dir: Ortodoks Kilisesinin, putlara tapan Rus halkını Hristiyan ve kendi mezhebine bağladıktan sonra **ÜÇÜNCÜ MUKADDES ROMA** devleti adını vererek Hilâle karşı Salibin mücadelecisi haline soktuğu bu ülke, on yedinci yüzyıl ortasında, Altın - Ordu hâkimiyetinin son temsilcileri olan Kazan ve Esterhan Hanlıklarını yıkmış, Orta-Asyaya sarkmış ve birbirini kovalıyan gafletler sonucunda, kendisi için korkunç rüya olan Kırım Türk Hanlığını da ezmişti. Bütün Hristiyan âleminin zevk ve gururla takib ettiği bu «**Haçlılar Yürüyüşü**» bir tek defa, karşısında, iki büyük Batılı Devleti buldu: Fransa ve İngiltereyi!... 1854 - 1855 Kırım Muharebesinin, bugün de, üzerine dikkatle eğilmemizi gerektiren mânası vardır.

Tanzimat'ı ilân ve şartlarını kabul ederek, **Batılı Hayat**'a yönelmemizin ilk onbeş yılı içinde, Avrupa'ya, bu gidişimizin samimiyetini kabul ve tasdik ettirmiş idik: Mustafa Reşit, Mehmet Emin Âli, Keçeci Zâde Mehmed Fuad Paşalar gibi giriştikleri ıslahata kafa, gönül leriyle bağlı değerli devlet adamlarımızı, genç Padişah Abdülmecid'in iyi niyeti tamamlıyordu. **Şark Meselesi** denilen ve asıl ülküsü bizi **Asyaya sürmek** olan yeyedibaşlı derdin asıl yaratıcıları da anlamışlardı ki, dinî duygularla genişleme ve Müslümanlığın fetihler silâhı olma siyasetinden sıyrılıp, yaşama düzeni bakımından Batılı sistemi benimseme şartı ile Türklük, Balkanlar ve Orta-Doğuda barış ve nizam kuvvetidir. Kaldı ki, sahibi olduğumuz İstanbul ve Boğazları ile, maddî manevî hâkimiyetimizin altındaki çeşitli ırk, dil ve dinlerin yaşadığı karmakarışık ülkelerde biz, müsamahalı ve geniş yürekli **jandarma kuvveti** vazifesi görüyorduk: Bugünkü dünyaya bakınız... Kan ve ateş içinde olan, devamlı sükûna kavuşmamış neresi varsa, bizim idaremizde olduğu zamanlar, huzur ve saadet içinde idi. Neden? Çünkü onlar **kan vergisi** vermiyorlardı: Sudan vahalarından Kalmuk bozkırlarına, Yemen çöllerinden Macar ovalarına, Akabe körfezinden Elbruz'un karlı tepelerine kadar, kurduğu nizamın sadık ve fedakâr bekçiliğini Türk, bizzat kendisi yapıyordu.

Kırım Harbinde Batılı iki büyük devlet, İngiltere ve Fransa bu gerçeği kavramanın menfaatleri içinde bize ellerini uzattıkları zaman, böylesine bir savaş için hazırlığımız yoktu, hazinemiz boştu ve iktisadî kriz almış yürümüştü. Kendi gemileri içindeki askerlerini, kendi yiyecek ve giyecekleri, kendi silâh ve malzemeleri ile birlikte Karadenize geçirdiler. Çetin ve uzun süren savaşla, Rusya, dize gelip barış isteyince, Moskof çizmesinden kurtulmuş Türk - Kırım'ı yine onlara bıraktık ve geri döndük: Çünkü zafer, yalnızca bizim değildi... Biz bu zafer için en cömert kanı dökmüştük amma, zaferi sağlıyan silâh da, para da, malzeme de «bizim» değildi: Zaferlerin anlamı ve değeri değişmişti.

İşte asıl hâdise o zaferin pesi sıra vukua geldi: Müttefiklerimiz, ellerinde fazladan kalan yiyecek ve giyecek maddelerini bize «**hibe = armağan**» etmek istediler. Çünkü sıkıntı içinde olduğumuzu biliyorlardı. Bilmedikleri bir şey vardı: Haysiyetimiz...

Nâzikçe reddettik..

Sonunda, Âli Paşanın dehâsı, bir «formül» buldu: Ekmeklik un sıkıntısında olan İstanbul'a, Eflâk-Buğdan **(bugünkü Romanya)**dan zahire geldi, müttefiklerin elindeki hububat stokları Rumenlere devredildi. Çünkü, bu çöküş günlerinde de Osmanlı Türklerinin, ya-

bancı unuyla ekmeklerini yuğurmayı haysiyet kırıcı sayan izzet-i nefisleri vardı.

★ — İKİNCİ HÂDİSE:

İkinci hâdise, şahsî değeri ve kıymeti, aklımızın ve vicdanımızın tasdikinde olan bir «**büyük kişi**»den gelmiştir: Şair, edib, fikir ve politika adamı Abdülhak Hâmit Tarhan'dan...

Hâmit, 1867 de, yani 97 yıl önce, Rusların bizden 1828 savaşında aldıkları, Karadeniz kıyısındaki Pöti şehrinde konsolos olarak vazife görüyordu. Üstadı Namık Kemal Kıbrıs'ta sürgündü. Hâmit, Namık Kemal'e bir mektubunda şöyle der:

«— **Burada tahammül edilmez yokluklar içinde vazife görürken, bir tek, tesellim var: Moskoflar bizden geri... Her bakımdan geri..**»

Sene 1964... Rusya, kolunu ancak Amerikanın bükebileceği bir «**Cihan Devleti**» olarak, dünyaya sığmıyor ve fezaya el atıyor. Doksan yedi sene önce, görüşü ve teşhisi müsbet bilginin ve kişilik şahsiyeti tarihin tasdikinde olan bir kafa ve ruh adamının «— **Her bakımdan bizden geri...**» dediği Rusya!..

★ — ÜÇÜNCÜ HÂDİSE:

1952 yılı sonbaharı idi. Yazdan kalmış bir ikindi üzere, Atatürk'ün Umumî Kâtibi, eski Moskova Büyükelçimiz, Türk Tarih Kurumu Başkanı rahmetli Tevfik Bıyıklıoğlu ile Kızıltopraktan Kadıköye doğru yürüyorduk. Yoğurtçu Parkının ilerisinde, bir mağazanın önüne sıralanmış uzun bir kuyruğa rastladık: Amerika'nın, İkinci Dünya Harbi Ordu konserve gıda stoku fazlasından dondurulmuş tavuk ve hindileri, Et Balık Kurumu bedeliyle satıyordu. Üstelik bu artık yiyecekler, Türkiyenin fakir halkına dağıtılmak üzere «**hibe = armağan**» edilmişti: Tıpkı, 1854 - 1855 Kırım Savaşında olduğu gibi... Fakat 1952 de Türkiye'nin kaderi, **Tanzimat Ricâli** çapındaki şahsiyetlerin elinde değildi: Zaten, «**o halk**» da yoktu: Bu sebeble, bu hediyeden bir haysiyet muhasebesi yapabilecek ne idare eden, ne idare edilen kalmamıştı ortada.. Tam tersine, devlet radyosu, basın, kulak gazetesi, Amerikanın **dondurulmuş et fazlasını bize armağan ettiğinin** iştah açıcı müjdeleriyle dolu idi. Aileler, ferdlerini ardı ardına kuyruğa sokmak heyecanı içinde idiler. Uzun kuyruk sona erdiği zaman, Tevfik Bıyıklıoğlu şu «**kıssadan hisse**»yi anlattı:

«— **Tarihlerimizin 1293 seferi dedikleri ve Osmanlı Devletinin asıl yıkılış hâdisesi olan 1877 - 1878 Türk - Rus muharebesi sonunda kaybettiğimiz Avrupa Türkiyesindeki vatan topraklarından yüzbinlerce muhacir İstanbul, İzmir gibi büyük sahil şehirlerimizi doldurmuştu. Sultan Hamid, siyasî hayatının en büyük günahını irtikâb etmiş, bu ölüm kalım savaşında, bize Kırım Harbine benzer bir ittifakı temin edebilecek biricik devlet adamımız olan Mithat Paşayı, hiçbir ahlâkî, kanunî, mantıkî sebebe dayanmadan, memleket dışına sürmüştü.**

Kimsesiz, alâkasız ve yalnız idik. Bilhassa İngiltere ve Fransa'nın kendi hürriyet düzenlerine uygun bir Osmanlı Devleti ümidi yıkılmıştı. Rusların teşvikiyle Slav unsurların ve Rum - Ortodoksların sivil halka zulmü öyle bir hal almıştı ki, Amerikan Kızılhaç'ı harb sahnelerine bir tahkik heyeti göndermişti. Ahmet Vefik Paşa sadrıâzamdı. Bu heyet, Amerikadan yardım yapılabileceğini Bab-ı âliye bildirdi. Molyer mütercimi olan edîb sadrıâzam, yanında Hariciye Nâzırı Saffet Paşa, Amerikan Kızılhaç mümessili rahib Thomas Grey'e dedi ki: «— Evet... Böyle bir yardıma çok ihtiyacımız var. Fakat halkımızın ve devletin haysiyetini koruyacak bir tedbir bulmadan himmetinizi hükümet ve efrad-ı millet namına kabul edemem.»

O zamanki garblı müşahitlerin ihtisaslarını ve tesbitlerini ibretle okuyunuz: Türkler, açlıktan, sefaletten ölüyorlardı. Fakat onör ve haysiyetlerini zede lememişlerdi. Bugünkü hale bak!.. Bir yabancı yardımı, mahiyeti ne olursa olsun, bayram havası yaratıyor. Hangimiz şu dondurulmuş hindi etini alırken, şu vatanın toprak genişliğini, dağında ta-

şında her türlü kümes hayvanının yetişebileceğini ve bu imkânın bütün diğer sahalarda asgarî 50 milyon insanı ferah fahur yaşatacağını düşünüyoruz? Elinde Amerikan askerinin artığı paket çıkanların yüzlerindeki sevince bak!.. Biz bu gidişle saadet ve felâketimizi gayrının lutfuna göre ayarlıyan, bu insanların mevcudiyetiyle mes'ut, yokluğu ile bedbaht tufeylî bir topluluk olacağa benzeriz. Nerede Millî Mücadele ruhu, nerede bu zebûn yürekler!... Halbuki kaç nesil geçti aradan?»

★ — **DÖRDÜNCÜ HADİSE :**

Ruslarla aramızda, bilhassa Mustafa Kemal'in ölümünden sonra açığa vurulmuş gerçeklerin yarattığı uçurum malûm... İkinci Dünya Harbinin bitimi ile Karadeniz kıyılarımızı ve Kars - Ardahan - Sarıkamışı istiyen Stalin Moskofları, tarih ve coğrafyanın terkib ettiği bir «**Sıcak Denizler Hasreti**» ni gizliyen sıtmanın feveranıyla karşımıza dikildikleri zaman, safında yer tuttuğumuz Batı Demokrasilerinin koruma sistemi NATO içine katılabilmek için Kore'de, Mehmetçiğin yiğitlik destanını bekledik. O gün bugün, yüzlerimizin gülmesi, Amerikan yardımının beremine bağlandı. Taa, aslı hiç de görünürdeki gibi olmıyan Kıbrıs «meselesi» nin çıkışına kadar!... Bu «mesele» bizi, hayal kırıklıkları içinde halimizi düşünme zarureti ile karşı karşıya bırakınca, Kuzey komşumuza döndük: Dışişleri Bakanımız, 1939 da Saracoğlu Şükrü merhumun o «unutulmaması gerek» Moskova yolculuğundan 25 yıl sonra, Kremlin yöneticileriyle bir masaya geldi. Bu, elbette düşünülmesi ve yapılması aklın ve mantığın icabı olan karşılaşma idi. Nitekim resmî tebliğler ve onları takip eden olaylar, iki komşu arasında «**buzların erime yolunda**» olduğunu anlatacak iklimdedir. Fakat...

Fakat, yine resmî kaynaklardan kopup, halka ve vatandaş mizânına inen telkinlerin dokusuna dikkat ediyor muyuz: «— **Rusya satılmıyan mallarımızı alacak, Rusya bize yardım yapacak, Rusya Keban Barajı gibi büyük işlerimizi finanse edecek...**»

Şimdi bu müjde çığlıklarının, kurtuluş nağmelerinin gerçekteki anlamı da şudur:

«— **Amerika, İngiltere, Almanya ve ya hattâ Rusya... Biri elimizden tutacak!..**»

★ — **BEŞİNCİ HADİSE: HASRET !...**

Bu «tutulan el» in aldıkları karşılığında, Türkiye halkının asıl kaybının neler olduğunu hangi babayiğit söyliyebiliyor?

Onörümüzü, izzet-i nefsimizi, yeterlik duygumuzu kaybediyoruz: Bugün yaşadığımız çağın şartlarından elbetteki çok uzağız, elbetteki onlara erişinciye kadar maddî mânevî yardıma muhtacız. Fakat ne zamana kadar, ne için, ne şartlarla?

Bu memleketin hasreti, «**dahî şahsiyetler**» değildir. Açık yürekli, samimî, hakikatleri olduğu gibi halka söyliyebilen ve uçurumun kenarında olan millî haysiyetin kurtuluşu için izzet-i nefis mücadelesinin «**Millî Misak**» ını haykıracak bir yüce kişi!...

Dünya yüzündeki son müstakil Türk Devletini teşkil eden Cumhuriyet vatandaşlarının asıl hasreti budur.

Ve bu **yüreği cesaret ve hakikat dolu yüce kişi,** Türkiye halkına, önce çağdaş anlamıyla bir **millet olabilme'nin,** daha sonra bu milleti yaratacak çetin himmetin yolunu gösterecek, zamanlardır, böylesine yabancı lûtfuyla hamurunu yuğurmaya, hastasına ilâç bulmıya, askerine silâh verilmiye alıştırılmış halkın: «— **İstemezük !...**» ü ve bu kolaylığın yağlı kemiği ağzında ve midesinde olan politika, kürsü, makam erbabının gizli açık karşı koymaları önünde, haysiyet dâvasından zerrece tâviz vermeden:

«— **Buna lâyıksın!... Sürün!..**»

Diyecek, köşesine çekilecek, belki vatanı terkedecek, onörünün rahatsız olmıyacağı başka diyârlar arıyacaktır.

★

Şair Adanalı Ziya merhumun meşhur «**Tazmîn**» i şöyle biter:

Yazık... Eflâki tutan sıytımıza, şânımıza
Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perişânımıza.

(Çerkes Ethem) Hâdisesi ve TARİH MAHKEMESİni bekliyen gerçek hatıralar

★ — İNSANLARIN «SON» DUYGUSU :

1950 senesi sonbaharı idi. Bandırmada terzilik yapan Hakkı Burç isimli bir zat, beni görmiye geldi ve bir «davet» getirdi: Adı, Millî Mücadele öncesi ve sonrasına ait birçok kitaplarımda pek de müsbet hava ve kanaatle geçmiyen bir kimseden: Çerkes Reşit Bey'den ...

Reşit Bey, kardeşleri Tevfik ve Ethem Beylerle uzun süren bir gurbet devresinden sonra vatana dönmüş, Baba Ocağı olan Bandırma'da, bugün ölümünden sonra satılmış olan evlerine yerleşmişti. Hayatı, içyüzü bilinmiyen bir siyasî devreyi temsil ediyordu. Benimle görüşen Hakkı Burç Bey, Reşit Beyin küçük oğlu idi. Babasını ancak, vatana döndükten sonra çehresi ve hususiyetleri ile tanıyabilmişti. Ayrı geçen senelerin süresince, dinledikleri ve okuduklarının üzerindeki tesirini, tarihin ışığında aydınlığa çıkarabilmek ruhî ihtiyacı içinde olduğu görülüyordu. Kısa zamanda ziyaretlerine geleceğimi vaadettim, gerçekten de artık çok yaşlanmış ve yakın günlere ait intibalarını muhafaza etmemekle beraber, hayatına istikamet vermiş mazi olaylarını, gerçekten eksiksiz hatırlıyan Reşit Beyle, şahsı ve kardeşleriyle ilgili hâdiselere ait birçok bilmeceleri çözebilen konuşmalar yaptım.

Bu konuşmalar, daha doğrusu «**Kendisini, elindeki vesikaların isbatı içinde dinlemeleri**» iki ayrı bölüme ayırmak lâzımdı: Millî Mücadeleden öncesi ve Millî Mücadeleden sonrası ... Birinci safha, daha çok Trablus-Garb Savaşı ile, Garbî Trakyada kurulan ilk Türk Cumhuriyetine ait hâdiselerdi ve bunlarda küçük kardeşi Ethem'den bahis yoktu. Fakat, ikinci safha olan «**Millî Mücadelenin ilk günlerinden memleket sahnesinden acı bir sonla**» ayrılışlarına kadar olan safhada Ethem, esas mihveri teşkil

İLK GÜNLER **Yunan kuvvetleri, İzmir'i işgalden sonra, ileri harekâta devam ederken, Salihlide ilk cepheyi Ethem kurdu ve Malta'da mevkuf olan Eşref Beyin çiftliğini merkez yaptı. Yukarıdaki klişe, ağacın yanındaki sandalyede Ethemi, karşısında Parti Pehlivanı gösteriyor. YÖRÜK kıyafetli olan da, bu kılıkla Yunan hatlarına sokulmaya çalışan Bekir Berho'dur. Bu mücahid, Trablus-Garb'den beri Teşkilât-ı Mahsusada çalışan tecrübeli bir Gerillacı idi. Gediz savaşlarında şehit oldu.**

(Bu ve benzeri yirmi üç fotoğraf, Ethem'in «gerçek» hâtıraları içindedir. Ayrıca, çoğu elyazılı kırka yakın «mektup» ve «rapor» vardır.)

ediyordu: Reşit ve Tevfik Beyler bu saf hada ancak ikinci, hattâ üçüncü derecede müessir idiler. Fakat olup biteni, bizzat sahnedekilerin başında olan, en yaşlı ve tecrübeli kişiden dinledikten, eldeki otantik, güvenilir, çoğu orijinal olan vesikaları, mektupları, yazışmaları gördükten sonra anladım ki, benim gibi, olayların sadece **«anlatılmış olanları»** na göre hüküm vermiş olanlar, hepimiz yanlış düşünüyoruz: Ethem'in son âkibeti üzerinde, ağabeyisi Reşit Bey, başrolü oynamıştır ve Reşit Bey, Ethem'den artık **«kurtulmak»** dâvasında ve kararında olanların bu hareketlerine elbetteki bilmeden âlet ve vasıta oluvermiştir!.

Reşit Bey, tarihin haklarındaki menfi kararının mantığa ve adalete dayanmadığından dertli idi. Yaşı, fâni hayattan el-ayak çekip de aralarında kendi torunları ve yakınlarının da bulunacağı yarının nesillerinin haklarındaki hükmün ağırlığını duyabiliyor ve bir çeşit **«müda faa»** duygusu içinde kıvranıyordu. İzahlarında samimî olduğunu rahatça söyliyebilirim. Biraz da vicdan azabı çektiğine şüphe yoktu: İki kardeş de, Tevfik Bey de, Ethem Bey de kendisinden yaşça küçük oldukları halde, ölmüşlerdi. Hele, Ethem'in ölümü normal de olmamıştı. Alınan röntgen ile, kalbinin normal bir insan kalbinin 2,2 büyüklüğünde olduğu anlaşılan bu bedenî kabiliyet ve kudreti hayret telkin eden genç adam, veremden ölmüştü. Reşit Beyin de okuduğu son bir mektubunda, ağabeysini, **«— Haksız olarak başına gelenlerin mes' ulleri arasında saydığını...»** ifade etmişti.

Reşit Bey, hareketlerinin müdafaasını yaparken, bu hükmün de ağır yükünden kurtulmak ihtiyacında idi ama, burada kanaatimi açıkça ifade ederek diyeceğim ki, Ethem, vardığı sonuçta haksız değildi.

Bunu, mahiyetini şu sahifelerde tarihin huzuruna çıkarmaya çalışacağım **«asıl ve tahrif edilmemiş»** hâtıralarının ışığı altında görmemek ve tasdik etmemek elden gelmez ...

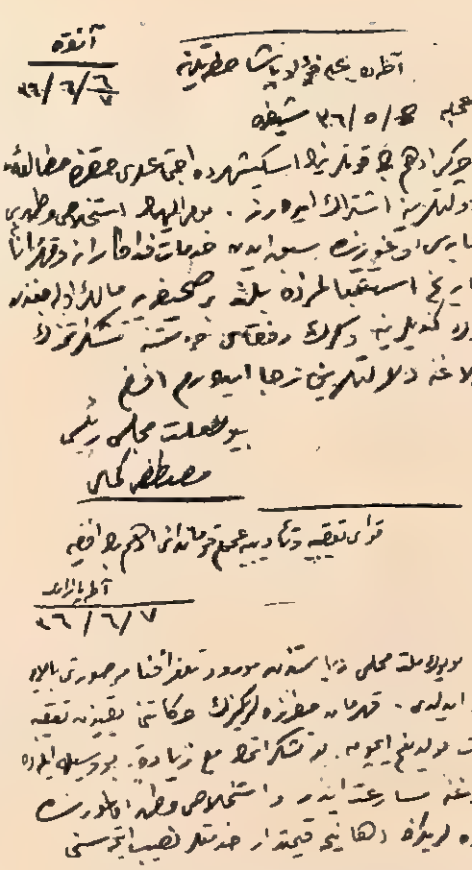

BİR SAHİFESİ **Yukarıda, Ethem'in «hakikî» hâtıralarından bir sahifesinin klişesini görüyoruz. Birinci defterin 144 üncü sahifesinde, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Ethem'e bildirilmek üzere «acele» kaydiyle, Garb Cephesi ve Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşaya gönderdiği 7-6-336 (920) tarihli telgrafı vardır. Ethem, hâtıralarında, bu telgraf ve mektupları «metin halinde» almıştır.**

★ — YAŞIYAN SELÂHİYETLİLERİN ŞEHADETLERİ İLE ...

Reşit Beyin yanından, Millî Mücadeleye ait tarihlerimizin kısaca **«Çerkes Ethem İhaneti»** olarak vasıflandırdığı hâdisenin bilinmiyen, bilinilmesi istenmiyen tarafları da olduğu kanaati ile ayrıldım. Bilhassa Reşit Beyin **«— Bende değil... Atina'da ... Getirtmiye çalışıyorum. Ethem, hâdiseleri kendi telâkkisi içinde Hafız Mehmet Reşad'a yazdır**

mıştı. Bunların muhtevasını tamamen bilmiyorum. Fakat benim bir vesile ile okuduğum kısımları, bazı hatalariyle beraber, vak'aları hakikî çehresiyle izaha kâfi gelir. Bazı ecnebî mehafil bunları teb'etmek için istediler. Ethem vermedi: «— Ancak memleketimde basılabilir» demiş. Tevfik Bey, Ethem'in muavini olarak muhaberatı idare etmişti. Ethem, masabaşı adamı değildi. Bilhassa son aylardaki hâdisat esnasında cephede bulunduğu için, Garb Cephesi ve Büyük Millet Meclisi ile olan muhabereleri Tevfik idare etmiştir. Benim okuduğum kısım, yazılanları Tevfik'in de gördüğünü anlatıyordu. Samimî olarak arzum, bu hâtıraların muhatapları ve alâkadarları hayatta iken neşredilmesidir. Çünkü biz, gıyabımızda ve kendimizi müdafaa edecek vaziyette olmadan söylenmiş ve yazılmış şeylerin çok istırabını çektik.»

Bir müddet sonra Reşit Beyden, Ethem Beyin hâtıralarının Atina'dan emanet edilmiş yerden getirilmiş olduğu haberini beklerken, ismini ifşa etmeye kendimi hâlâ haklı göremediğim bir «Türk kızı» geldi: Reşit Beyin çok yakını olan bu hanım, Atinada bir Yunanlı ile evlenmek mecburiyetinde kalmıştı. Hâdisenin içyüzünde, siyasî cereyanların, sadece politika kokan tedbirlerin, masum insanları, sadece kan yakınlığı dolayısiyle nelere sürüklediğinin acı, elem ve ibret verici ifadesi de vardı.

Bu Hanımdan, Ethem'in hâtıralarına ait gerçekleri dinledim. Nitekim aradan kısa bir zaman geçtikten sonra, bu hâtıralar bana gönderildi. Hâlâ da bendedir.

Hâtıraları, temel vak'alarda konusabilecek ve gerçekleri aydınlatabilecek durumda olan şahsiyetlerin, kendilerinden bahsedilen kısımlardaki intibalariyle karşılaştırmak ihtiyacını duydum. Meselâ, Ethem'in Yunan işgalindeki topraklara geçmesine tekaddüm eden günlerde, Kütahya'ya «Hey'et-i nasiha = öğüt verici kurul» olarak gönderilen Büyük Millet Meclisi murahhaslarının başkanlığını, İktisat Vekili Mahmut Celâl

Kapağımızdaki Klişe

ETHEM KİMDİR?

Ethem, Bandırma'nın Manyas ova mıntakasında Emre köylü Çerkes Şapşıh oymağından Ali Beyin üç oğlundan en küçüğüdür. Ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beyler, piyade zabitleri olarak yüzbaşı rütbesiyle İkinci Meşrutiyet mücadelesinde Rumelinde vazife gördüler.

Ethemi babası çok sever ve (Çakır) derdi. Asker olmasını ve yanından ayrılmasını istemedi. Askerliği çok seven Ethem, ailenin hürmet ettiği Eşref Beyin delâletiyle 19 yaşında iken Harbiye Nezareti Muhafız Süvari Alayına girdi, talimhanede staj gördü, Başçavuş olarak ayrıldı. Teşkilât-ı Mahsusa'da yanına alan Eşref Bey, Bakırköy Süvari Zabitan Mektebine kaydettirdi. Orayı başarı ile bitirdi ve zabit vekili olarak, önce Edirneye giren millî kuvvetlerin arasında bulundu, daha sonra Çürüksulu Mahmut Paşanın kolordusunda karargâh muhafız bölüğü kumandanlığını yaptı.

Iyi bir «Gerillacı» olarak yetiştirilen Ethem, Teşkilât-ı Mahsusanın muhtelif saflarında hizmet gördükten sonra, TURAN seferini yapacak kuvvetlerin öncüleri arasına girdi. Iran seferî kuvvetleri arasında ve Rauf Beyin (Hamidiye kahramanı rahmetli Rauf Orbay) maiyetinde hizmet gördü.

Mütarekerede, Bandırma'da idi. Rauf Bey, Mustafa Kemal'le buluşmak üzere Sivasa giderken, Ethemi Bandırmada buldu, Salihli'de Eşref Beyin çiftliğindeki silâh ve parayı emrine verdi ve ilk kuvay-i milliye'yi teşkil ettirdi.

Ethem, safhalarını hâtıralarında uzun uzun anlattığı hâdiselerle Millî Mücadele saf dışında kaldıktan sonra, bir müddet Yunanistanda kaldı, sonra Şarkî Ürdün'e geçti, verem oldu ve Amman'da öldü.

Kabartay Çerkes mezarlığındadır.

Yarıda kalmıştı..

Çerkes Ethem hâdisesi, Millî Mücadelenin ilk günlerinde, Temel olaylardan birisi idi. Taraflardan birisi olan Ethem, ilk günlerin emek ve himmetine lâyık olmıyan bir son'la ve gafletle, HAIN damgası ile mücadeleden ayrılmış ve acı kaderlerin en hazini olarak, yiğitçe mücadele ettiği müstevlî düşmanın saflarına geçmiş, bu iltica ile de kalmıyarak işbirliği yapmak dereke ve mezelletine düşmüştü. Ethem, bu feci akibetin acısı ile verem olarak, gurbette öldü.

Hâtıraları, bir müdafaa mahiyetini taşır ve birçok hakikatlerden bahseder.

Bu sebeple, ilk iki cildini neşrettiğim kitaba, bu cildler içindeki temel konuları başlık yapmış, fakat hepsine birden «Bir ölü nefsini müdafaa ediyor» demiştim. Üçüncü kitab çıkmadı... Çıkamadı... Bu yarıda kalışın sebeplerini de, bu sahifelerde bulacaksınız. Tabiî imkân olduğu nispette...

Bey **(Celâl Bayar)** ifa ediyordu. O zaman, Çankayada vazife başında olan Türkiyenin Üçüncü Cumhurbaşkanından, bu safhayı aydınlatmasını rica ettim. Ethem'in hâtıralarından bahsetmiyerek aldığım bilgiler ve dinlediklerim, bu hâtıralarda, Kütahya görüşmeleri safhasının sadakatle ve tağyir edilmeden tesbit edildiğini gösteriyordu. Hattâ o kadar ki, Kılıç Ali, Vehbi, Eyüb Sabri, Reşit Beylerden mürekkep heyetin, kumandanlık odasında ve müzakerelerin en hararetli safhasında iken, kendisine, Çerkesçe **«— Yemeği buraya mı getirelim, Tevfik Beyin odasında mı hazırlıyalım?»** sualini soran yaveri İbrahim Beyin, odadan çıkması üzerine, Celâl Beyin, hiçbir sey söylemeden arkasında asılı duran Yunan filintasını alıp, dolu mu, boş mu olduğuna baktıktan ve kendisine merak ve hayretle çevrilmiş bakışlar arasında bir müddet tetkikten sonra yerine koyduğunu, sonra da ciddî bir sesle:

«— Ethem Bey, hiçbir hâdise, bu silâhlarla düşmanın tamamen m a h v ve tasfiye edilmesine kadar el ve gönül beraberliği içinde olmamıza mâni olmamalıdır» dediği kaydedilmektedir.

Celâl Bayar, bu sahneyi olduğu gibi anlatmıştır.

★ — **BİR ÖLÜ, NEFSİNİ MÜDAFAA EDİYOR** ...

Hâtıralarda, Garb Cephesinin ilk kumandanı ve Kuvay-ı Millîyenin Umum Kumandanlığını tesis ve ifa etmiş olan Ali Fuad Paşadan da **(Sayın Ali F u a d Cebesoy), ilk günlere** ait hâdiseler dolayısiyle ve hattâ arada her gün artan ve derinleşen ihtilâfları,

Ali Fuad Paşanın Moskova fevkalâde elçiliği ile Rusya ile aramızdaki çetin konuları halletmek amacıyla Moskova'ya gidişi sırasında kendisini de beraberine alması yolundaki teşebbüslerinin, Paşaya iblâğ edilmeden durdurulmasından doğan acısını ifade eden kısımlara kadar olan safhaları, muhterem Cebesoy'dan öğrenmek istedim: Ethem'in anlattıkları, bir çok esas kısımları ile hakikati ifade ediyordu. Bu sebeple, hâtıraları üç ayrı kitapta toplama kararını verdim ve ilk ikisi neşredildi. Bir «Müdafaa» olan notlara da, muhtevasına en uygun bulduğum şu umumî başlığı koydum: «— **Bir «ölü» nefsini müdafaa ediyor ...»**

İlk iki kitabın neşrinden sonra, asıl netice hüküm safhasına gelindiği zaman, neticeleri, daha önce hükme bağlanmış ve tarihimize, hukukî bir tâbirle **kaziye-i muhkeme** olarak intikal etmiş kıstaslarla karşılaştırmak ihtiyacını duydum. O zaman mer'î kanunların «yasaklamamış» olmasına rağmen, hâdiselerin bırakacağı tesirin, tarihin hisle ve şahsî düşünceler üzerinde gerçek hükmü vereceği zamanın gelmemiş olduğu düşüncesi ile, üçüncü kitabı neşretmedim.

Daha sonra, **Atatürk Kanunu** ve onu takiben de, birkaç yıl sonra **Tedbirler Kanunu** nesredildi. Ethem'in hâtıralarının bu kanunlar muvacehesinde mücerret bir hâtıralar serisi olarak değil de, kendisine vücut veren olayları topyekûn terkib ederek, tarih ilminin araştırıcı ve hükümlendirici metodları içinde netice alabilmenin imkânsızlığı, böyle bir sonuçlamayı geleceğe bırakmaktan gayri çâre olmadığı akıl ve vicdan hükmüne bağlar. Çünkü Ethem'in «**asıl ve gerçek hâtıraları**» kendisi tarafından yazılması, havsalanın kolaylıkla kabul edemiyeceği bedahat idi: Cesur, atılgan, basit hüviyeti içinde inandırıldığı dâvanın safında çekinmeden ve kaçınmadan vazife alabilecek çapta, yetişme tarzı olarak hayatına asla değer vermiyen, fakat inancında samimî ve fedakâr bir ruh taşıyan bu basit mücadeleci, kaderin önüne çıkardığı imkânları nasıl heder ettiğini açık yürekle hikâye etmekte, yakınlıklar ne olursa olsun, siyaseti sanat yapmış olanların fırsatlardan faydalanma bahsinde nasıl perva-

HÂTIRALARI İSTİYENLER

Ethem'in hakikî hâtıralarına yabancı memleketlerden de birçok talepler olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında Yunanistan'ın tanınmış gazetesi Nea Hellas'ın mektubunu gördüm: O zamanın parasına göre, mühim bir miktar teklif ediyordu.

Ethem'in yeğeni Hakkı Burç, amcasının bu ve benzeri teklifleri reddettiğini, tek arzusunun Millî Mücadelenin ilk devresini bilenler hayatta iken, bunların neşredilmesi olduğunu söyledi.

Ethem, bugün hayatta değildir. Millî Mücadelenin ilk günlerindeki hakikatleri söyliyecek, anlatacak ve şehadeti tarih huzurunda makbul olabilecek o kadar az şahsiyet kaldı ki, Allah onlara uzun ömür versin. Birkaç yıl sonra, bu çapta kimseyi bulabilmek de mazhariyet olacak...

Unutmıyalım ki, Birinci Büyük Millet Meclisinin 138 âzasından bu satırların hazırlandığı sırada, hayatta kalanlar, sadece 19 dur.

Hatıra şu geliyor: Hükûmet, kendi organlarından birisi, yahut meselâ Türk Tarih Kurumu gibi, bir müesseseyi aracı yaparak, bu otantik belgeleri toplıyamaz mı? Kırk, elli, yüz sene sonra bile olsa, hâdiseler durulup, yasaklar, endişeler, tereddütler devri kapandığı zaman bunlar, hakikî tarihe ışık olamaz mı? Çünkü hakikî tarih, ne sebepler altında olursa olsun, gerçek malzemelerden mahrum kaldığı zaman, efsaneler konuşur ve vicdanlar rahatsız olur.

Akıl, mantık, vicdan ve insaftan tasvibini alamamış izahlara da «Tarih» diyebilmek, ne çare ki, mümkün değil?

İLK GÜNLERİN KİŞİLERİ

Millî Mücadelenin ilk şahsiyetlerini, Yunan makam ve basını da hassasiyetle takip ediyordu. Yukarıki klişe, Atina'da çıkan Ellenikon Mellon gazetesinde çıkmıştır. Millî Kuvvetler arasında görülen ayrı görüşleri halletmek için gelen Refet Paşa, Ethem Beyle, Demirci Mehmet Efe'yi birleştirerek aradaki görüş ayrılıklarını gidermişti. Onde oturanlar, soldan sağa: Hüsnü Konay, Demirci Mehmet Efe Refet Paşa, Çerkes Ethem, Sarı Efe Edib, Alaşehir Müdafaa-i Hukuk Reisi Ahmet Beyler. Arkada: Refet Paşanın karargâh zabitleri ve Ethemin müfreze kumandanları.

sızlaştıkları da yine bu anlatılanların içyüzünde, perde arkasının esas unsurları olarak görülmektedir.

Sahifeler tamamlandığı zaman, şu inanç, tefsiri güç şekilde beliriyor: **Politika ve hattâ kanunlar, bir mevzuu artık bitmiş ve neticelenmiş olarak tarihin hükmüne tevdi etseler dahi, eğer hâdiselerin tarih mahkemesine intikali devresi gelmemişse, bu iddialar ve kararlar nazariyede kalıyor ve tarih, mevzuu ele almak için zamanını bekliyor...**

★ — NE ZAMAN VE NASIL?

Bu zaman hangi gelecek devresi içinde mümkün olacak ve nasıl bir takvimi kapsıyan zaman içinde gerçekleşebilecektir?

Türkiye'de, hakikî tarihin malzemesinin her türlü tesirlerden ve tefsirlerden sıyrılabilmiş olması, hiçbir politika devrinde tam ve eksiksiz olarak mümkün olamamıştır: Her hâkim kuvvet, kendi görüş istikameti dışında kalabilecek hâdise ve vakıaları, kendi tefsir tarzına sokmak ihtiyacını duymuş ve çok zaman, bu isteğini yasak kanunlarının maddelerinin emanetine bırakmıştır.

Vatanımızda, birçok hâdiselerin «**ibret olamaması**» nın esas sebebi de bu olsa gerektir. Bir gün gelir de, ferdin haklarını masuniyet altına alan Anayasa Hakları, fâni kıymetlerin üzerine çıkarak, tarih için de böyle bir masuniyet düşünebildiği gün, ölülerin de kendilerini müdafaa devri açılacaktır. O zaman da, tezad halinde görünen kıymetlerin birbirine yaklaştıkları, hattâ telkinlerin rağmına yer değiştirdikleri görülebilecektir.

Ne zaman ve nasıl?

Siz de yazdınız Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız bu sahifeye, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hâfızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hulâsalamıya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasiyle neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetinize teşekkürlerimiz.

★ — MÜTAREKEDE BİR MİTİNG :

Mütarekedeki acı günlerde gördüğüm şu hali, Allah hiç bir Türk çocuğuna gösterme sin. Kuvve-i mâneviye denilen «iç kuvvetin» bozukluğu kadar, bir millet için daha fena bir şey tasavvur edilemez.

Mütareke senelerinde idi. Tarihini tâyin edemiyorum. Oturduğum eve kapı aralığından bir kâğıt atmışlar. Kâğıtta «Tekirdağın işgali, protesto edilecek. Bütün vatandaşın aynı gün Sultanahmette yapılacak mitinge» gelmeleri rica edilir. Yaşım 28 dı. Durur muyum, gittim. Erken gitmişim ki tâ kurulan nutuk masalarının yakınlarına kadar sokulmuşum.

Sultanahmet Camii minareleri siyah bayraklarla donanmış. Nutuk çekilecek yüksek bir minberin etrafı da siyah bayraklarla örtülmüştü. O sırada hilâfet, yani Padişah Ordusu da kurulmuş, Süleyman Şefik Paşa merhum da ordu kumandanı tâyin edilmişti. Anzavur denilen lâin de bu hilâfet ordusuna gönüllü toplamakla meşgul idi. Üstleri birtakım gümüş kayışlarla süslü, yanlarında uzun kamaları bulunan ve ayda otuz liraya gönüllü yazılan bu gûruhun birçokları da, miting yerinde sağımda solumda göze çarpıyordu.

Protesto edilecek, birçok haklardan ve medeniyetten dem vurulacakmış. Ben İstanbula esaretten henüz gelmiş olduğum için, işin ne olacağını merakla bekliyordum. Ilk evvel bir hanım, kürsüye çıktı. O zaman hoparlör filân yok, sesinin çıktığı kadar bir şeyler söyledi. Kim olduğunu yanımda gözüme kestirdiğim birisine utanarak sordum. Halide Edib Hanım dedi.

Bu muhterem hanımı müteakip kürsüye, kuru yüzlü, saçları omuzbaşına kadar uzamış ve taranmış bir erkek çıktı. Onu da sordum Rıza Tevfik Bey dediler.

Bu zat, pek hararetli konuşuyor. Dinliyenlere heyecan veriyordu. Işte tam nutkun bir yerinde (Ne olduğunu halâ anlıyamadığım) bir tarraka, uzaktan makineli tüfeği andırır bir gürültü koptu. Aman Allah, meydan ne oldu biliyor musunuz, birbirine karıştı.

Herkes kaçıyordu, vallahi ben hiç yoksa üç kişinin üstünden atlayıp kaçtım. Kalabalıktan kurtulmak istiyordum. Bu kaçış tasavvur edilemez.

Panik esnasında Rıza Tevfik Bey aynen, halen kulağımda çınlayan sesi ile: — Kaçmayın, kaçmayın, Çanakkale kahramanları kaçmayın — diyordu. Samiinden ve kaçanlardan birisi de bunun üzerine; — Sözünü geri al, biz kaçmıyoruz — diye bağırmaya başladı. Hangi kaçmamak?. Çil yavrusu gibi korkudan kaçtık.

Kuvvei mâneviye bozukluğu ne fena şeymiş. İmparatorluklar kurarak dünyayı fetheden Türk milletine, rahim bir daha böyle esaret ve iç bozgunluğu göstermesin.

Ey muhterem vatandaşlarım, işte cennetmekân Atatürk'ün büyüklüğü burada. Bu kuvvei mâneviyesi sıfıra inmiş, ödlek olmuş, cesaretini, kaybetmiş halka, cesaret vererek Türkiyeyi bu esaret zilletinden kurtardı. Nur içinde yatsın, mekânı cennet olsun. (Aramızda konuşayım. Ben dini bütün bir Müslümanım, fâsih arapçaya da vâkıfım. Öyle torba sakal bırakmak, elde tesbih camiden camie koşmakla cennet elde edilmez. «Cennet, Atatürk gibi gazilerin ve Mehmetçik gibi şehitlerin hakkıdır». Ne yazık ki, bere başlılar bunu anlamaz. Gâvur yumruğu altında bulunsaydı, o vakit anlardı.

Niyazi İçmez
Dereboyu No. 70 - Ortaköy

★ — UNUTAMIYACAĞIMIZ İSİMLER :

Hemen hemen bütün şehir ve kasabalarımıza yeni yeni caddeler açılıyor, mahalleler kuruluyor. Buralara konulan isimlere bakıyorum: Ya hiçbir tarihi anlamı yok veya pek mevzii ifadesi var.

Ben, başlıca garb ülkelerini gördüm, öyle ücra yerlerde, öyle anlı şanlı isimler, var ki, oralardan geçenler, hattâ devamlı sekenesi bu isimleri duydukları zaman, taşıdığı kişi veya hâdisenin içyüzünü bilmiyorlarsa, öğrenme zorunda kalıyorlar ve böylece de tarih meçhullere terkedilmiyor.

Acaba biz de aynısını yapamaz mıyız?

Galip Yamaner
Ankara

LÛGATÇE

Abus : Çatık, kırgın, kızgın.

Abanî : Zemini beyaz, dalları safran renginde, kasnak işlemeli bir nevi kumaşın adı.

Akar : Aynî olarak veya kirası, geliri ile menfaat sağlıyan.

Alem-i fanî : Sofîye terimi olarak «âlim-i kübra» nın öncesi, gelip geçen yaşama devresi, ölümlü dünya.

Alûde : Dolu, dolmuş.

Aşiyane-i Mevleviye : Sofî ye terimi: Mevlevî der gâhlarının külliyyesi.

Benam : Ünlü, tanınmış.

Bilâ tevakkuf : Durmaksızın.

Blâdı Garbiye : Batı ülkeleri.

Canân : Sevgili, canın içindeki.

Cinas : Şekil itibariyle birbirine benziyen, fakat mânaları başka olan iki kelimenin bir cümlede yahut bir şiirde bulundurulması.

Culûs : Bir tac ve taht sahibinin ölümü veya hal'i ile boşalan yerine yenisinin geçişi.

Çavuşbaşı : Yıldırım Bayezit zamanında saray muhafızları çavûşân-ı dergâh-ı ali zabitlerine verilen ünvan.

Çekdiri : Kürekle giden yelkeni yardımcı vasıta olarak kullanan harb gemisi.

Dereke : Mevki, düzey, derece.

Efrad-ı ümmet : Aynı din inancına bağlı olanlar, bir ümmetin ferdleri.

Elest : Sofîye terimi: Yaradılış.

Emr-i Hak : Tanrının buyruğu anlamına kullanılan mecaz olarak da ölüm.

İn'am : Bağışlama, karşılıksız verme.

İndiras : Yıkılma, gücünü kaybetme.

İnhizam : Çökme.

İrca : Aslına dönüş.

İrtihal-i Dar-ı Bekâ : Ölüm süzlük evine geçiş, dünyadan âhirete göçüş.

İşmar : Bildirme, işaretle anlatma.

Kangıdanberu : Ne zamandan beri.

Kapıcılar Kethüdası : Sarayın Bab-üs-saade'den başka, bütün kapılarını bekliyen saray kapıcılarının subayı.

Geopolitik : «Sevkülceyşî» Bir ülkenin coğrafya özelliklerinin politikaya olan etkisi.

Giranbeha : Çok değerli bahası ödenmez.

Gülbank : Yeniçerilerin hep beraber söyledikleri dualar.

Heyulâ : Yecuc - Mecuc'da adı geçen insanüstü boy ve kuvvete sahip kişi.

İfsadat : Fesada bulama, kötüleme.

İğvaat : Baştan çıkarma.

İhkak-ı Hak : Bir hakkı usulü dairesinde yerine getirmek.

İlâhî Mevhibe : Tanrı bağışı.

İltiyam : İyileşme, düzelme.

Kaziye-i muhkeme : En üst mahkemelerden geçerek değişmez hale gelen hüküm.

Kefiye : Başa sarılan ve omuzların üzerine kadar gelen, uçları püsküllü ince ipek örtülü kumaş.

Kisbî : Emek sonucu elde edilen.

Mabeyn Başkitabeti : Saray larda seremoni (teşrifat) işlerinin başı.

Mandater : Siyasî korumasına alan.

Merkum : Kişilik değeri yüksek olmıyan kimseler için isimleri yerine kullanılan tâbir.

Mevkif : Durak.

Mir-i âhur : Saraylarda at işlerine bakan.

Muhassenat : İyilikler .

Müştemilât : Tamamlayıcı kısımlar.

Müdevver : Devredilmiş, ondan geçmiş.

Mütekebbir : Kibirli, gururlu.

Müteselli : Teselli bulmuş avunmuş.

Nabegâr : Haddini bilmiyen.

Nakib-ül eşraf : Hazret-i Peygamberin sülâlesi mensuplarının işleriyle mesgul olan yüksek vazifenin sahibi.

Nekes : Aksi, geçimsiz.

Nigehban : Gözleyici.

Nükûl : Dönmek.

Peyman : Söz verme, üzerine alma.

Reis-ül Ulema : Ülemanın meslekte en kıdemlisi için kullanılan bir unvan.

Sene-i Kameriyye : Hazret-i Muhammed'in Mekkeden Medine'ye hicreti esasına dayanılarak ter tib edilen takvim.

Silâhtar : Sarayın korunma işlerinde kullanılan zabiti.

Sıyt : Ün, şöhret.

Şedaid : Ağır baskı, şiddetler.

Şeh-i merdan : Hazret-i Ali hakkında kullanılan bir tâbir.

Şeştar : Altı teli olan bir sazın adı.

Telhisçi : Sadrıâzam tarafından Padişaha sunulan kâğıtların götürücüsü.

Tezvir : Müzevirlik, arabozuculuk.

Tul-ü emel : Sonsuz istek.

Vak'anüvis : Tarihî hâdiselerin tesbit ve kaydı ile vazifeli memur.

Varoş : Bir şehrin çevresi, şehir dışı.

Vecaib : Ödevler, vecibeler.

Vedia : Kutsal emanet.

Vehleten : Bir ânda, hemencecik.

Vesayâ : Öğütler.

Vikaye : Korumak.

Ziyadar : Işıklı, aydınlık.

AKBANK *İKRAMİYE APARTMANI*

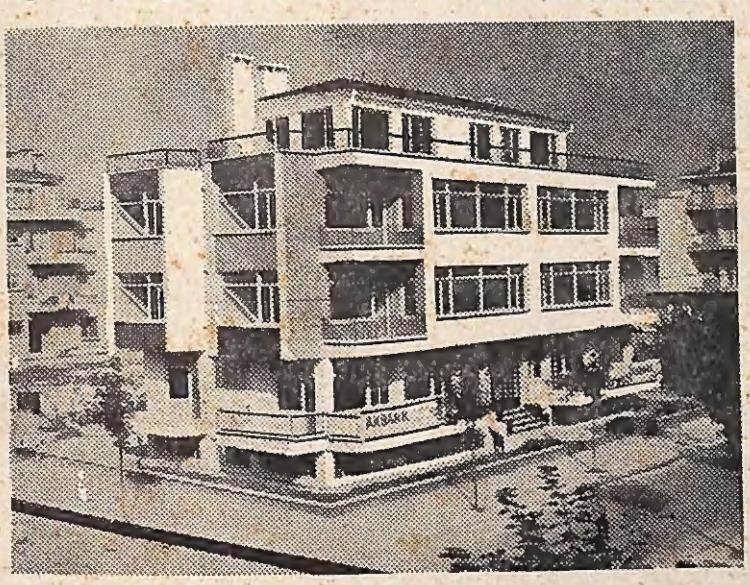

Şimdi de

Yeşilyurt'ta

*

Bu emsalsiz dairelerden bir tanesine sahip olabilmek için hesap açtırmakta acele ediniz.

VADELİ HER 100,
VADESİZ HER 200 LİRAYA
BİR KUR'A NUMARASI VERİLİR.

AKBANK

TARİHE IŞIK TUTACAK ESERLER :

Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki...

İNANDIĞI VE MÜDAFAA ETTİĞİ FİKİRLER İÇİN ÜÇ DEVRİN DE «İSTENMİYEN ADAM» I OLAN BİR MÜTEFEKKİRİN HAYATI VE BİLİNMİYEN CEPHELERİLE MÜCADELELERİ...

Hiçbir kitapçı da bulunmaz, Posta ödemeli gönderilir. 320 sahife, pantazot ciltli 12.50 liradır. İsteme adresi :

TARİH YAYINLARI, POSTA KUTUSU 167 — İSTANBUL

NOT : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 11 ARALIK 1964 FİATI : 250 KRŞ.

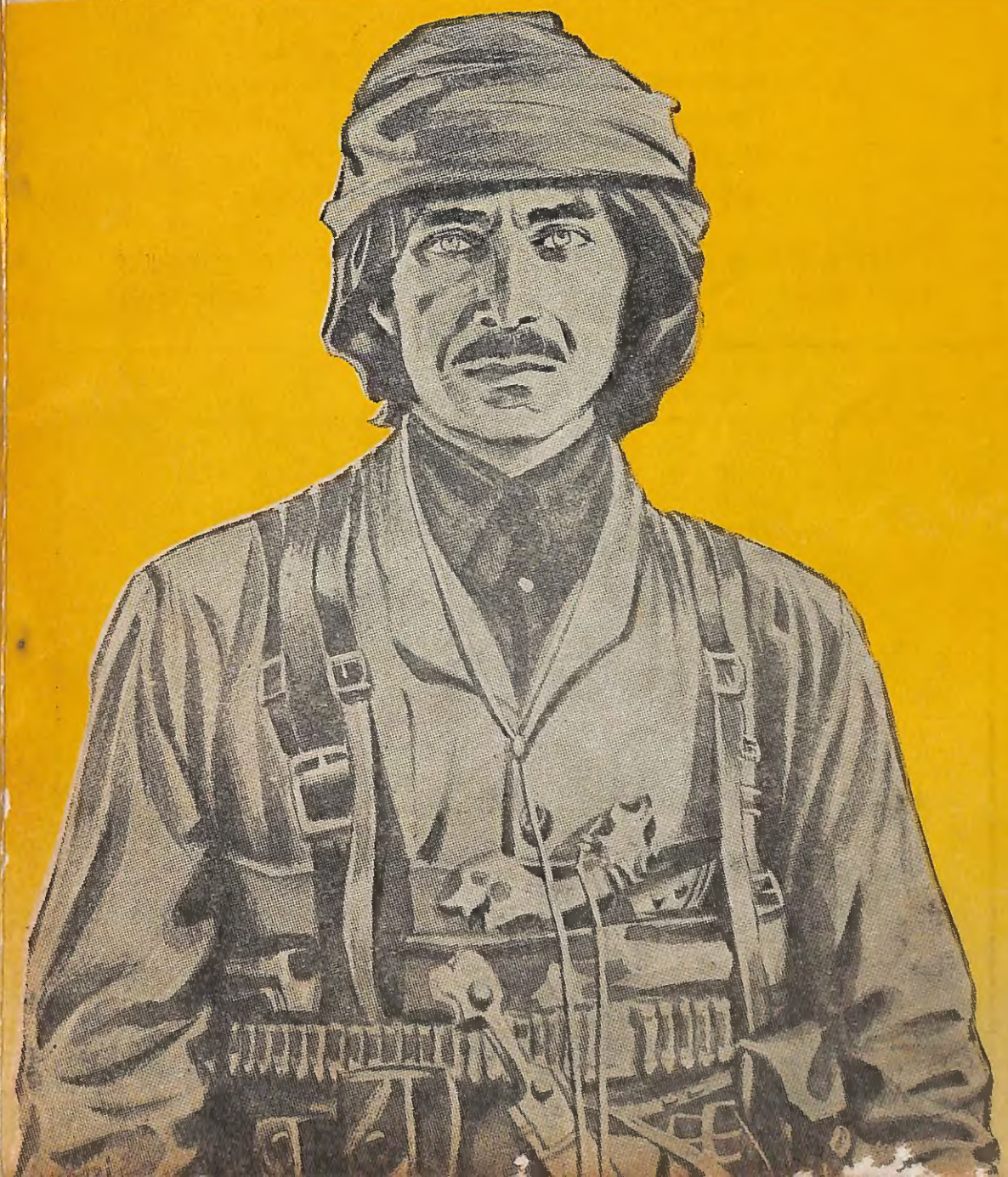

AÇIK HABERLEŞME

Sayın Muhsin İnallı — İskenderun.

Atatürk'e ait olan o fıkra — zannedersem — aşağıda olandır. Eğer o değilse bile, aynı zevk ve ibretle okunmaya ve daima hatırlanmıya değer... Büyük bir adamın kim olabileceğinin tarifi bakımından. Lûtfen dinleyiniz:

Atatürk, 15 Temmuz 1936 da Yalova'dan Bursaya geçerken İznike uğramıştı. Yanında Prof. Afet İnan da vardı. İznik Belediye bahçesinde bir müddet dinlenildi. Afet Hanım, tarihî İzniki gezmek için müsaade istedi. Atatürk dedi ki:

«— İyi olur.. yalnız asıl İznik'i göremiyeceksin. Çünkü O, toprağın altında kaldı.»

Afet Hanım ayrıldıktan sonra, masanın çevresindekilere sordu:

«— İznik'in etrafını çeviren surların kaç kapısı vardır?»

Bu suale muhatab olanlar içinde, İznik tarihini yazmıya hazırlanan bir de tarih öğretmeni vardı:

«— Üç kapısı vardır efendim. Lefke kapısı doğuda, Yenişehir kapısı kuzeyde, İstanbul kapısı güneydedir» dedi.

Atatürk, hemen cevap verdi:

«— Bir de Kılıç Arslan İznik'i fethettiği zaman girdiği Batı kapısı vardır. O acaba nerede?»

Kimse cevap veremedi. Aradan seneler geçti. İznikte bir sel felâketi oldu. Biriken suları İznik gölüne akıtmak için bir mecra kazılırken ameleler, bir noktada suyun kendiliğinden bir boşluk bularak aktığını gördüler. Kazıya devam olununca bunun bir kapı, hem de tam teşkilâtlı kurşunlu bir kapı olduğu meydana çıktı: Atatürk'ün bahsettiği Batı kapısı buydu.

Haberi aldığı zaman, yıllar öncesini hatırladı:

«— O öğretmen arkadaşı bulunuz. Kitabına bu kapıyı koymayı unutmasın. Kılıç Arslanın girdiği kapı unutulur mu?» dedi.

Sayın Akman Veldetoğlu — İzmir.

«Meşaleler Savaşı» nı veren Türk serdarı, Özdemir oğlu Osman Paşadır. Savaş Türk ve İran orduları arasında 29 Nisan 1583 de, gece başlamış, 6 Mayıs 1583 de meşalelerin ışığı altında kesin bir zaferimizle son bulmuştur. Saygılarımız.

Sayın Habib Telli — Antakya.

Ümmet mefhumunun, bir milleti kendi öz varlıkları içinde hür ve müstakil yaşatabilmesi devrinin elbette temel şartları vardır. Siz, bu duygunun Türkler tarafından reddedildiğine asla inanmayınız... Her yerde ve her devirde, nankörlük ve vefasızlık «Türke karşı» yapıldı; Türk, asla nankör ve vefasız olmadı, İslâmiyet, Türk'ün dehâsı ile olduğu kadar, Türkün ordusunda ve kalbinde kudret buldu. Şu Kıbrıs dâvasını hatırlayınız : Nâsır denilen o garib manyak, kanlı bir Papazın cinayetlerine alkış tutarken, beri yanda İslâm liderliği dâvasındadır.

Halbuki biz, ümmet mefhumunu nasıl da mukaddes bilmiştik... Mehmet Akif'i hatırlayınız:

Hani Milliyetin «İslâm» idi, kavmiyet ne?
Sarılıp sımsıkı dursaydın a milletine.
Arnavutluk ne demek? Var mı şeriatte yeri:
Küfrolur, başka değil, kavmini sürmek ileri!
Arab'ın Türk'e, Laz'ın Çerkes'e yahut Kürd'e
Acem'in Çinli'ye rüçhanı mı varmış? Nerede!
Müslümanlıkta anasır mı olurmuş? Ne gezer?
Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber.
En büyük düşmandır Ruh-u Nebî tefrikanın,
Adı batsın O'nun İslâm'a sokan kaltabanın!..

Tarihî olaylara kronolojik olarak bakınız; göreceksiniz ki bu inanca hıyanet asla Türk'den gelmedi... Saygılarımız.